

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

SZÖRÉNYI ANDOR

FÉLEGYHÁZY JÓZSEF

ÁGOSTON IMRE

SÍK SÁNDOR

BELON GELLÉRT

ALDO PALAZZESCHI

LIZIÓI SZENT TERÉZ

FEKETE ISTVÁN

MIHELICS VID

írássai

1960 OKTÓBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
Szörényi Andor: Jézus beszédei a kánoni és az apokrif evangéliumokban	577
Félegyházy József: Két római sajtótermék születésének magyar vonatkozásai	588
Agoston Imre: Füredi képeslap (Vers)	592
Sík Sándor: Örökösök (Vers)	593
Belon Gellért: A Miatyánk válsága	594
Aldo Palazzeschi: Két epizód (Elbeszélés)	602
Liziói Szent Teréz: Szeretetből élek (Vers)	604
Fekete István: A kölcsön (Elbeszélés)	606
Mihelics Vid: Eszmék és tények	609
A kis út (Egulis István)	616

N A P L Ó

Egy jelentős centenárium a francia egyház életében (619); Horváth Richárd könyve (620); Az olvasó naplója (621); Színházi őrző (624); Képzőművészet (627); Zenei jegyzetek (629); Hozzászólás Indonéziából a gyarmatosítás kérdéséhez (631); Bártfai Szabó László 80 éves (634); Tisztáznivalók Ady és Jókai körül (636); Szerelem és kötelesség Mme de Lafayette regényében (638); Jegyzetlapok (639) 619

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Főmunkatársak: Doromby Károly, Mihelics Vid, Pfeifer János, Possonyi László, Radó Polikárp

Felelős kiadó: Saád Béla

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postai karékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

JÉZUS BESZÉDEI

A KÁNONI ÉS AZ APOKRIF EVANGÉLIUMOKBAN

A *Vigilia* 1953 szeptemberi és 1957 októberi számában már írtunk az evangéliumok keletkezésének történetéről. Mindkét értekezésben („Az evangéliumok keletkezése”; „Honnan való vagy te? — A történelmi Krisztus”) rámutattunk arra a döntő szerepre, melyet a tradíció, a hagyomány játszott az evangéliumokban leírt anyag megőrzésében, terjesztésében, kialakításában és gyűjtésében. Máté, Márk és Lukács evangéliuma ugyan kb. 35—40 évvel, Szent Jánosé pedig kb. 60 esztendővel az Úr Jézus földi működése után íródott, de az a történeti és tanító tartalom, melyet közölnek, az Úr mennybemenetele utáni első pünkösöd óta állandó szóbeli hirdetés és nemsokára bizonyos írásos gyűjtemények tárgyát képezte. Beszéltünk az említett cikkekben arról, hogy „az apostoloknak és az Úr tanítványainak evangéliumhirdetését ezrek és tízezrek hallgatták; szavuk felhangzott Athén terein, Korintus utcáin, Róma fórumán, Jeruzsálem templomában és szerte a birodalom eldugott tartományaiban. Ez a világ nagy nyilvánossága előtt folyó szünet nélküli prédikáció olyan korban történt, amikor az Úr Jézus életének és tanításának számtalan kortársa, szem- és fültanúja élt, amikor a sok meggyógyított, halottaiból föltámasztott, a megszorított kenyérrel és hallal jóllakott ember ott állott a közvélemény színe előtt, mint élő és megcáfolhatatlan tanú. Az apostolok minden szavát mind zsidó, mind pogány részről számtalan ellenséges fül ellenőrizte, nem mondhattak, nem taníthattak olyasmit, aminek ne lett volna meg a történelmi megalapozottsága és hitelessége.”

Szent Pál Kr. u. 55-ben írja az 1 Kor. 15, 3—6-ban: „Elsősorban azt adtam át nektek, amit magam is kaptam: Krisztus meghalt bűneinkért... harmadnapon föltámadt... Megjelent Péternek, aztán a tizenkettőnek, majd egyszerre több mint 500 testvérnek, akik közül a legtöbb még ma is él...” De még jóval később is *Quadratus*, (Kodratos) apologéta Hadrianus császárnak átadott egy írást a keresztények védelmében; a császár uralkodásának (117—138 Kr. u.) kilencedik esztendejében, tehát Kr. u. 125—126-ban azt írja: „A mi Megváltónknak cselekedetei állandóan jelenlévők voltak, mert igazak voltak: a meggyógyultak, a föltámadtak! Ezeket nemcsak akkor látták, amikor meggyógyultak és föltámadtak, hanem ahogy tovább is éltek. Mégpedig nemcsak addig, míg a Megváltó itt tartózkodott, hanem miután (a földről) eltávozott, még sokáig éltek, úgyhogy egyesek még a mi időnkig megmaradtak” (J. A. Fischer: *Die Apost. Väter*, 1956. 272—273. old.). A föltámasztott Jairus leánya (Mt. 9, 18—26) és a naimi ifjú (Lk. 7, 11—17) például még élhettek *Quadratus* idejében! A kortársaknak, a tanúknak ellenőrzése mellett folyó megszakítás nélküli szóbeli igehirdetés a kánoni evangéliumok történeti hitelességének cáfolhatatlan bizonyítéka.

Írott és szóbeli gyűjtemények

A szóbeli prédikáció természetesen az Úr Jézus életének csak egy-egy részletét ölelhette föl az egyes alkalmakkor; minden tanítását sem közölhették a tanítványok egyszerre. De a részleteket már a „szóbeli evangélium” korában is gyűjteni, rendezni kezdték, s már elég korán megkezdődött egyes gyűjtemények írásba-foglalása is. Szent Lukács prologusá-

ban az ő evangéliumát megelőző „sok” ilyen írásos feljegyzésről beszél, ezek azonban nem maradtak ránk (Lk. 1, 1—2). Ilyen gyűjteményeknek a létezését azonban ki tudjuk mutatni a ránkmaradt evangéliumok szövegéből, melyeknek ezek az írásos gyűjtések részben forrásaikat képezték.

Egy, az Úr Jézus különböző alkalmakkor elmondott szavainak gyűjteményét olvashatjuk Mk. 4, 1—34-ben. Ez az evangéliumi perikopa egy parabola; példabeszéd-gyűjtemény: a magvetőről (4, 1—9); a példabeszéd magyarázata (4, 13—20); az égő lámpáról (4, 21); az észrevétlenül felnövekvő vetésről (4, 26—29); a mustármagról (4, 30—32). Azonkívül tartalmaz ez a gyűjtemény egyéb önálló krisztusi mondásokat (ún. „logionokat”) is (4, 11—12; 4, 22—25), melyeket valószínűleg már Márk vett bele az általa fölhasznált forrás szövegébe. Ezt a Márkot megelőző gyűjteményt *fölhasználta Máté is*, de abból elhagyta a magától növekvő vetésről szóló példabeszédet, viszont megtoldja egy másik gyűjteménnyel: a búzáról és konkolyról (Mt. 13, 24—30); a mustármagról szóló példabeszéd után (13, 31—32); a kovászról (13, 33); az elrejtett kincsről (13, 44); a gyöngykereskedőről (13, 45—46) és a jó meg rossz halakat összegyűjtő hálóról (13, 47—50) szóló beszédekkel. Egy másik „logion-gyűjtemény” tartalmazta az éjszakai tolvajról és a felügyelettel megbízott szolgáról szóló példabeszédet is (Mt. 24, 43—44 és 45—51), melyet Mátéval egyező sorrendben közöl Lukács is, de mindkettő *egy-egy másik nagyobb gyűjteménybe*: Mt. 24, 32—46 és Lk. 12, 35—59-be építette bele. Három példabeszédből álló rövid kis logion-gyűjtemény a Mk. 2, 18—22 is: a lakodalomról, a foltról és a bortömlőről. Ezt a gyűjteményt fölhasználja Máté (9, 14—17) és Lukács is (5, 33—39), de mindkettő kissé átdolgozza, sőt Lukács az 5, 39-ben hozzá is töldja az Úrnak egyéb alkalomkor elhangzott mondanását az ó- és új borról.

Ezekről az írásos és szóbeli gyűjteményekről a *formatörténeti iskola* (más néven: *műfajkutató elmélet*) azt állítja, hogy azok az őskeresztény közösség alkotó fantáziájának a termékei, melyeknek nemcsak a formai részét, hanem tartalmát is az őskereszténység teremtette meg. Ezeknek a „Jézus-logionoknak” szerzője nem Jézus, hanem ahogy Helmut Köster írja: „ezekben nem a történeti Jézus beszél, hanem a feltámadt Úr az ő gyülekezetén keresztül” (ZNTW. 1957. 222. old.). Az őskereszténység pedig nem törődött azzal, hogy az általa „gyűjtött” beszéd-anyag tényleg Jézustól származik-e vagy sem (u. o. 224. old.). Az őskeresztény hagyomány tehát ennek a teóriának képviselői szerint „teremtő erővel” rendelkezik, mind tartalmilag, mind formailag; a Jézus-logionok „Gemeindebildung”-ok (közösségi alkotások), s azoknak keletkezési helyét, „Sitz im Leben”-jét nem az Úr Jézus életében, hanem az őskeresztény „Gemeinde”-ben (közösségben) kell keresnünk.

Ennek a szisztémának kiindulópontja és alapja téves! Nemcsak annak alapján, amit az őskeresztény hagyomány szemtanúk és kortársak által ellenőrzött igazságáról mondtunk az előzőkben, hanem azért is, mert ez a hagyomány *nem népi, hanem hierarchikus hagyomány*. Nem a népi közösségre nem egyes egyházközsegekre, vagy akár azok vezetőire volt bízva az, hogy mit higgyenek, tartsanak Krisztusról, hanem hiteles tanúkra: az Úr Jézus működésének, föltámadásának tanúira (Mt. 28, 18—20; Mk. 16, 15—16; Lk. 24, 46—49; Jn. 20, 20—23; Apcsel. 1, 8, 21—22; 2, 32 stb.). Szinte félelmetesen hat és megdöbbenően hangzik Szent Pál átka az egyes „népi” és hamis evangélium-költők ellen, melyet Kr. u. 54-ben írt le a galatákhöz: „Ha akár mi, akár (per absurdum) egy mennybéli angyal hirdetne más evangéliumot, mint amit mi hirdetünk: átkozott legyen! Amint korábban már megmondottuk, most megismétlem: Ha valaki más

evangéliumot hirdetni nektek, mint amit tőlünk kaptatok, átkozott legyen!” (Gal. 1, 8—9). És ez nem is lehetett másként. A „formatörténeti iskola” éppen azt hanyagolja el, amit pedig nevében hordoz: a történelmet. Mert az Úr Jézus Palesztinában működött, a zsidóknak hirdette az evangéliumot, annak a népnek szokásaihoz igazodott, hiszen „nem jött a törvényt felbontani, hanem beteljesíteni” (Mt. 5, 17). Elismerte a zsidó nagytanácsnak, a főpapnak, az írástudóknak tanítói tekintélyét: „Az írástudók és farizeusok Mózes tanszékében ülnek. Tartsátok meg és tegyétek meg tehát mindazt, amit mondanak...” (Mt. 23, 2—3). Az ószövetségi törvénynek és a prófétáknak magyarázata, tanítása tehát nem az egyének tetszésére volt bízva, hanem a hivatalos tanítótestület legszigorúbb felügyelete mellett történő szóbeli hagyományra. Ennek a hivatalos és az ószövetségi hierarchia által a legaprólékosabban kidolgozott törvények szerint történő tanításnak helyébe lépett az újszövetségi evangéliumnak hirdetése, ugyancsak hivatalos hierarchia által: amint az Ószövetség jogutódja és beteljesítője az Újszövetség, úgy az ószövetségi tanítóhivatal helyébe az Úr Jézus által küldött és meghatalmazott jogutódok, a tanúk, az apostolok és tanítványok léptek. Ezért mondja Szent Pál a fent idézett mondasában, hogy még ő is átkozott legyen, ha mást hirdetne, mint előzőleg, mint azt, mit ő kapott: „Én ugyanis az Úrtól kaptam, amit közöltem is veletek...” (1 Kor. 11—23); „Elsősorban azt hagyományom rátok, amit magam is kaptam...” (1 Kor. 15, 3). A történelem, az Úr Jézus életének és az őskeresztény közösségnek a „Sitz im Lebenje” tehát azt tanúsítja, hogy nem lehetett „költöni” Úr Jézus-mondást vagy történetet.

Teljesen téves az az állítás, hogy az őskereszténységnek nem volt történeti érdeklődése s a maga hitében, tanításában nem törődött azzal, vajon az abban szereplő események és tanok megtörténtek-e, illetve az Úr Jézustól származnak-e vagy sem. Egyéb bizonyítékok mellőzésével most csak arra kívánunk rámutatni, hogy pl. Lukács evangéliuma már a legelső sorában eminenter historikus érdeklődést és szándékot fejez ki; kimondottan hivatkozik az őt megelőző írásos — és szóbeli — forrásokra, melyek szintén történeti feljegyzések voltak; „mindennek elejétől fogva pontosan a végére járt” (Lk. 1, 3), mielőtt könyvét megírta volna... S hogy ez a lelkiismeretes forrástanulmányozás, melyet Lukács azoknál végzett, „akik kezdettől fogva szemtanúi és hirdetői voltak az igének”, mily kiváló volt tisztán történeti szempontból, azt pl. még a racionalista Adolf Harnack és a világhírű ókori történész: Eduard Meyer is elismerik.

Az őskeresztény közösség szerepe

A formatörténeti iskola képviselői szerint az Úr Jézusról elbeszélt események, az ő szájába adott tanítások „közösségi alkotások”, melyeket az ősegyház szüksége és fejlődése alapján alkottak meg, ahogy azokra a hittérítésben (az ún. „kérügma”-ban) vagy a hitújoncok tanításában (a katechézisben) szükség volt. Ennek a kérügmatis és katechisztikus prédikációnak részbeni írásos lecsapódásai az evangéliumok, melyek éppen ezért nem is tartanak igényt történeti hitelességre. Ez az állítás is téves! Az őskeresztény kérügmatis, oktató, buzdító, hitterjesztő beszédeknek tartalmáról és formájáról nem tudunk pontos képet alkotni, mert ilyen beszédekből csak az a pár maradt fenn kivonatolva, melyeket az Apostolok cselekedeteiben leközöl Lukács. Szent Péter beszédei: 2, 14 kk. 3, 11 kk. 4, 8 kk. 5, 29 kk. 10, 34 kk.; Szent Pál beszédei: 13, 17 kk. 17, 2 kk. 17, 22 kk. 20, 18 kk. 22, 8—15; 23, 6; 25, 19; 26, 8—9; 26, 15—16; 26, 23; Szent

István beszéde: 7, 2—53; Fülöp evangélista párbeszéde az etiops udvari emberrel 8, 29—38. Ezekből a beszédekből nyilvánvaló az, hogy a kérügma központi helyét foglalta el az Úr Jézus megváltó szenvedéséről, haláláról és feltámadásáról szóló elbeszélés (s az abból folyó hittételek !), de az Úr Jézus nyilvános működésének részleteiről, életének egyéb körülményeiről, példabeszédeiből, tanításából egyébként nem közölnek majdnem semmit! Az apostoli levelek — 21! — kétségkívül egyes egyházközségek, „Gemeinde”-k szükségleteihez alkalmazott tanító és buzdító iratok, a „kérügma”-nak részét képezték, de ha ezekben lapozunk, *ugyanazt mondhatjuk el, mint a ránkmaradt beszédekről: úgyszólván semmi nincs bennük mindabból, amit az evangéliumokban olvashatunk az Úr Jézus életéről és beszédeiről.* Ha pl. az Úr Jézus életét össze akarnók állítani az evangéliumok nélkül, akkor mindössze a következőket tudnók meg róla: asszonytól született ember (Gal. 4, 4); Ábrahám ivadéka és Juda törzsből származik (Gal. 3, 16; Zsid. 7, 14); Dávid családjából való (Róm. 1, 3); édesanyja neve Mária volt (Apcsel. 1, 14); názáreti volt (Apcsel. 2, 22; 10, 38); „testvérei” voltak (Apcsel. 1, 14; 1 Kor. 9, 5); ezek közül az egyiknek neve Jakab volt (Gal. 1, 19); Jánostól fölvette a keresztséget (Apcsel. 1, 22); tanítványokat nyújtott maga köré (Apcsel. 1, 21—22); 12 apostolt választott ki, akik között volt PéterKéfás és János (Apcsel. 1, 13—26); sok csodát tett (Apcsel. 2, 22); sok jót cselekedett (Apcsel. 10, 38); a hegyen színében átváltozott (2 Pét. 1, 16—18). Ezeknek az adatoknak a nagyobb része is azonban nem a levelekben, hanem az evangéliumokon kívüli egyetlen ujszövetségi történeti könyvben, az Apostolok cselekedeteiben található. Már a központi tényről, az Úr Jézus csendeséről, haláláról és feltámadásáról, sokkal többet olvasunk: Judás elárulta (Apcsel. 1, 16—19); az árulás éjszakáján alapította Jézus az Eucharisziát (1 Kor. 11, 23—25; de itt meg kell jegyeznünk azt, hogy erről sem olvasnánk az 1 Kor-ban, ha éppen ezzel kapcsolatban nem lettek volna anomáliák a korintusi egyházban); Jézus halálfélelme (Zsid. 5, 7); gyalázták Jézust (Róm. 15, 3); gyilkossal szembeállították választás végett (Apcsel. 3, 14); szenvedett Heródes és Pontius Pilátus alatt (Apcsel. 3, 13; 4, 27; 13, 28; 1 Tim. 6, 13); megfeszítették (Apcsel. 2, 36; 4, 10; Gal. 3, 1; 1 Kor. 1, 13—23; 2, 2); a városon kívül halt meg (Zsid. 13, 12); eltemették (Apcsel. 2, 29; 13, 29); föltámadt a halálból (Apcsel. 1, 3 kk; 2, 24 kk; 3, 13 kk; 10, 40 stb. Róm. 1, 4; 1 Kor. 15, 4); sokaknak megjelent a föltámadás után (Apcsel. 1, 3; 10, 41; 13, 31; 1 Kor. 15, 5—8; itt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezekről a megjelenésekről sem esnék szó, ha Korintusban egyesek nem tagadták volna a föltámadást); fölment a mennybe (Apcsel. 1, 2, 9—10; 2, 33—34; Róm. 8, 34).

Az Úr Jézus beszédeiből mindössze egyetlen mondas van citálva az evangéliumokon kívül: Apcsel. 20, 35-ben; utalás az ő szavaira előfordul még az 1 Kor. 7, 10—11; 9, 14; 11, 23—25 és az 1 Tessz. 4, 15-ben, de nem kimondott idézetként. Ezek a tények, s ezekből kellene kiindulnia a formatörténeti módszernek. A tények ugyanis azt tanúsítják, hogy a *prédikációban*, a „kérügma”ban az Úr Jézus életének főbb eseményeit és fontosabb tanításait ismertnek tételezik föl. Szinte azt lehetne mondani, hogy a levelek tudatosan kerültek az Úr beszédeinek idézését, azt a hívőknek máshonnan tudniok, ismerniök kell már. S ha életének egy-egy más mozzanatára utalnak, azt is úgy teszik, hogy éppen csak megemlítik, kifejtésre, bővebb elbeszélésre nincs szükség, mert azt a hívők egyebünnen ismerik, jól tudják. Mivel pedig a felsorolt helyek az evangéliumok anyagának 1 0/0-át sem tartalmazzák, azért a levelek, a *kérügma és katechézis nem képezhetette az evangéliumok forrását.* Kellott lennie különleges taní-

tásnak, az Úr Jézus történetéről és az ő tanításáról szóló ismertetésnek — ez valószínűleg az őskeresztény istentiszteletek alkalmával történt —, azaz az „Urgemeinde”-t (ősegyházat) nagyon is érdekelte az Úr Jézus történeti személye és működése, volt az őskereszténységnek historikus érdeklődése. Ennek bizonyítékai többek között az apokrif evangéliumok, melyeknek egy része éppen azért keletkezett, hogy kielégítse az emberek kíváncsiságát, érdeklődését az Úr életének eseményei és tanítása után, mivel t. i. a hívők kevésnek tartották azt a történeti anyagot, melyet a négy kánoni evangélium leír.

Az evangéliumok „Sitz im Leben”-je tehát nem az őskeresztény közösségben, hanem a történeti Krisztus életében keresendő, a hagyomány ennek nem megteremtője, hanem megőrzője volt. Szent János evangéliuma más típust képvisel, mint az első három, ún. szinoptikus evangélista. Szent János nem használja föl az ő írását megelőző szóbeli és írott hagyományt, mert erre nincs szüksége, mintha azt mondaná: „*La tradition, c'est moi*”, a hagyomány, a forrás én vagyok! És éppen azért olyan eseményeket és tanításokat ír le, amelyekről általában nem beszélnek Máté, Márk és Lukács. Ha valaki nem ismerte a „hit Krisztusa” és a „történeti Krisztus” közötti különbségtételt — amit a formatörténészek nagy része állandóan hangoztat —, az éppen Szent János volt, aki evangéliumát és I. levelét éppen azok ellen írta, akik ezt már az I. század végén állítani próbálták (V. ö. *Papers presented to the International Congress on „The Four Gospels in 1957” held at Christ Church. Oxford, 1959. 338—350. old.*). Eppen ezért egyre több kritikus tudós is kénytelen aláírni a szintén formatörténész O. Cullmann-nak tudományos végkövetkeztetését, melyben elismeri ugyan, hogy az evangéliumok bizonyos fokig az őskeresztény hit kifejezői; hogy azok nem egyszerű biographiák, hanem a megváltó Krisztusban való hitnek tanúi, tehát „Glaubenszeugnisse”, de megállapítja ugyanakkor, „hogy a történetiség mégis joggal állítható az evangéliumokról, mert annak a hitbeli tanúságtételnek, mely az evangéliumi hagyományban kifejezésre jut, maga a történelem a tárgya...” (*Christus und die Zeit. 1948. 26. old.*).

A hagyománynak, s következőképpen az evangéliumoknak történeti hitelességét bizonyítja a tradíció tökéletes egysége. Ha a hagyomány teremtmény erővel rendelkezett volna, mint azt egyes formatörténészek és más racionalista kutatók állítják, akkor ez a „népi” hagyomány a római birodalom minden tartományában és minden különböző népénél más és más lett volna, mint ahogy különböznek az egyes népek szokásai, közmondásai, dalai, meséi és regéi is. Természetesen a legmegszervezettebb hierarchia sem gátolhatta meg azt, hogy egyes helyeken tévtanítások ne üssék föl felüket, hogy ne keletkezzék tényleg „Gemeindebildung”, de persze csak „Einzelgemeindebildung” (egyes gyülekezetek, egyházközségek alkotása). Azaz már az egyház megalapításának első évtizedeiben voltak mondások, tanítások, melyeket egyesek vagy részegyházak Jézus szájába adtak — pedig nem tőle származtak; s ugyanúgy voltak olyan események és dolgok, melyeket az Úrral, az ő életével és működésével hoztak összefüggésbe, holott azzal nincsenek semmi kapcsolatban. A kánoni evangéliumokban között Jézus-mondások és az ún. apokrif evangéliumok „logionjai” között éppen az különbség, hogy a kánoni evangéliumok mondanái között ott van az egygyetemes egyház kezdetétől fogva hirdetett, szem- és fültanúk által ellenőrzött egységes hierarchikus hagyománya, míg az apokrif evangéliumoknál éppen ez, a történeti hitelességet és megbízhatóságot bizonyító és garantáló hagyomány hiányzik! A „Gemeindebildung”-okat tehát az apokrif iratokban kell keresni.

Az apokrif evangéliumok

Már említettük, hogy sem az Úr Jézus életéről, sem az ő tanításából nem közölnek és nem írhatnak le mindent az evangélisták, mint ahogy ezt Szent János kifejezetten is megmondja evangéliumának a végén: „Még sok egyéb jelt is művelt Jézus az ő tanítványainak szemeláttára (és még sok más is mondott Jézus...), melyek nincsenek megírva ebben a könyvben...” (20, 30), s melyek nincsenek megírva a másik három evangéliumban sem. Az apostolok és tanítványok prédikációja, oktatása s az ezt felölelő hagyomány sokkal szélesebbkörű volt tehát, mint a négy evangélium anyaga. *Önmagában véve tehát nincs semmi nehézség abban, hogy a négy kánoni evangéliumon kívül is találhassunk eredeti krisztusi mondásokat, melyeket később jegyezték föl írásban.* Az evangéliumokban nem található, de vagy tényleg, vagy állítólag az Úrtól származó mondásokat nevezzük „*agrapháknak*”, le nem írottaknak. Egy biztosan az Úr Jézustól származó, de az evangéliumokban nem közölt mondást találunk az Apcsel. 20, 35-ben, ahol Szent Pál milétoszi beszédében idézi az Úr mondását: „Boldogabb adni, mint kapni.” Az őskeresztény íróknál már Római Szent Kelemtől kezdve találunk beszédeket, tanításokat, melyeket egyenesen az Úr Jézusnak tulajdonítanak; ezekhez járulnak az 1897 óta napvilágra került egyiptomi papirusztöredékek (ezeket nevezik tudományos körökben „*logion*”-nak), melyek az Úr Jézus által mondott szavakat tartalmazzák... Végül az 1946-ban Egyiptomban, Nag Hama-di-ban talált koptnyelvű gnosztikus könyvtár, s ebben is az ún. *Tamás-evangélium*.

Ezeknek az „*agrapháknak*”, „*logionoknak*” a kérdése már régtől kezdve vizsgálat, kutatás, mérlegelés tárgya a tudósok részéről. A század elején Alfred Resch aprólékos kutató munkával 194 „*agraphát*” és 97 apokrif evangéliumokban található állítólagos Jézus-mondást gyűjtött össze és ezek közül mindössze 36-ot talált olyannak, melyeket eredetileg Jézusnak lehet tulajdonítani. (*Agrapha, ausserkanonische Schriftfragmente*, 1906.) J. H. Rops megvizsgálván Resch gyűjteményét, megállapítja azt, hogy ebből a 36-ból is legfeljebb fele tekinthető megbízható, eredeti Jézus-logionnak (*Die Sprüche Jesu, die in den kanonischen Evangelien nicht überliefert sind*). Joachim Jeremias („*Unbekannte Jesusworte*”. 1951) az újabb időkben napvilágra került leletekkel együtt alapos kritika tárgyává teszi a kánonon kívüli állítólagos Jézus-mondások kérdését, s arra az eredményre jut, hogy 21 olyan mondás van mindössze, mely „történetileg értékes”, de ezekből is csak 11 olyan van, mely „biztosan” eredeti, azaz az Úr Jézustól származik. Viszont W. G. Kümmel (*Theologische Literaturzeitung* 1953. 99—101. old.) ez ellen a biztos 11 ellen is meggondolásokat hoz fel. Már ez a tény is mutatja, mily nehéz az ítélet ebben a rendkívül bonyolult kérdésben. H. Köster túlegyszerűen kívánja megoldani a kérdést, amikor egyrészt egy színvonalra helyezi a kánoni evangéliumok beszédeivel az összes ún. logionokat, mert mindegyikre illik a „*geschichtlich wertvoll*”, „a történetileg értékes” jelző „mert mindegyik az egyház történetére vonatkozó tanúbizonyság”, de nem „az Úr Jézus életére vonatkozó adat” (*Die ausserkanonischen Herrenworte*, ZNTW. 1957. 222. old.). Másrészt azért beszél „későbbi őskeresztény változtatásokról”, melyeket a közösség az Úr eredeti mondásain végzett... Ezzel ellenmond önmagának, mert akkor mégis csak van „eredeti” Jézus-mondás, s az különbözik a későbbi „*Gemeindebildungtól*”. Köster alapvető tévedése abban van, hogy azt állítja: a kánoni evangéliumokban éppúgy a közösségi hagyomány beszél, mint az apokrif evangéliumok és egyéb logionok

szövegében, s éppen ezért „nincs minőségi különbség kanonikus és kánon (Szentíráson) kívüli hagyomány között” (i. m. 223. old.).

Mert igenis lényeges minőségi különbség van a kánoni és nem kánoni hagyomány között, s ez döntő jelentőségű. A kánoni hagyomány mögött ott áll az egyetemes őskeresztény egyház egykorú, egységes és hiteles tanúk által ellenőrzött történeti hagyománya. Ez annyit jelent, hogy történetileg megbízható és hiteles forrás. Az apokrif mondások és „tradíció” mögött azonban nem az őskeresztény közösség áll, hanem egyes újítók, tévtanítók, legendagyártók, esetleg egyes részegyházak, s ezeket az univerzális, hierarchikus egyház kezdettől fogva elvetette. Nem azért, mert „újat” tartalmaztak, mert teológiaiilag tovább fejlesztették az ősi krisztusi tant, hanem azért, mert egyszerűen ellenkeztek a történeti és dogmatikus igazsággal. A kereszténység legtöbb hittétele ugyanis nemcsak dogmatikus tanítás, hanem egyszersmind történetileg meghatározott esemény is; a megtestesülés, szűztől való születés, nyilvános működésének tanítása és csodái, szenvedése, halála és feltámadása, az egyház alapítása, a szentségek rendelése, a hierarchia hatalma stb. Éppen ezért Köster mondásának pont ellenkezője az igaz: „A történész számára egy ‚nem eredeti’ Szentíráson kívüli mondásnak ugyanolyan értéke van, mint egy ‚eredeti’ szentírásnak” (i. m. 223. old.). Mert éppen egy történész számára döntő fontosságú az a kérdés, hogy az általa használt, a kezében lévő forrás történetileg megbízható-e, vagy pedig későbbi „költés”, egyéni fantázia alkotása csupán.

Ezért rendkívül nehéz az ítélet az apokrif mondások esetében, még ha azok nem is tartalmaznak tévtanításokat, vagy nincs is bennük későbbi legendagyártás jele, ismertető jegye. Vegyünk pl. egy ősi „agraphát”, melyet Római Szent Kelemennek Kr. u. 96 körül írt levelében olvashatunk a 13. 2-ben. E levelet a római püspök Korintusba írta, s benne hivatkozik az „Úr Jézus szavaira”, aki így beszélt: „Irgalmazzatok, hogy irgalmasságot nyerjeteek; bocsássatok meg, hogy megbocsássonak nektek; ahogy ti cselekedtek, úgy cselekszenek veletek is; ahogy ti adtok, úgy adnak nektek; ahogy ti ítélték, úgy fognak titeket megítélni; ahogy jóságot gyarokoltok, úgy lesznek veletek jóságosak; amilyen mértékkel mértek, ugyanolyannal mérnek vissza nektek!” E szavakkal kapcsolatban utalnunk kell Lk. 6, 36 kk; Mt. 7, 1 kk; Mt. 5, 7; 6, 12; 6, 14 kk; 7, 12; Lk. 6, 31-re, ahol egyező, vagy hasonló gondolatokat olvashatunk. De így, ilyen formában ezek a szavak nem találhatók meg egyik kánoni evangéliumban sem. Önmagában véve semmi nehézség sem volna azzal az állítással szemben, hogy ezeket a szavakat tényleg az Úr Jézus mondta volna, és valószínű, hogy Római Szent Kelemen megbízható hagyomány alapján jegyezte föl azokat, mert e tanítások, mondások tökéletesen beleillenek az Úr Jézus igehirdetésébe. De kérdés, hogy Szent Kelemen tényleg szóról-szóra idézni akarta-e az Úr Jézus egy önálló mondását, vagy csak emlékezetből és szabadon akart utalni az Úr tanítására, amit a fentebb idézett szentírási helyeken megtalálhatunk. S mivel erre a kérdésre nem tudunk feleletet adni, az agraphának eredetiségéről biztos ítéletet nem is tudunk alkotni.

A Tamás-evangélium

Az evangéliumokon kívüli állítólagos Jézus-mondások kérdését újra mozgásba hozta a Tamás-evangélium. Mondottuk, hogy 1945-ben Egyiptomban, Nag Hamadi (Luxortól északra) temetőjében találtak egy agyagkorsót koptnyelvű kódexekkel, számszerint 12 könyvvel, melyekben kb. 40 különböző ősi, eredetileg görög nyelven írt iratnak kopt fordítása ta-

lálható. Ezek közül mi csak a legfontosabbal, a Szent Tamás apostolnak tulajdonított evangéliummal foglalkozunk, melyet fotókopiában kiadott *Pahor Labib* Kairóban 1956-ban, azután megjelent német, francia és angol fordításban is 1959-ben (a leideni Bill cég kiadásában), melyben részletes kritikai megjegyzések és alapos értékelés is található. A kiadást az erre a célra alakult internacionális tudós bizottság tagjai: A. *Guillaumont*, H.-Ch. *Puech*, G. *Quispel*, W. *Till* és Yassa Abd al-Masih végezték. A Tamás-evangéliumra vonatkozólag és a többi Nag Hamadiban felfedezett kódexekkel kapcsolatban részletes bevezetőt és ismertetőt találhatunk E. *Hennecke*—W. *Schneemeicher*: *Neutestamentliche Apokryphen*³ c. munkájában (Tübingen, 1959, 158—229. old.).

A Tamás neve alatt szereplő evangéliumot ismerte és idézte Kr. u. 230 körül Szent Hippolitus, 234 körül megemlíti Origenes, majd később Szent Jeromos és Ambrus is. Eusebius megemlíti, mint eretnek és hamis evangéliumot, melyet a különböző gnosztikus szekták használtak. Későbbi görög írók viszont beszámolnak arról, hogy a Kr. u. 277-ben a perzsa zoroaszteri papok által keresztrefeszített nagy eretnek vezér, Mani követői is használták ezt az evangéliumot, de a Nag Hamadiban talált kódexig csak elenyésző kis töredék volt ismeretes belőle.

A kódex maga a Kr. u. 4. századból származik, de a benne lévő *Tamás-evangélium keletkezési ideje kb. Kr. u. 140.* Eredetileg görög nyelven íródott, amit többek között bizonyít az Oxyrhynchus-ban talált három papirusz-töredék, az *Ox. 1. Ox. 654 és 655.* Ezek a papirusz-töredékek a Kr. u. 3. századból, annak első feléből származnak és az Úr Jézus több állítólagos mondását tartalmazzák. Sokáig nem tudtuk, honnan, milyen iratból származnak ezek a logionok; a Tamás evangélium kopt szövegének megtalálása után kiderült, hogy a görög eredetinek töredékei, melyekben a teljes 114 logionból álló evangéliumnak 20 parallelje található meg.

A Tamás-evangélium több régebbi iratból, apokrif evangéliumból merített, melyek között kétségkívül szerepelt a számunkra a maga egészében elveszett és csak későbbi keresztény írók utalásaiból és idézeteiből ismert *Héber-evangélium és az Egyiptomiak evangéliuma.* A Héber-evangélium a görögül beszélő zsidókeresztények számára íródott valószínűleg a Kr. u. 2. sz. elején; ugyanúgy az Egyiptomiak evangéliuma, de ez utóbbi az Egyiptomban élő pogánykeresztények egy részének volt kedves olvasmánya. Mindkettő gnosztikus és mithikus elemekkel tűzdelt irat volt, melyekben azonban ősi hagyomány-részek is találhatók.

A Tamás-evangélium tulajdonképpen semmi evangélium karakterrel nem rendelkezik. Nem más, mint 114 logion, állítólag Jézus által mondott beszéd, minden történeti keret és adat nélkül. Címe a kopt szövegben: „*peuaggelion pkata thomas*” és így kezdődik: „Ezek azok a titkos szavak, melyeket Jézus, az Élő mondott és Didymus Judás Tamás írt le, és ő mondotta: Aki ezeknek a szavaknak az értelmét megtalálja, nem izleli meg a halált.” Ez a rövid bevezetés már tartalmazza is az első Jézus-mondást, utána következik még 113, de minden összefüggés és elbeszélő keret nélkül. Még szisztematikus sorrend sincs ebben az evangéliumban, s az egyes mondásokat legtöbbször csak a sztereotipikus formula vezeti be: „Jézus mondta”, „ő mondotta”, nem egyszer azonban még ez is hiányzik. A 114 logion különböző korú és éppen ezért különböző értékű mondás-gyűjtemény, melyben egészen rövid aforizmak mellett hosszabb tanítások, buzdítások és példabeszédek is szerepelnek. E mondások között van több, mely többé-kevésbé megegyezik a kánoni evangéliumokban található Jézus-mondásokkal. De kevés kivételtől eltekintve ezek az egyező mondások sem követik a kánoni evangéliumok szövegét szóról-

szóra, hanem más fogalmazást, hozzátoldásokat, kifejtéseket is tartalmaznak. Vannak azután olyan mondások, melyeknek nincs paralleljük a kánoni evangéliumokban, de amelyek mégis elárulják azt, *hogy ősi időben, Palesztinában és eredetileg arám nyelven hangzottak el*. Van végül igen sok olyan mondás, mely kétség kívül későbbi gnosztikus tévtanításokat tartalmaz.

Hangsúlyoznunk kell, hogy e szövegek még csak aránylag rövid ideje állnak a tudósok rendelkezésére és — mint ilyenkor szokásos — igen sok szenzációhajhász, hozzá nem értő, de magát szakértőnek föltüntető ember írt már — aránylag komoly újságokba és folyóiratokba is — egészen hamis megállapításokat és vont le a Tamás-evangéliumból, vagy annak tudósok által írt, de általa meg nem értett ismertetéséből messzemenő és hamis következtetéseket. Még a tudósok között is meglehetősen zavar és ellenmondás tapasztalható az egyes mondások értékelése és magyarázata között, így pl. *Jean Doresse, J. Leipoldt, Ch. Puech, G. Quispel, Cerfaux* stb.-nél (V. ö. *J. B. Bauer: De agraphis genuinis*. V. D. 1959. 129—146. old.). *A végleges ítélettől és apodiktikus kijelentésektől tehát tartózkodni kell.*

Minket most az a csoport érdekel, mely a Tamás-evangélium mondásai közül részben megegyezik a kánoni mondásokkal, vagy amely ősi arám eredetűt tételez föl. (Azt persze nem is kell külön kiemelni, hogy ez az ún. Tamás-evangélium nem Szent Tamás apostoltól származik, nem ő írta. Ez már abból is következik, hogy e könyv nem keletkezett a 2. század eleje előtt, amikor pedig már Szent Tamás régen meghalt!) Lásunk pár ilyen mondást:

„Akinek a kezében van valami, annak adni fognak, s akinek nincsen, azt a maradékot is, amije van, elveszik tőle.” (V. ö. Mt. 13, 12!) *41. logion.* „Jézus mondotta: Jőjjetek hozzám, mert az én ígém kellemes és az én uralmam szelíd. Nyugalmat találtok magatoknak!” (V. ö. Mt. 11, 28—30) *90. logion.* „Jézus mondotta: Boldog az az ember, aki szenvedett, ő megtalálta az életet!” *58. logion.* „Jézus mondotta: Jaj a farizeusoknak, mert ők az ökrök jászolában fekvő kutyához hasonlítanak, mely maga nem eszik, s az ökröket sem engedi enni!” *102. logion.* „Jézus mondotta: Lehetetlen, hogy egy ember két lovat üljön meg, két íjjal lőjön, és lehetetlen, hogy egy szolga két úrnak szolgáljon: vagy tiszteli az egyiket, vagy megsérti a másikat.” (V. ö. Mt. 6, 24; Lk. 16, 13) *47. logion.* „Mondotta Jézus: Tüzet dobtam a világba, s őrzöm azt, míg ég!” (V. ö. Lk. 12, 49) *9. logion.*

Szent Ágoston beszámol arról, hogy egy marcionita eretnek írását találta meg Kartagóban, melyre ő felelvén azt írja, hogy az apostolok kérdezték Jézustól, mit kell a Messiás eljövetelét megjövendőülő zsidó prófétákról tartani. Jézus elszomorodott, hogy tanítványai még mindig ilyen kérdésekkel bajlódnak, hogy ily gyöngye bennük a közöttük lévő Messiásban való hit, s azt felelték nekik: „Elhagytátok az élet, aki köztetek van, és holtakról fecsegték!” A Tamás-evangéliumban (de eddig sehol másutt!) megtaláljuk ezt a mondást: „Tanítványai mondták neki: huszonnégy próféta beszélt Izraelben és beszélt benned. Ő mondotta nekik: Elhagytátok az élet, aki köztetek van és a holtakról beszéltetek!” *53. logion.* „Jézus mondotta: aki közel van hozzám, közel van a tűzhöz, aki távol van tőlem, távol van az (Isten) országától.” *82. logion.* Az Úr Jézus ez állítólagos mondását idézi Origenes is. (V. ö. Bauer i. m. 138. old. és *E. Schulz: Thomas-evangelium und die Frömmigkeit der Spätantike*. FAZ. 1959. N. 298.)

Íme egy példabeszéd a Tamás-evangéliumból: „Jézus monidotta: Volt

egyszer egy gazdag ember, akinek sok vagyona volt. Ez azt mondotta: Kiélvezem javaimat, hogy vessek, arassak, ültessenek s úgy megtöltssem csűrömet, hogy semmiben se szűkölködjem. Ilyenek voltak az ő gondolatai, de még azon az éjszakán meghalt. Ó bárcsak meghallaná ezt az, akinek van füle!” (V. ö. Lk. 12, 16—21) 63. *logion*.

Egy másik igen *érdekes logion* a 79.: „Egy asszony a tömegből mondotta neki: Boldog a test, mely téged hordozott és boldogok (az emléők), melyek téged tápláltak. És ő felelte neki: Boldogok azok, akik az Atya szavát hallották és akik azt igazságban megőrizték. Mert eljönnek a napok, amikor azt mondják neked: Boldog a test, mely nem fogamzott, s az emléők, melyek nem tápláltak!” (V. ö. Lk. 11, 27—28 és 23, 29). A 64. *logion* különlegesen hosszú: a nagy vacsoráról és a meghívottak visszaszolgáltatásáról szóló szinoptikus példabeszéd (Mt. 22, 1—9 és Lk. 14, 16—24) változata: „Egy embernek vendégbarátai voltak és amikor a lakomát előkészítette, elküldte szolgáját, hogy a vendégeket meghívja. Ez elment az elsőhöz és így szólt hozzá: „Az én uram meghív téged”. (Ő) felelte neki: „Nekem kereskedőktől pénzt kell átvennem, azok ma este jönnek hozzám; utasításokat adok majd nekik. Ments ki engem a lakomáról”. A szolga elment egy másikhoz és így szólt hozzá: „Az én uram meghívott téged”. Az meg azt felelte: „En házát vettem és egy napra kérnek engem. En nem fogok rendelkezésre állni”. Ő elment egy másikhoz és így szólt hozzá: „Az én uram hív téged”. Ő azt felelte neki: „Az én barátom házasodni akar, s én nekem kell az ünnepi lakomát előkészítenem. En nem mehetek oda. Ments ki a lakoma alól”. Ő (a szolga t. i.) elment egy másikhoz és így szólt hozzá: „Az én uram meghív téged”. Ez azt felelte neki: „En birtokot vásároltam, odamegyek, hogy fölvegyem a bért (kamatot? haszonbért?); én nem mehetek oda (t. i. a lakomára). Ments ki engem”. A szolga továbbment és mondotta urának: „Azok, akiket lakomára meghívtál, kimentették magukat.” Az úr így szólt szolgájához: „Menj ki az utcákra, s azokat, akiket ott találsz, hozd ide, hogy egyenek. Az árusok és kereskedők nem fognak (bemenni) az én Atyám helyére.”

Aki ezeket a „Jézus-mondásokat” elolvassa, abban önkéntelenül felébred a kérdés: milyen történeti értékűek azok, lehet-e ezekből legalább egy-kettőt eredetinek, az Úr Jézustól származónak tekinteni? A *kérdésre csak fenntartásokkal lehet felelni*. J. B. Bauer gráci professzor már idézett értekezésében *eredetileg Jézustól származónak mondja az általunk is leközölt 102., 58., 82., 53. és a 9. logiont*. E kérdésben nem lehet döntő szempont az, vajon mennyire egyezik meg egy-egy *logion* a kánoni evangéliumokban található mondásokkal, mert a megegyezés azt jelenti, hogy végeredményben nem „agraphával” van dolgunk, hanem egy — többé kevésbé a kánoni szöveggel megegyező — evangéliumi mundásról. Van olyan eset, amikor biztosan meg tudjuk ítélni, hogy a Tamás-evangéliumban szereplő mondás két — esetleg több — kánoni evangéliumi szöveg összekapcsolásából származott, s az összekapcsolás nem megfelelő, mert azokat az Úr Jézus különböző alkalmakkor mondta. Lásd az általunk közölt 79. *logiont*. Másoknál viszont az embernek első olvasásra is az a benyomása, hogy Tamás-evangéliuma egy-egy gyöngyszemet őrzött meg számunkra az őskeresztény tradícióból. A 64. *logionban* közölt, s a lakomáról szóló példabeszéd lényegileg egyezik Máté és Lukács leírásával, de valószínűleg vagy a Tamás-evangélium összeállítója, vagy már az előtte fekvő forrás kibővítette azt. A 63. *logion* viszont sokkal „sűrűbb” és rövidebb, mint a Lukácsnál található leírás a gazdag emberről (Lk. 12., 16—21). Az értelme ellenben világos és ugyanaz, mint Lukácsnál. Tény az is, hogy később inkább tovább fejlesztették a kánoni evangéliumokban el-

beszélt eseményeket és beszédeket, s a Tamás-evangéliumban szereplő 63. logion eredetinek látszik. Illetve — és itt térünk rá a probléma gyökerére — egykorú hagyományból származik. Mert biztosat az eredetiség kérdésében — mint már hangsúlyoztuk — nem állapíthatunk meg. Ellenben a Tamás-evangéliumnak nem is az a jelentősége, nem azért rendkívül fontos dokumentum számunkra, mert benne „biztos” mondásokat találhatunk az Úr Jézustól, olyanokat t. i., melyek nincsenek leközölve a kánoni evangéliumokban. Hanem a probléma gyökere az, hogy ebben az apokrif evangéliumban találhatók mondások, melyek a kettős fordítás ellenére is ősi palesztinai színt viselnek magukon, melyeken a fordítások ellenére is megállapítható, hogy eredetileg arám nyelven hangzottak el. Ezeket az arám mondásokat először görögre fordították, majd a görögből később kopt nyelvre, és mégis érzik rajtuk az ősi palesztinai arám íz. És ez a tény annál fontosabb, mert ugyanakkor e mondások mellett sokkal nagyobb számban találunk későbbi gnosztikus eredetű, vagy legalább is a gnosztikus eszméktől átitatott és meghamisított mondásokat. Az nem kétséges ugyanis, hogy az a szerző, aki ezt a 114 logionból álló evangéliumot összeállította, gnosztikus eretnek volt és könyvével saját tévtanításának hitelét akarta alátámasztani. És még ez a gnosztikus szerző sem tudta magát függetleníteni a hagyománytól, még ő is kénytelen belevenni ősi hagyomány-elemeket.

Ezek a hagyomány-elemek nem lehetnek „Gemeindebildungok”, mert az ősegyház „hivatalos” nyelve igen korán a görög lett, s Palesztinán kívül kezdettől fogva a görög volt. Jeruzsálem pusztulása (Kr. u. 70) után az orthodox, apostoli palesztinai egyház is végleg elszakadt a zsidóságtól és annak nyelvi közösségétől is. Ezek az eredetileg arám nyelvű mondások ugyanabból a korból származnak tehát, melyből a kánoni evangéliumok.

S a Tamás-evangéliumnak jelentősége abban van, hogy megerősíti a kánoni evangéliumok mögött álló hagyomány ősiségét. Ezek a logionok nem igazolják a formatörténeti iskolának azt az állítását, hogy a kánoni evangéliumokban között Jézus-beszédek későbbi „Gemeindebildungok”, az őskeresztény közösség által alkotott tanítások. A „Gemeindebildungokat” megtalálhatjuk az apokrif evangéliumokban, így a Tamás-evangélium logionjainak jórésében is. De ezeket a logionokat a szerző, vagy az esetleg mögötte álló részegyház nem az apostoli, nem az egykorú és ellenőrzött hagyományból vette, éppen ezért az egyetemes egyház nem is fogadta el soha, sőt mint apokrif könyvet a hívőktől is eltiltotta. Eltiltotta annak ellenére, hogy az apokrif iratokban találhatók gyöngyszemek is — így a már említett Tamás-evangéliumon kívül pl. „Szent Jakab ősevangéliumában” stb. Mégis: aki alaposan vizsgálat tárgyává teszi a különböző apokrif iratokat és azokat összehasonlítja a kánoni szent könyvekkel, az csak megerősödik az ujszövetségi Szentírás megbízhatóságában. Az Ujszövetségben szinte száraz és egészen szűkre szabott tárgyilagosságot figyelhetünk meg, szemben az apokrif iratok fantasztikusan kiszínezett csodáival és bőbeszédű filozofálásával.

Vannak tehát már az első század végén legenda- és mitoszgyártók, hamarosan írásban is megjelennek a jámbor, vagy kevésbé épületes és eretnek fantáziának a termékei. De ezek is csak megerősítik a kánoni könyvek történeti hitelességét és megbízhatóságát.

KÉT RÓMAI SAJTÓTERMÉK SZÜLETÉSÉNEK MAGYAR VONATKOZÁSAI

A pápai sajtó kezdeteit elindító érdekes magyar vonatkozásokra Giuseppe Fumagalli mutatott rá először az 1905-ben Firenzében francia nyelven megjelent és széleskörű kutatásra támaszkodó itáliai sajtótörténeti művében.¹ Mivel műve összefoglaló jellegű volt, eredményei összegzésében részletkutatásokra épített, így a minket érdeklő megállapításokban C. Maes-nek a mult század utolsóelőtti évtizedében közölt eredményeire.² Bár művéről a *Magyar Könyvszemle* 1906-os évfolyama adott ismertetést,³ a könyv érdekes magyar vonatkozásaira nem tért ki. Azokra csak 1926-ban hívta fel a magyar tudományos körök figyelmét Tóth László, ugyancsak a *Magyar Könyvszemlében*.⁴ Fumagalli magyar vonatkozású megállapításait azóta sem döntötte meg senki, sőt újabb megállapításokkal egészültek ki.

Így az *Annuario Pontificio* 1926-os kiadása alkalmából az *Osservatore Romano*-ban egy cikk jelent meg, mely az *Annuario Pontificio* több mint két évszázadra visszatekintő történetével foglalkozik, s éppen úgy rámutat a római egyházi sajtó kezdetének magyar vonatkozásaira, mint két évtizeddel korábban Fumagalli.⁵

Ezután ismét több mint két évtized telik el, amikor az egyik római folyóiratban, 1949-ben, egy újabb sajtótörténésznek, Oslavia Vercillonak újabb kutatásokra támaszkodó tanulmánya jelent meg, melyben az *Osservatore* említett cikkével és az ezt ismertető Tóth László megállapításával szemben, a *Cracas-testvéreket* nem csehországiaknak, hanem magyaroknak mondja.⁶ Ugyanez a kutató az *Enciclopedia Cattolica*-nak a Vatikán kiadásában 1952-ben megjelent IV. kötetében korábbi megállapítását fenntartja.⁷ — Lássuk tehát ezekután a szentszéki sajtó keletkezését és keletkezésének magyar vonatkozásait a történeti kialakulás folyamatában.

1702-ben Rómában megjelent egy mindössze 14 lapnyi kis írás olasz nyelven, Remete Szent Pál földi maradványainak átviteléről és a pálos rend kezdeteiről, az akkori pálos rend római definitor generálisától, *Francesco Giovanni Christolovecz*től.⁸ A címlap értesítése szerint a szerző „Croata Varasdiensis”, a nyomda helye a Piazza di S. Marco-n van, a nyomdász, betűöntő és rézmetsző pedig *Giorgio Placho*. A Placho-Blaho-Blaha név mutathat úgy cseh, mint szlovák származásra, s a horvát Christolovecz is, aki mellesleg művét Batthyáni Boldizsár németujvári grófnak ajánlja, azért talált rá olasz nyelvű kiadványa ellenére erre a nyomdára, mert vonzotta Plachohoz a közös szláv nyelv s bizonyára a közös magyar haza.

Jó tíz év múlva ugyanezen a helyen jelenik meg két testvér: *Giov. Francesco Cracas* (írják Chracasnak is) és *Luca Antonio Cracas*. A két nyomdász testvért, úgy látszik, vérségi vagy közös szülőföldi alapon veszi maga mellé Placho nyomdász, akinek neve különben 1716-ra eltűnik s helyét a Cracas testvéreké foglalja el.

Az új nyomdászok, hogy termékeiknek piacot szerezzenek, újságot alapítanak. Ennek pedig, érdekességet és kelendőséget biztosítandók, elsődleges híryanagául az akkor kitört magyar–török háború eseményeit választják s ezt már az újság címében is kifejezésre juttatják. Így lett az első rendszeres római időszaki sajtóterméknek magyar vonatkozású a tartalma is, a címe is: *Diario Ordinario d'Ungheria*.

Ez a választás az érdeklődéskeltés szempontjából valóban helyes volt.

A törökvész és a magyarság sorsa évszázadokon át állt az európai érdeklődés élvonalában. Mint a törökkor német újságirodalmával foglalkozó történész írja: „A török harcok felénk fordították egész Európa figyelmét, s 200 esztendőn át, ha kisebb-nagyobb hullámzásokkal is, de Magyarországon volt a nyugati népek szeme”.⁹ Kár, hogy a korabeli külföldi újságirodalomról még mindig hiányzik a kimerítő feldolgozás. *Kertbeny Károly* múlt századi gyűjtése csak töredéke a nagy anyagnak, hasonlóképpen *Apponyi Sándornak* egyébként mintaszerűen feldolgozott és mintegy 4000 nyomtatványt magában foglaló gyűjteménye és kiadása. Csak részletkérdésekben állunk némileg jobban. Így *Majláth Béla* összeállította 1886-ig a Budapestről szóló munkák katalógusát.¹⁰ Ezt folytatta már sokkal szakavatottabban *Ballagi Aladár*,¹¹ kár azonban, hogy műve második kötete nem jelent meg. Mohács újságirodalmát kiadta *Fraknói Vilmos*, de sajnos, annak csak Nemzeti Múzeumunkban megtalálható anyagát.¹² Munkáját hasznosan egészítette ki *Pukánszky Bélának* a Mohácsra vonatkozó külföldi irodalomról írt kritikája.¹³ A Buda visszafoglalására vonatkozó irodalmi jegyzéket a *Fővárosi Könyvtár* állította össze és adta ki.¹⁴ Német újságokból adtak még ki szövegkiadást: *Leffler Béla*, *Bleyer Jakab* és *Huszár Imre*.¹⁵ A franciák érdeklődéséről *Kont Ignác* bibliográfiája tájékoztat,¹⁶ míg francia utazóknak rólunk szóló írásait kritikailag feldolgozta és kivonatossan közli *Birkás Géza*.¹⁷ Az olasz érdeklődés — már a közvetlen érdekelttség miatt is — a németeké után a legnagyobb. De török-kori újságirodalmuk még szintén csak kevésbé ismert.¹⁸

Mindent összevéve azonban, Apponyi Sándor gyűjteménye és az utóbbi évtizedek feldolgozásai a külföldi újságirodalom magyar vonatkozásairól, eléggé mutatják Európa érdeklődését a török hatalommal viaskodó Magyarország sorsa iránt. Az itáliai érdeklődés olyan mély nyomokat hagyott az olaszok emlékezetében, hogy amikor Buda visszavétele és az ország felszabadítása után a háborúk már nyugvópontra jutottak s a török uralom mindössze a temesi bánságra korlátozódott, az ezt is felszabadítani akaró 1716-os háború ismét lángra lobbantotta a törökellenes háborúk iránti figyelmet. Ezt vette észre egy frissen települt s eddig nehezen boldoguló nyomdász testvérpár, s indították meg magyarországi tudósításokat közlő hírlapjukat.

A *Diario Ordinario d'Ungheria* első száma 1716 augusztus 5-én jelent meg XI. Kelemen pápa uralkodása alatt s pápai jóváhagyással.¹⁹ S a 200 éven át kipróbált és még most is járhatónak vélt út helyesnek bizonyult: a magyarországi török harcokról tudósító hírlap szépszámu olvasóközönséget tudott maga köré gyűjteni. Az újság időszaki termék volt, s a híranyagnak megfelelően hetenként 2—3-szor jelent meg. Külső formája szerint kicsiny alakú, 24-rétű, s az anyagbőség hullámzása szerint 12—34-ig terjedő lapból állott. Ezt az alakot sokáig, egészen 1837-ig megtartotta, mikor áttért a *Osservatore Romanonak* ma is meglévő fólió-alakjára. A *Diario d'Ungheria* fennmaradt példányszámai azt mutatják, hogy híryanagát valóban a török—magyar háború eseményei szolgáltatták. Am a háború az 1718 július 21-iki passzarovici békével befejeződött, s ezzel a nagy reménységek között indított lap létalapja is megrendülni látszott. Az ügyes szerkesztők azonban 1718-ban a 213-as számtól a lap címét: *Diario Ordinario*-ra változtatva, azt továbbra is fenntartották. Híryanagát ettől kezdve fontosabb külföldi események szolgáltatták, mellettük azonban már megjelennek a római hírek is. A lap tovább terjedt, izmosodott, közkedveltségnek örvendett és léte megszilárdult. Vercillo a *Diario*-t az 1700 és 1800 közötti évek legfontosabb itáliai időszaki sajtótermékének mondja. A két testvér halála után Lukács-Antal leánya, *Caterina Cracas* szer-

kesztette és adta ki 40 éven át a *Diario*-t. Az 1771. január 30-án megjelent 8234-es szám közöl tudósítást Caterina haláláról. Tíz év múlva, 1781-ben pedig a Cracas örökösöktől idegen tulajdonba megy át a nyomda és a lap.

Már előbb, 1775-ben bekövetkezett a római *Diario* első megoszlása, az eddigi egyből kettő lett. Az egyik megtartja az eddigi címet: *Diario Ordinario*. A másiké lesz: *Diario Estero*. Ezzel egyidejűleg mindkettő előlőről kezdődő új számozást kap. Mivel a *Diario Ordinario* marad az eredeti alapítás szellemi örököse, azért a továbbiakban ennek útját kísérjük figyelemmel. A napoleoni időkben két ízben is beszüntették, és pedig azokban az években, amikor a két pápa, VI. és VII. Pius Napoleon fogságában volt (1798. december 15—1799. október 3. — és 1809. július 29—1814. július 13). Már e tény is sejteti a pápai kormányzat és a lap szellemi irányzata közti összefüggést.

Egyébként a *Diario Ordinario* 1808. június 29-től, Péter-Pál napjától új nevet kap: *Diario di Roma*. Az immár harmadik néven szereplő *Diario* címlapján idők folyamán különböző emblémákat hordott. A *Diario d'Ungheria* első számán virágkosár van. 1749-től a pogánykori Róma jelvényét látjuk: a Romulust és Remust tápláló anyafarkast. 1775-től egy lovon vágató kürtőssel, 1814-től a pápai címerrel van ékesítve.

A *Diario di Roma* IX. Pius pápa uralmának harmadik évéig áll fenn. Ekkor, 1848. január 15-én a nagy európai forradalmak küszöbén a szerkesztést a politikai liberalizmus hívei veszik át, akik a lap címét *Gazzetta di Roma*-ra változtatják s a lapot kivonják a Szentszék irányítása alól. Mint ismeretes, Pius pápának menekülnie kell Rómából, s oda csak 1851-ben térhet vissza, de egy egyházkormányzati irányítás alatt álló napilap felélesztése egyelőre még csak a „pium desiderium”. Végre évek múltán új névvel, s részint módosított célkitűzéssel is, de mégis csak a *Diario d'Ungheria*, *Diario Ordinario* és *Diario di Roma* örököseként megszületik 1860-ban az *Amico della verità*, majd belőle egy év múlva az *Osservatore Romano*. Célja a pápai kormányzás és a római egyházi élet hivatalos jellegű hírein kívül valláséleti, hitvédelmi és egyházipolitikai cikkek közlése.

A lap életrehívója, IX. Pius pápa megbízásából, az akkori helyettes belügyminiszter, M. A. Pacelli lett. Első igazgató-szerkesztői pedig: N. Zanchini és G. Bastia, 1863-tól Augusto Baviera. 1873-ban meg akarta vásárolni a *Journal de Roma*, de a Szentszék fellepett a terv ellen s most már egészen a maga anyagi és szellemi körébe vonta. További igazgató-szerkesztői voltak: Cesare Crispolti, Giov. Bat. Casoni (aki meg is írta az *Osservatore Romano* első 50 évének történetét)²⁰ Gius. Angelini, 1920-tól 60-ig, tehát 40 éven keresztül Conte Gius. Della Torre di Sanguinetto.

A háromváltozatú *Diario* és az *Osservatore Romano* történetének változatos ismertetése után két vitatott kérdésre kell még kitérnünk. A két legjelesebb kutatónak, a régebbi Fumagallinak és az újabb Vercillonak két kérdésben eltérő a nézete. Fumagalli és nyomában Tóth László az *Osservatore Romano*-t a *Diario* utódának tekinti s így eredetét visszaviszi 1716-ig. Ezzel szemben Vercillo a *Diario*-k utódjának a *Gazzetta di Romá*-t tartja s így nincs jogi és történeti folytonosság a *Diario*-k és az *Osservatore* között; hasonlóképpen megszűnési éve sem 1848, mint Fumagalli mondja, hanem 1894.

Szerintünk nem szabad egyik esetben sem kategorikus igennel vagy nemmel válaszolni. Ha azonban azt vesszük figyelembe, hogy a *Diario di Roma* 1848-ig — annakelőtte, hogy címe a *Gazzetta di Romá*-ra változott — a pápai címert viselte, a központi egyházi élet híradója volt, s a Szentszék irányítása alatt állott, akkor nem kétséges, hogy igazi folytatója az *Osservatore*.

A másik kérdés az, hogy a Cracas-testvérek magyarok voltak-e vagy csehek? Mert ebben is eltér a két kutató nézete. Fumagalli és az őt ismertető Tóth László csehországiaknak mondják őket, a kérdéssel újabban foglalkozó Vercillo viszont magyaroknak. Szövege szó szerint (II Diario) „Fu iniziato il 5 ag. 1716 sotto Clemente XI, dai fratelli ungheresi Luca-Antonio e Giov. Francesco Cracas per diffondere le notizie della guerra austro-turca”.²¹ Nem áll módunkban ellenőrizni, hogy Vercillo milyen forrásra támaszkodva állítja a Cracas-testvérek magyar voltát. Mert ha biztos forrásszerű adata van, nincs tovább kétség. De ha csak föltevés, úgy a vita lehetősége tovább is fennáll. Nem tudom elhallgatni, hogy egy-két adatban némi pontatlanságot látok nála. S így ha föltevése csak arra építi a Cracas-testvérek magyar voltát, hogy magyarországi eseményekről írnak lapjukban, ez még ingatag alap.

Ezúttal csak azt szeretném valószínűsíteni, hogy a Cracas-testvérek magyarországi származása s a magyarországi szlováksághoz való tartozása nem lehetetlen. Mint főntebb említettem, a varasdi származású horvát pálos rendi definitor generális, Christolovecz, Rómában ugyanazon nyomdában adta ki egy kis iratát 1702-ben, amely nyomda 1716-ban már a Cracas-testvéreké. Az a tény, hogy ez a nyomda később a Cracas-testvéreké lett; az, hogy a pálos szerzetes itt nyomatja művét, s végül az, hogy nálunk a szlovák nyelvterületen sok Blaha, Blahó, Placho nevű egyén volt és van: mindez együttesen valószínűsíti, hogy Placho nyomdász magyarországi szlovák nemzetiségű volt. S ismerve azon idők embereinek erős lokálpatriotizmusát, feltehető, hogy akiket munkatársaiul és utódaiul meghívott, azok is földjei voltak. De nem hangzik-e a Cracas név egészen idegenül a magyarországi származás szempontjából? Erre csak azt válaszolhatjuk, hogy ha 17–18. századi nyomdatermékeken magyaroknak szerepelnek olyan nevű egyének, mint: Franc. Cetto, Martinus Chladenius, Georg. Chladni, Joh. Sinapius, Adam Gruber, Martinus Bertleff, Samuel Kephelides, Jonas Gelenius, Jeremias Pilarik, Georg. Serpilius, Samuel Ambruster, továbbá: Cracker, Cramer, Crassus, Crato, Cregel, Creutzer, Crocius, Croner, Crosnensis —, akkor úgy véljük, hogy az olyan név is mint Cracas, elmege közöttük.

De a Cracas-testvéreket nemcsak a magyar vonatkozású *Diario d'Ungheria*, hanem ugyanolyan joggal, sőt még erősebb alapon egy másik egyházi kiadvány, az *Annuario Pontificio* megteremtőinek is kell mondanunk. Az *Annuario Pontificio* a katolikus egyház központi kormányserveinek schematismusa,²² vagy az *Enciclopedia Cattolica* meghatározása szerint: „Repertorio ufficiale della gerarchia ecclesiastica cattolica della Curia Romana e corte pontificia”: a katolikus egyházi hierarchia, a római kuria és a pápai udvar hivatalos névjegyzéke.²³

Mint már említettük, a magyarországi háborús híreket közlő római újság megindításának évében, 1716-ban, a Cracas-testvérek még egy másik vállalkozásba is fogtak. Egy 32-rétű, 103 lapnyi könyvecskében összeállították az évi naptárnak, az európai fejedelmeknek, a pápai udvarnak, a bíborosi testületnek és Róma lakosságának adatait s ezzel a címmel adták ki: *Notizie per l'anno 1717*. A könyv olyan feltűnő kelendőségnek örvendett, hogy a következő évben nemcsak újból kiadták, hanem ki is bővítették a római prelátusok, szerzetesrendek és a pápai állam kormányzati szerveinek adataival. Azután fokozatosan tovább bővült: 1721-ben fölvetették az összes itáliai, 1737-ben az összes latin, végül 1743-tól az összes keleti szertartású egyházfők adatait is. Címe hosszú időn át, egészen 1860-ig őrizte a *Notizie* nevet. Ettől kezdve változott át *Annuario Pontificio*-ra. 1872–1911-ig *Gerarchia Cattolica* lett, majd 1912-től ismét *Annuario Pontificio*.

A két kiadvány, a *Diario* és az *Annuario* oly közkedvelt, népszerű, használt és közismert volt, hogy a két kiadványt egyszerűen csak *Cracas*-nak nevezték, úgy, ahogyan a legnépszerűbb útikönyveket szerzőjükről Baedeker-nék, a teológusok az egyházi döntvények tárát Denzingernek, a papnövendékek tankönyveiket Donatnak, Mihályfinak, Siposnak nevezik.

Úgy vélem, számunkra nem közömbös az a fontos művelődéstörténeti tény, hogy a mai értelemben vett római egyházi sajtó keletkezését az 1716–18-as magyarországi török háborúnak s egyben magyarországi származású vagy legalább is hazánkat jól ismerő szerkesztő, nyomdász és kiadó férfiak kezdeményező vállalkozásának köszönheti.

JEGYZETEK. 1. G. Fumagalli: Dictionnaire Géographique d'Italie pour servir à l'histoire de l'imprimerie dans ce pays. — 2. C. Maes: Importanza storica del Cracas, 1888. — 3. Magyar Könyvszemle, 1906. 77–79. — 4. Tóth László: Magyar vonatkozás a római sajtó történetében. MKSZ. 1926. 367–69. — 5. S. R.: La nuova edizione dell'Annuario Pontificio. (In: Osserv. Rom. 16. aprile 1926.) — 6. Osl. Vercillo: Il Cracas nelle sue trasformazioni. (In: L'Urbe. 1949. genn.–febr. nr. 1.) — 7. Enciclop. Catt. IV. 1553. — 8. Szabó K.: RMK III/2. nr. 4352. — 9. Benda Kálmán: A törökör német újságirodalma. Bp. 1942. 11. — 10. Majláth B.: Budapest történetének irodalma (1493–1700), Bpest, 1886. — 11. Ballagi A.: Buda és Pest a világirodalomban. 1473–1711. I. Bpest, 1925. (1473–1600). — 12. Fraknói V.: in: M. Könyvszemle, 1876. — 13. A Fővárosi Könyvtár Evkönyve. 1935. — 14. Pukánszky B.: Mohács és az egykorú német közvélemény. Mohácsi Emlékkönyv. Bpest, 1926. — 15. Benda I. m. 15. — 16. Kont S.: Bibliographie française de la Hongrie. 1521–1910. Paris, 1913. — 17. Birks G.: Francia utazók Magyarországon. Szeged. 1948. — 18. Polgár Vilmos: Magyarok és a magyarok a XVII. századi olasz közvéleményben. Pannonhalma, 1942. — 19. Fumagalli I. m. 356. — 20. G. B. Casoni: 50 anni di giornalismo. Bologna, 1907. — 21. Enciclp. i. h. — 22. Tóth L. I. m. 367. — 23. Enciclp. Catt. I. 1381.

FÜREDI KÉPESLAP

Lepergett már az őszi fáknek lombja,
hőfelhők kúsznak rá a Balatonra,
s amíg a szél a fák alatt szalad,
ezer kis csacska hullám csobbanása,
mint kis koboldok tünde téli tánca,
veri a partot védő kőfalat.

Délről Tihanynak kettős tornya látszik,
őri az ősi kegymek csodáit:
multakra épült aranykorona;
a nádasokban kóbor szelek járnak,
nekivágnak a titkos éjszakának,
aztán dalolva surrannak tova.

Fürednek partján öreg fák regélnek
— hangjuk mint visszazengő égi ének —,
a tó is régi regét álmodik,
ezeresztendő üzenetét hordva
borul a halkan zizező habokra
és a ködbevész egy halász-ladik.

Valahol itt bolyong ezen a tájon,
nádasban-é vagy zsombos ingoványon,
aki után a szívem úgy dobog,
ezer esztendő eltűnő világa,
multunk kísértő kóbor éji árnya
s az esti csöndben halkan felzokog,
valahol itt bolyong ezen a tájon,
hiszem, hogy egyszer mégis megtalálom
s egymásra lelünk fáradt-boldogan
elvesztett multam, eltűnt ifjúságom...
Aztán jöhet már a temető álom,
alszunk... s fölöttünk téli szél rohan...

Ágoston Imre

ÖRÖKÖSÖK

*Az iskolaház folyosója sarkán
Zsibongva, fürgén, tavasziars tarkán
Mennek előttem a fiatalok,
A lépcsőfokot hármával ugorván.*

*Köszönnek, annak rendje-módjaképen:
Tudják, ki vagyok, hisz ott lóg a képem
Valahol egy falon a folyosón
Régvolt tanárok képei körében.*

*Amint egyik-másikkal összenézek,
Elnehezülnek vállamon az évek,
Olyan avultnak érezem magam,
Mint egy elszürkült történelmi képet.*

*De én kilépek rozsdás keretemből
S szürkült kezemmel, nem-szürkült szívemből
Áldást intek a sietők után,
Atyai áldást, — a történelemből.*

*Meghalljátok-e a multbeli áldást,
Kik a holnaptól várjátok a váltást?
Mindegy, megfogan, hallatlan is, érzem,
A nagyapai Istenhez-kiáltás.*

*Dús örökséget nem adhat apátok:
Csak ami voltam, azt hagyom reátok,
De hogyha (Isten adja!) megfogan,
Boldog lesz tőle késő unokátok.*

*Csak ami vagyok: azt, hogy szépen éltem,
Igaztól, jótól, széptől sose féltem,
De ami nem szép, ami nem igaz,
Ami nem is jó, azt is, most is, értem.*

*Megértem azt is, aki nem ért engem,
Tudok ölelni multat a jelenben.
És akarom ölelni a jövőt,
S szolgálatára magamat jelentem.*

*Szolgálatára embernek, világnak,
Nagy Istenemnek, kicsike hazámnak,
Vén magam helyett, örökösöskül,
Fiúk, fiaim, titeket ajánllak.*

Sík Sándor

A MIATYÁNK VÁLSÁGA

Nem a Miatyánk került válságba, hanem az azt végző lelkület. Valami lényegbevágó bajnak kell lenni, ha csak néhány eléggé ijesztő tényre utalunk is. Általában azt lehet mondani, hogy a Miatyánk elimádkozása a megszokott, nagyon ismert és tudott szövegek gondolatlanul, benső gazdagságra nem utaló és lelki magatartást ki nem váltó elmormogásában áll. Különösen bántóan nyilatkozik meg ez akkor, amikor változó imák refrénjeként kerül sor a Miatyánk elvégzésére (keresztút, ima-órák, stb.). Lelkipásztorok a szokatlanabb, vagy esetleg nagy műgonddal készített eredeti imákat kellő és méltó hangsúlyozással végzik és a záró imaként vett Miatyánkot — szinte bántó hangesséssel — egy szokványos recitáló, a szavak megformálására is alig ügyelő módon mondják; a hívek pedig szinte felmentve érzik magukat a figyelem feszültsége alól és felszabadítva érzik magukat bensejük elpihentetésére. Több helyről lehetett hallani — különösen a liturgikus mozgalom egy-egy próbálkozására érkezett visszhangként —, hogy jámbor és ájtatos közönség kifogásolta a Miatyánk-nak a szentmisében elfoglalt helyén való hangos és közös elvégzését, „mert zavarja a szentáldozásra való előkészületet”. Eféléket lehetne még sorolni, de semmi sem bizonyítja jobban a Miatyánk félreismert voltát, mint az, hogy igen jeles és szenteletű szónoklattan-tanárok és lelkipásztori konferenciák előadói azt kényszerültek ajánlani az igehirdetőknek, hogy „a szokványos Miatyánk” helyett valami eredetibb imával zárják a szentbeszédet.

Nem szabad igazságtalannak lennünk a bajok kiélezett felhozásában sem és lehet magyarázó szempontokat találni a visszasságokra is. És legfőképpen utalunk kell arra, hogy katolikus hívőseregünknek a Miatyánk egyetlen imádsága. És nem is annyira a népnél, mint inkább a magát haladottabb lelkivilágúnak tartó közönségünknek kell a Miatyánk körüli felfogáson javítani, és utalni arra, hogy — amint az Oltáriszentség a királyok és koldúsok eledele — úgy a Miatyánk is egyformán kell, hogy kielégítse a szellemóriásoknak és egyszerű szíveknek igényét; és hogy — miként ugyancsak az Oltáriszentség — azokat tölti be a szellem gyönyörűségével, akik ráéreznek, a szellemi jóllakottság csömöröseit pedig a gondolatatlanság unalmával bocsátja el.

Általános törvénye a szent kereszténységnek, hogy „ahonnét eredt a halál, ugyanonnan támad az élet” (Szent Kereszt prefáció). Ahol valami baj mutatkozik, ugyanott van elrejtve annak orvossága is.

A fejlődő és bontakozó szellemiség legnagyobb gyötrelme a sokféleség. Ezt legyőzni indul harcba az emberi gondolkodás és megpróbálja rendszerezni a dolgokat alapelvek, törvények és jellegzetes formák szerint, és a bennünk dolgozó redukálás vágya minél kevesebb igazságra, képletre, szabályra és alakzatra egyszerűsíti le az élet egy-egy területét. A haladottabb lelki életnek is ez a problémája: elvész a sokféleség gyötrelmében, kinlódva érzi kegyelmek és erények, igazságok és cselekvési formák, bűnök és gyalóságok áttekinthetetlen halmazát. Éppen ezért keresi azt, ami rendet és világos látást nyújtana neki. De ahogy a gyermek a lefejtett pamutgombolyaggal van, vagy ahogy a tudományok fejlődésében is tapasztalhatjuk: minél inkább törekszik rendre, annál nagyobb lesz a zűrzavar, a zűrzavartól megnő a kapkodás, új szempontok és lehetőségek keresése, úgy a lelki-élet vonalán is jelentkezik ez a lázas ujdonsághajhászás, „a tudományok kulcsának” (Luk. 11, 5) keresése. E keresés alaptörékvése is ez: rövid foglatban szeretne összesítve látni és kézbe kapni mindent.

A katolikus ember még a kegyelem erejénél fogva is jobban van üzve erre a nagy egységesítésre, hiszen a Teremtő az egész teremtetést „újraösszefoglalta” (Ef. 1, 10) Krisztusban és „úgy tetszett az Atyának, hogy Őbenne lakozzék minden teljesség” (Kol. 1, 19). Igen, mert Istennek ez a tulajdonsága, hogy a mindenséget egyszerű formában birtokolja; és mindenki annál jobban veszi fel az Isten eme tulajdonságát, minél inkább közel jut Hozzá. Ezért van az Egyház liturgiájában is a teljességre való törekvés. Az egész üdvrendet egy év alatt lepergeti előttünk, zsoltosmájában az egész Szentírást — ha csak bekezdő szavak szerint is — elolvasztatja egy év alatt. Ez a teljességre való törekvés mutatkozik meg abban is, hogy akár karácsonyt ünneplünk, akár husvétot, akár megdicsőült szent évfordulóját, akár gyarlóságoktól körülvelt szerettünk halálának napját, az áldozat mindig ugyanaz (az áldozathoz nem tartozó tanító részei a szentmisének változnak csupán), az áldozat pedig az Üdvözítő „boldog szenvedésének, halottaiból való feltámadásának és dicsőséges mennybemenetelének” (kánon) emlékezetében folyik, vagyis az Üdvözítő minden megváltói működését egybefoglalva adja. Nem tűr tehát részletekben való elveszést és az életmegnyilvánulások minden zugából az egész valóság perspektíváját nyitja fel. És azt akarja, hogy a lelkek szinte minden mozdulásukban a teljes isteni léttel jussanak érintkezésbe, ahogy az óceán partjából nyíló kicsiny öblök vagy fjordok állandóan kapják a mélységek és tengerek üzenetét, mert csak így maradhatnak mentek az elsőkélyesedéstől és elposványosodástól.

Amit az Egyház liturgiájában megtesz, ezt kívánja az egyes hívektől is. Ezért már az apostolok korában összefoglalta a hitigazságokat rövid formulába (apostoli hitvallás), ahol is érintve vannak az Istentől jövő megváltás tényei. Tehát 12 mondatban a teljes természetfölötti valósággal jut a keresztény lélek érintkezésbe — ha csak egy villanásnyira is. Az egyéni vagy más szóval gyakorlati keresztény életnek tanításai, parancsai, normái nem kaptak ilyen fogalmazást, mert a Miatyánkot tekintették annak. Ezért is a kereszttség előtt a hitűjoncoknak a Híszkegyet kellett megtanulniok és a Miatyánkot. (Nagyböjt ötödik szerdáján adták át nekik — traditio symboli et orationis Dominicae.) Ez ma is így van a keresztiségi szertartásban. Hogy a Miatyánkot mennyire az egyéni keresztény életet érintő tanítások és magatartások egységes foglatának tekintették, az kiderül abból is, hogy a legrégebbi miseformulák tanúsága szerint a szentáldozásra való előkészületül, amikor is a Legszentebb előtt a léleknek illik minden gondolatával és erkölcsi erőinek teljességével megjelenni, egyedül a Miatyánkot imádkozták el.

És ez természetes is. Az Úr Krisztus ezt az imát kifejezetten a pogány és zsidó imádkozási módok visszautasításaképpen adta (Mt. 6, 1—9) és éppen ezért belerejtette a véges embernek az Istennel való minden lehetséges kapcsolatának érzéseit és magatartásait; a kárhozat irtózatát és éppen úgy a boldogító látás gyönyörét, a küzdélmek verejtékét a remények messzibe nyúló vágyakozásával együtt. A Miatyánkban mozgósítva van a kegyelmi világ minden felszerelése, továbbá az ember szellemi-erkölcsi erőinek összes készségei. Mindezek arra vannak hivatva, hogy kiformalják bennünk Krisztus lelkének azokat az érzéseit és magatartásának azokat a finommívű alakzatait, melyeket Jézus megélt éppen akkor, amikor a hét kérészt elmondotta és amiknek objektivált fogalmazásait a Miatyánkban adta.

De hogyan is lehetne kibontani a betűk és szavak szikláiba zárt krisztusi lelket? Hogy lehetne kitapintani a fogalmazások merev kérgei alatt húzódó jézusi érzésvilágot? Hogy kellene megtalálni vagy legalább

is megsejteni az egymást gyorsan váltó mondatokban Krisztus imájának feszültségeit, amik az Istennel és a bűnnel szemben pattanásig húzottan álltak, de lágyan zsongó meleg étletté egyszerűsödtek? Aki kegyelemképpen sem kapja meg ezt a megtapasztalást az Istentől, annak azt a fáradtságos utat kell járnia, amit minden egyetemes fogalmat vagy igazságot elérni szándékozóknak kell követnie: részletenként kell összegyűjtenie. Testben járó szellemünk ugyanis nem képes sem a lényegeket, sem az egyetemességben elfekvő teljességeket közvetlenül megismerni, csak részeire bontva. Mint ahogy a vasat, meszet, szenet szervezetünk nem tisztán, de növényekben, állati termékekben szétbontva tudja csak asszimilálni. Vagy ahogyan a virágnak a lényege mezítelenül sosem jelenik meg, csak a színek és formák végtelen változataiban. Így Krisztus titokzatos „teljességét” mintegy részeire bontva tudjuk magunkévá tenni. Ezért a tridenti szent zsinat is a lelket krisztusszerűvé, második Krisztussá formáló megszentelő kegyelemről azt tanítja, hogy az „gratia virtutum et donorum”, tehát az erények és ajándékok kegyelme. Jelzi ebben a szent zsinat azt, hogy a krisztusi hasonlóságot eszközöző megszentelő kegyelem a lélek mélyéről elhatárolható formákban tör elő gyakorlati megvalósulásakor. Isten felé a hit, remény és szeretet erényeiben, az emberek felé pedig az okosság, igazságosság, lelki erősség és mértékletesség sarkalatos erényeiben nyilvánul meg. Viszont az isteni és sarkalatos erényeket (és bennük minden más lehetséges erényt) akadozó, nehézkes, túlságosan emberszabású formáiból a Szentlélek hét ajándéka emeli fel az istenszerű cselekvésmód könnyedségére. Ezért szeretik a Szentlélek ajándékait genialitásoknak nevezni, mert a lelkiéletet, ill. az erények gyakorlását úgy különbözteti meg, mint ahogy a becsületes fáradtsággal gyakorló zongorista játéka különbözik a zongora-zseni játékától. Másrészt az Úr Jézus mindjárt fellépése elején megjelölt bizonyos alapmagatartásokat, melyeket át kell venniök azoknak, akik nyomába szegődnek. Ezeket az alapmagatartásokat Nyolc boldogságnak szoktuk nevezni és általában úgy tekinthetjük, mint a kegyelem kivirágzásait szívünkben, mint a krisztusi mentalitás kibontakozását a lelken.

Igy — hogy csak rövid foglatatban szemléljük a lelkiéletet — Erények, Ajándékok, Kérések és Boldogságok területét különböztethetjük meg egymástól, az egy krisztusi kegyelem ennyi szilánkra omlik az emberi vizsgálódás prizmáján. De a sokféleségben már Szent Ágoston óta észrevették a lélek mesterei az egységet és éppen a Miatyánk volt az, melyre felépítették az összefüggéseknek csodálatos rendszerét, melyben minden egyes kérés egy-egy erényből és ajándékból nő ki, és egy-egy boldogságban virágzik ki.

De a sok elméleti megfontolás helyett mindjárt nézzük előbb röviden az összefüggéseket, majd pedig gyakorlatilag próbáljuk egybeimádkozni mindezeket.

I. Mire is gondolhatott az Úr, mikor ezt a kérést elmondotta: Szenteltessék meg a Te neved! ? Megtárult előtte a boldogító Isten-látásban az Isten titkainak mélysége, melynek gyönyörűségétől nem tudtak betelni a Titkos Jelenések könyvének szemekkel-teli élőlényei sem és a vízió gyönyörétől magával bírni-nem-tudó örökös nyugtalanságban csak ezt a szót kiáltják önfeledten: Szent, szent, szent! (Jel. 4, 8.) Jézusnak ez a víziós gyönyöre ezeknél is mélyebb és viharzóbb volt, melynek mint óceáni bősziült hullámzásoknak elcsendesült parti hullámverése a galileai hegy oldalában szelíden elhangzó krisztusi szó. Amit Krisztus látott és ami Őt a „szenteltesség” kimondására az élmény erejével kényszerítette, azt kapjuk mi meg hitben, mely mint tudjuk, az Isten-látás gyökere. A hit erényében válunk részeseivé Jézus Isten-látó lelkének. Amit Ő lát, azt hisz-

szük mi. És hogy a hit sötétje ne legyen számunkra oly nehéz, azért adja nekünk „az Isten mélységeit” kutató Szentlélek ajándékát, az értelmet (1. Kor. 2, 10) és ezzel természetszerűvé teszi számunkra a hit dolgait és spontánná Isten szentségét elismerő imáinkat.

II. A második kérdés altalaja a remény erénye, fejlesztője a tudomány ajándéka. Ez a sírók boldogságára vezet.

Az Isten országa igazság, béke és öröm a Szentlélekben (Róm. 14, 15). Ezt az országot birtokolta Krisztus és ennek az országnak diadalmas birtoklásában járta be ezt a világot, hogy új életre hangolja. Az Istent-birtokló Krisztus erejének első megnyilvánulása bennünk a remény szent erénye, mely Istennek a lehetetlent is lehetségessé tevő mindenhatóságára s a legmakacsabb ellenkezésre is irgalommal válaszoló jóságára épít. Hogy igazán és könnyen reménykedhessünk Istenben, ahhoz meg kell értenünk, hogy rajta kívül nem találunk más maradandó értéket. Erre a tudomány ajándéka segít rá: önkénytelenné teszi bennünk földi életünk minden dolgának mulékony voltát és így rásegít a sírók boldogságára. Sírni az szokott, aki elveszít valamit. Fájni fáj, ha elveszítünk mindent ebben a világban, de ez már boldog fájás, ha tudjuk, hogy csak azt veszítettük el, ami úgyis elmúlt volna. És ezáltal kigyógyít mindenféle pesszizmusból, a létünk korlátoltságán a tehetetlenségén sarkalló létszomórúságból (exisztencializmus) is és a belőle eredő restségünket legyőzve vezérel egy magasabbrendű lét felé.

III. A harmadik kérdést a szeretet erénye és a bölcsesség ajándéka mondatja el velünk, mely egyszersmind gyógyítja az önzésből származó rosszakaratot és gőgöt és a békességek boldogságára vezet.

A Getszemáni kertben mutatkozik be legmegrázóbban Krisztus Isten-szeretete, amikor is „az előtte lévő öröm helyett a keresztet” (Zsid. 12, 2) választotta. Ezt a magát megsemmisítő Isten-szeretetet kapjuk mi meg a belénk-öntött szeretet erényében. És hogy ez ne legyen olyan ingatag, kötelességszerű, azért a bölcsesség Szentlelke megízlelteti velünk az isteni akarat jóságát és természetessé teszi bennünk, hogy míg egy szívverésünk van, amíg egy gondolat pislákol bennünk, addig Istent szeressük, akaratát alku és ingadozás nélkül megtegyük, éppen úgy, mint a mennyekiek megteszik. Így leszünk az Isten fiai és kiterjeszti fölénk a békességek boldogságát.

IV. A mai napi kenyér s benne az egy napra való természetes és természetfölötti élet szükségleteinek kérését az okosság erénye s a tanácsadás Szentlelke sugalmazza nekünk, és megteremti az irgalmasok boldogságát.

A tegnap eredményeivel való elégedetlenség és a holnaptól való félelem hozza létre a fősvényiséget. De épp így a tegnapok öröksége és a tervezgetései, számítgatásai, reményei keménnyé teszik a szívet a jelen élet feladataival és problémáival szemben, zsugorodott lesz mindezektől probléma-látásunk, természetes arányérzékünk megromlik és a való élet ezer tennivalójában nem rendelkezünk egységesítő és átfogó szempontokkal. Aki Krisztus gondolata szerint és a Szentlélek tanácsa szerint éli a jelen életet, az rájön, hogy a mindennapi szellemi és anyagi kenyéren (szükségletén) kívül mindig van annyija, hogy másokon is segítsen, illetve másokért is dolgozzék. Így fölös (anyagi és szellemi) erőit másokra is fordíthatja egy pazarló irgalmasság boldogságában.

V. Az ötödik kérdés az igazságosság sarkalatos erényéből és a kegyelet Szentlelkéből fogalmazódik, a szelídek boldogságában végződik.

Aki csak egy kissé is megfontolja, hogy mivel tartozunk az Istennek, az rájön, hogy a reménytelenül eladósodott szolga kérésével omolha-

tunk csak Isten lábai elé, kérni bocsánatát. Mert ezt diktálja az igazságosság. De még ha mindent megtennénk is, akkor sem lehetnénk mások, mint haszontalan szolgák (Luk. 17, 10) Isten előtt, mert Ő annyira nagy és annyira szent. Mindent megtenni, de emiatt magát igaznak nem érezni, vagy magát bármire is följogosítva tudni, hanem továbbra is kis pontnak vallani, ez a krisztusi igazságosság diktátuma. És mert ennyire Isten irgalmára vagyunk utalva, nem lehetünk követelődzők igényeinkben. Ahogy Isten szabadságunk, sorsunk iránti tapintatból bocsát meg és nézi el mulasztásainkat, úgy minket az Isten Szentlelkének kegyelet (tapintat)-ajándéka vezet egy boldogan, tudatosan és erőnk birtokában vállalt szelídség boldogságára.

VI. A bátorság sarkalatos erénye és az erősség Szentlelke sugallja a hatodik kérést, és az éhezők-szomjazók boldogságát virágoztatja ki bennünk.

A bűnnel szemben felszeretlennek érzi magát az ember, ha csak önmagára tekint. De e gyöngeségbe belerejti Isten a kegyelem titkos erejét és az erősség Lelkét és így igaz az, hogy „nem enged az Isten erőnkön felül kísértést” (I. Kor. 10, 13.) és hogy „Isten erőtlensége erősebb az embereknél”. (I. Kor. 1, 25.) A gyengeséget mindig kell éreznie az embernek, de tudnia kell azt is, hogy „az erő az erőtlenségben lesz teljessé” (II. Kor. 12, 9.). Aki éhes és szomjas, annak ereje fogytán van. Ezért mondja az Úr Krisztussal egy alázatos és boldog kiáltással az igazságra éhező és szomjazó: Ne vigy minket a kísértésbe! Ez az ima nem menekülés a küzdelemtől, de bátor hitvallás a gyöngeséggel is győzni tudó Isten ereje mellett.

VII. Az érzéki világon keresztül jön hozzánk minden rossz az eredeti bűntől kezdve és az a gonosz szellem leghatásosabb fegyvere lelkünk kárhozatba sujtására. A mértékletesség erényével és az Istenfélelem ajándékával ugyanazt tesszük, amit a hetedik kérdésben mondtunk s a szegénység boldogságában vállalunk.

Megriadni az érzéki világ által felkínált virágos kehely mérgétől, ezt teszi az Isten-félelem, szívesen vállalni — ha kell — az éppen csak szükséges dolgok mértékletes használatát!

A Miatyánk eme kegyelmeinek bősége természetesen nem teljes. De mindezt az elmélődést meg kellett tennünk, hogy ráébredjünk az Úr imádságának hallatlan gazdagságára. És ha hozzávesszük azt, hogy Isten „bennünk munkálkodó erőnél fogva mindent megtehet bőven azon túl is, mint mi kérünk vagy megértünk” (Ef. 3, 20.), akkor sejtelmünk támad a Miatyánk ígéretes bőségére, szellemi gazdagságára és az egész keresztény lelkiéletet összefoglaló teljességére.

A fenti elmélődéseket imába foglalva az alábbiakban kíséreljük meg a Miatyánk kifejtését:

MI ATYÁNK...

Uram, Istenem! Ez imában Téged akarlak megközelíteni egész valómmal. Add, hogy szent Fiad érzéseivel és gondolataival járulhassak Hozzád...

1. Mi. — Úgy kívánod, hogy nyelvünkön első szavunk Hozzád ez legyen: Mi. Nem én vagy enyém, hanem miénk. Azt akarod ezzel, hogy kilépjek magamból és csatlakozzam mindazokhoz, akiknek Ura, Istene és Atyja vagy. Elhagyom hát magamat, ezt a régóta hurcolt, agyonra unt, gondolataiban megáporodott, érzéseiben megfűledt, cselekedeteiben megdermedt magamat; elhagyom bűnimeit, félelmeimet, szomorúságaimat, kedvetlenségeimet, kiábrándulásaimat; de elhagyom kisszerű elképzeléseimet, gyermekes reményeimet és vágyaimat, kisszívű és rendetlen szereteteimet, melyekkel teremtmény-

testvéreimhez, de Hozzád is sokszor kapcsolódom. Elhagyom hát az *én világot* és belépek a *mi világunkba*. Egynek érezzük magunkat a nagy minden-séggel, mikor Eléd járulunk: a hegyek szilárdságával állunk Benned, a tengerek mélységéig hullunk Eléd, a csillagok szolid örömével küldjük üzeneteinket messzi távolodba; a nap éltető fényével árasztjuk szeretetünket; a szelek szolgáló készségével futunk parancsaid nyomán; a források nyughatatlanságával keresünk Téged; a viharok elkeseredett bosszújával tépjük magunkról a rosszat; az esők áldó jóságával segítünk mindenkinek; a tavaszok törhetetlen optimizmusával és fáradhatatlan újrakezdésével fogunk ki a mindent letarló bűn-teleken; a nyarak szívós munkájával érleljük a jó kezdéseket; az őszyk lényegét kiemelő a fölöslegeset elhervasztó tisztulásával akarunk egyszerűsödni; a tűzhányók szüntelen fortyogásával akarjuk bűnös valónkat kiforrti; a madarak könnyedségével akarunk szárnyalni; a harmat észrevétlenségével akarunk fellépni; az erdők néma áhítatában akarunk elcsendesülni; a villámok gyors útéseivel akarunk serényen munkálkodni; a paripák nyihogó mehetnékjével akarunk Neked készségesen engedelmeskedni; ebek nyitott szemével és fülével akarunk Rád figyelni; gyökerek és ásványok rejtésével akarunk e világtól elrejtőzni; a csecsmők vonzalmával vonzódnunk Hozzád; a gyermek gondtalanságában hagyatkozunk Reád; a fiatal szívek szerelmével égünk lázban Érted; anyák törhetetlen várakozásában sóvárgunk Téged; apák szóltan szeretetében dolgozunk Neked; tudósok és felfedezők szomjúságával akarunk titkaidnak nekivágni; az építők és tervezők szenvedélyével akarunk Benned formát nyerni; a harcolók és küzdők tetterejével akarunk verejtekezni; az éjtszakában sóhajtozó betegekkel akarunk gyógyulásunkra várakozni; a szabadságukat vesztek megadásával akarunk rabjaid lenni; az otthontalanok türelmével akarunk e földön vándoraid lenni; a haldoklók lemondásával akarunk mindentől elszakadni; az angyalok alázatával tiporjuk le ágaskodó gőgünket, de mindenekfölött Jézusod lelkének látó ismeretében akarunk elérni Téged és Szent Fiad szeretetében óhajtunk egybeolvadni Veled; magunkra vévén minden bűnt, minden nyomort, minden panaszt, minden sóhajt, minden imát és minden imádat, ami az emberiség eddigi történelmében e föld terein és zugaiban formát nyert, elsősorban az Övét, akit Te adtál nekünk, Krisztusét. Mert minden a miénk. És Te azt akartad, hogy ebben a nagy közösségekben álljunk eléd és nevezzünk Téged.

2. *Atyáknak.* — Nem végeznek, noha elhatározásaid megmásíthatatlanok; nem Véletlennek, noha útjaid kiszámíthatatlanok; nem Titoknak, noha felfoghatatlan vagy; nem Bírónak, noha ítélkező vagy; nem Uralkodónak, noha távlatokban gondolkozol; nem Főnségnek, noha mérhetetlenül elzárkózol; nem Erőnek, noha mozgatsz mindeneket; nem Életnek, noha mindenek Tőled élnek; nem Eszmének, noha mindennek értelme vagy; és nem Gyengédségnek, noha szellőnél lágyabb vagy; de Atyának, ki mindezekon kívül remegő, aggódó, féltő, segítő, vezető, teremtő és szerető sziveddel számontartod gyermekeidnek minden érverését, minden sóhajtasát, sőt minden leeső szempilláját; ki az atyai szív szorongásával tekintetsz életutunk messzi távolába és várod, mikor tűnünk fel tékozlásunk rongyaiban; és ki az anya-szív édes-boldogságával öszülésünkig hordozol bennünket isteni szereteted méhének rejtett titkában — és ezzel a megmelegült és megmozduló bensővel szabad ki kegyetlennek látszó végzéseidet, szigorúnak látszó törvényeidet, érthetetlennek tűnő magatartásodat és felfoghatatlannak tetsző gyengeségedet és hallgatásodat. Atyánk vagy, mindnyájunk Atyja, jóknak és gonoszoknak; hűségeseeknek és hűtleneknek; bátraknak és gyöngékeknek; nagy lelkeknek és nyárspolgároknak; megrögzötteknek és esendőknek; győzelmeseknek és csatát veszteknek; szerencséseknek és szerencsétleneknek; testi erőben járóknak és betegségben sinylődőknek; nagyot akaróknak és lagymatagoknak; tévedőknek és rosszakaratúaknak; élőknek és haldoklóknak. Mienk vagy, Atyánk vagy! Akárhová sodor-

Jon is bennünket az élet: Te ugyanaz az Atyánk maradsz, fel-nem-bőszülő hűség és várakozó szereteted virraszt felettünk. És kitárt karod pihenő nyughely lesz mindig nekünk, de nem itt a földön, mert

3. *a mennyekben vagy.* — Oda hívsz, oda vársz mindnyájunkat, ott vannak a valóságok, a leplezetlen látások és maradéktalan szeretések. Itt minden csak árnyék; árnyéka a szebb, a teljesebb valóságnak. Ahogy a rózsának a földre vetülő árnyéka a levelek finom rajzolatából, a színek változó pompájából, a szirmok angyalkezős selymességéből semmit sem mutat, úgy ez a világ sem Belőled. Öröme, varázsa, igézete, szépsége, ereje csak árnyék. De ugyanígy árnyék ez élet fájdalma és gyötrelme is az örök élet valóságából. Oda vágyom, oda húznak reményeim, ott van bizalmam, életem, mindenem. Ezért éneklek a mennyország énekét:

4. *Szenteltesd meg a Te neved!* — Szentséges lényed titokzatos örvényei fölé hajolva a látvány lelket betöltő bódulatától és gyönyörétől az angyalok és szentek sem tudnak mást mondani, csak azt, amit a Te Krisztusod mondott imádságos éjtszakáin: Szent, szent, szent! Óh add meg, hogy amit Ő látott a boldog színelátásában, azt ragadjuk meg eleven hitben — hiszen hitünk lesz látássá odaát — és ezt a szent hitet mélyítsd el bennünk az isteni életbe behatoló Értelem Szentlelkével. Munkálkodjék ez a Te két ajándéka bennünk, hogy megtisztuljon szívünk minden földi és emberszabású ismerettől, elképzeléstől, és minden gyalogjáró következtetéstől, hogy a Te gondolataid lehessenek a mi gondolataink. És add, hogy amíg keserű csalódásokkal, képzeletünk kártyavárainak összeomlásával, megbízhatónak vélt logikánk zsákutcábajutásával tisztogatod értelmünket és így keserű vívódások és szorongó keresések útjára terelsz bennünket, ne érezzük magunkat boldogtalanoknak, hanem örömmel vállaljuk el mindezeket — tudván azt, hogy „boldogok a tiszta szívűek, mert ők meg fogják látni az Istent”.

5. *Jöjjön el a Te országod!* — Amit birtokolt szent Fiad, azt várjuk. Amit egyedül csak Ő adhat meg, azt reméljük. Amit mi legnemesebb törekvéseinkkel sem érhetünk el, azt sóvárogjuk. A szent reménységben ezt a gyökeres Beléd való kapcsolódást add meg nekünk. Az egyedül Rád való építést és nem érdemeinkre, sem jóságunkra, sem cselekedeteinkre. Hanem a Te mindenhatóságodra, mellyel minden bűnnel elrontott életből is tudsz — és a Te irgalmaságodra, mellyel minden Tőled elfordult lélekből is akarsz országodban fénylő csillagot készíteni. A Tudomány Szentlelkének ajándékával döbbsen rá magunk és a világ mulandó voltára, és ha lassan-lassan elvesztünk mindenkit és mindent, add, hogy boldog szívvel sirassuk veszteségeinket. Hiszen „boldogok akik sírnak, mert ők majd vigasztalást találnak”.

6. *Legyen meg a Te akaratod!* — Ahogy Jézusod mondotta a Getszemáni kertben, úgy akarunk mi is beleverejtkezni a kérésbe. Neki élet helyett halált, szeretet helyett gyűlöletet, elismerés helyett megcsúfoltatást jelentett ez az ima. Legyen meg a Te akaratod teljesen; tehát az is legyen meg, amit Te bennünk el akarsz érni: üdvözülésünk, isteni életünk, Benned való elmerülésünk és szentháromságos valódba válásunk. Mert ez is a Te akaratod, hogy Veled egyek legyünk, ahogy Te a Szentháromságban a Fiúval és Szentlélekkel egy vagy egy mindent átfogó ismerésben és egy mindent birtokló szeretésben. Urunk, mélyítsd bennünk ezt az isteni akaratot szolgáló tiszta és mindenekfölött való szeretetet. A Bölcsesség Szentlelkének ajándékával tüntess el minden vonakodást, kényszeredettséget és hidegséget szeretetünkől, de tedd könnyűvé, ízletessé, gyönyörűségessé és természetessé azt, hogy szívünk végső vonaglásával is, homályba bomló értelmünk utolsó lobbanásával is, elfogyó erőnk maradék kapaszkodásával is Téged szeressünk. Így elnyugodván minden nyugtalanság, Benned békét találunk, hisz „Boldogok a békeeségesek, mert ők Isten fiainak fognak hívatni”.

7. *Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!* — Kenyerünket, ruhán-

kat, egészségünket, erőnket, eszünk és akaratunk használatát add meg a mai napra; és kegyelmeidet, világosságaidat, hívásaidat és segítségedet is add meg a ma feladataira. Vedd le vállainkról az elmúlt napok holt terhét, de vedd el a holnapnak is aggodalmas gondját. Lássuk meg: mennyi fölösleget adsz nekünk kenyérben, ruhában, lélekben, kegyelemben, ami napi szükségünket meghaladja s amit egy szent pazarlással embertársainknak kellene adnunk, tudván azt, hogy „boldogok az irgalmasok, mert majd öneik is irgalmaznak”.

8. *És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek!* — Felsikolt a lelkünk Nálad lévő adósságainknak a megsemmisülésig görnyesztő súlya alatt: mindenünkkel Neked tartozunk. És ha mindent megtettünk, akkor is csak haszontalan szolgák vagyunk. De Te nem vetsz minket az adósok börtönébe, hanem megelégszel azzal a semmivel, amit irgalmadból le tudunk törleszteni, a többit elengeded. Add, hogy atyai szívednek ezt a magatartását mi is átvegyük Tőled és embertestvéreinktől először is ne követeljünk többet, mint amivel tartoznak. Építsd le az igényességet, a követelődzést bennünk. De amivel tartoznak, — add, hogy azt is elengedjük: ne bántson figyelmetlenségük, köteles tiszteletük hiánya, zavaró s kellemetlen magatartásuk; de ennek ellenére — engedd, hogy mi megadjuk s teljesítsük mindazt, amivel mi tartozunk. Hisz Te is megadod nekünk gondviselésedet, ha nem is tudjuk adósságainkat Neked megfizetni. Az igazságosság erényével készítsd el lelkünket erre a belátásra és a Jámberság Szentlelkével oldsd belénk isteni jóságodat, hogy a Te megbocsátásodban elcsendesült lelkek legyünk. Mert „boldogok a szelídek”.

9. *És ne vigy minket a kísértésbe!* — Gyengeségünk, erőtlenségünk mondatja ezt velünk. Mert tele vannak óráink és napjaink a kísértések tömegeivel. Nem azért, mert nem hallgatod meg kéréseinket, hanem mert Te magad állsz mögénk küzdeni. A Te erődet adod az erősség erényében, hogy megszégyenítsd az erőseket. Szentlelked Bátorságát oltod belénk ajándék gyanánt, hogy úgy küzdjünk bűneink ellen, mint akit halálveszedelem környékeztet és aki éppen azért feszíti meg minden erejét, mert érzi gyengeségét. Add, hogy küzdjünk kedvvel, gyengeségünk felett érzett félelmünkben is boldogan, mert Te üzened szent Fiad által, hogy „boldogok, akik éheznek és szomjuhozzák az igazságot, mert ők kielégítést nyernek”.

10. — *De szabadíts meg a gonosztól!* — Ments meg az örök kárhozattól és mindattól, ami odavezet bennünket; a bűntől, a bűnben való megmaradástól és a bűnben való megátalkodottságtól. Kiveti ránk a sátán hálóját és elsodor bennünket a test kívánságaiban égő vággyal, a szemek kívánságában a vagyon ígézetével és az élet kevélységében a hatalom és gőg szenvedélyével. Sőt sokszor jóságunk és erényeink mögé húzódva a világosság angyalának köntösében visz romlásba bennünket: a beképzeltség, önhittség, lenézés és ítélkezés súlyosztóiban. Óh Uram! Adj mértéktartást mindenben és Szentlelked által öntsd belénk az Úr félelmének szent ajándékát, hogy ne igényeljük magunknak csak éppen a legkevesebbet, amit éppen hasznunkra és épülésünkre rendeltél: a testből is, a vagyonból is, a hatalomból is, de a vallásosság külső megnyilatkozásaiból is. És add meg, hogy örüljünk annak, ha a Neked szolgálók külső jeleiben és elismertetéseiben is szegények lehetünk. Hisz „boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa”.

11. *Amen.* — Úgy legyen, Uram, ahogy szent Fiad kérte. És mindaz, amit ezzel az imával kérni akart és kér most is számomra és számunkra: legyen a miénk. Amit Ő gondolt, szándékolt, igényelt, ez mind legyen úgy. Te ezt megteheted, hisz Isten vagy, „ki a bennünk munkálkodó erőnél fogva mindent megtehet bőven azon túl is, mit mi kérünk vagy megértünk” (Ef. 3, 20.6. Ne a mi pislákoló értelmünkre nézz, és ne a mi szűkös eszünk és ismeretünk mértéke szerint hallgass meg, hanem kérjük és igényeljük a Te teljes jóságodat, irgalmadat, szent Fiadban, Krisztusban adott bőséges kegyelmedet. Amen.

KÉT EPIZÓD

írta Aldo Palazzeschi

(Részletek a szerző „Sorelle Materassi” c. regényéből)

I.

A nővérek a pápai fogadáson

Bizonyos események fejezeteket alkottak a nővérek történetében. A legérdekesebb fejezet a nővérek római útja volt. Ez az utazás zajos eseménnyé lett abban az időben, szinte felforgatta a környéket; úgy, hogy a Santa Maria-kerület lakói hosszú hónapokon keresztül beszéltek róla.

A két nővér művészi kivitelű terítőt készített az egyik kuriális bíboros számára. A gyönyörű terítő híre eljutott Őszentsége előszobájáig. Egyszer csak a két nővér a flórenci bíborosérsek útján értesítést kapott, hogy Őszentsége külön kihallgatáson fogadja őket néhány más személlyel együtt.

A hír nagy izgalomba hozta az egész szomszédságot. A plébánostól a plébániához tartozó utolsó hívőig mindenki ahhoz az ajtóhoz és ablakhoz szaladgált, ahol a két nővér dolgozott és törte magát az utazás gondjaiban. „A Materassi nővérek Rómába mennek! A Pápa fogadja őket!” Mindenki tudni akarta, hogy elmennek-e és hogy mikor mennek? Leginkább azt akarták tudni, hogyan fognak felöltözni, mert mindenki tudja, hogy a pápai fogadásra külön ruha kell. Ezekben a napokban még az erős Teréz is elvesztette keményen kiküzdött és féltve őrzött lelkinyugalmát, Karolinának félelemérzései voltak és sírógörcsei támadtak. Úgy érezte, hogy lábai az utolsó pillanatban fel fogják mondani a szolgálatot és ha meg is érkeznek Rómába, ott egyszerűen össze fog esni. Képzelmek kínozták, étvágytalan lett és még a munkakedvét is elvesztette. Hogy megmentsék magukat az ilyesfajta izgalmaktól, elhatározták, hogy ajándékot visznek a Pápának. Stólát fognak készíteni, közös munkával hímezik majd. Éjjel és nappal szünet nélkül dolgozni fognak rajta, beleadják a lelküket az alatt az egész hónap alatt, ami még elválasztja őket az utazástól.

Karolina szigorú szépségű tervet rajzolt. A stóla jobb szárnyán a Megfeszített Krisztus emelkedett ki, a bal szárnyán pedig Szent Pétert lehetett látni, amint éppen megáldja a Szentostyát.

A szomszéd lányok és asszonyok egy álló hónapig másról se beszéltek, mint a stóláról, meg a két nővér utazásáról. Sikerül-e nekik a stóla? Befejezik-e, ha már egész nap, meg féléjjelen át dolgoznak rajta? Milyen lesz Krisztus képe? És sebein a vér? Persze legnehezebb lesz megoldani Szent Péter arcát, aki éppen az áldás mozdulatában, mellmagasságban tartja a Szentostyát! Mindenki segített volna kivitelezni a tervet.

Az elkészült stólát joggal a két nővér remekének lehetett nevezni.

Karolina nővér nagy izgalmaiban két kilót fogyott abban a hónapban. Amikor az egyik oldalon befejezte Krisztus alakját, a másik oldalon pedig a Szentét, aki nagy szeméit az égre szegezte; saját kezeivel kezdte kihímezni a Szentostyát. A Szentostya, mint tiszta-fehér korong, kissé megsúlyosította a hátrahajló alakot, bár kemény és szilárd maradt, a nővér öltései által valami könnyűséget kapott, annyira, hogy finom páráként lebegni látszott.

Flórenci prelátus kísérte őket Rómába egy tucatnyi más személlyel együtt. Ragyogó júniusi reggel érkeztek az örök városba. Tömör, felhőtlen kék égből sütött a nap. Mint megijesztett gerlepár remegett a két nővér a tér macskakövein táncoló kiskocsin. A tér kiszáradt, köves-kavicsos folyómederhez hasonlított. Fekete fátyollal homlokukon, megsemmisülten közeledtek az apostoli palotához. Mentől inkább közeledtek hozzá, annál inkább érezték, hogy a szent épület-tömb hatalmas torka el fogja nyelni őket.

Más csoportokkal együtt a nővéreket is bevezették. Azokat is prelátusok kísérték. Külön papi csoportokat is láttak. Nem voltak többen ötvennél. Beléptek az Áldások termébe és várták, hogy megnyíljon az az ajtó, amelyen át a Szentatya lép majd be a terembe. Egyre csak odanézték és lélegzeni sem mertek.

Egyszerscak páratlan egyszerűséggel, mintha csak papírból lenne, megnyílt az ajtó és rajta át fénykéve vetődött be a szomszédos teremről. Ragyogó napsugarak. Ebben a fénykévében jelent meg Őszentsége azzal a könnyűséggel, amelyet Karolinának sikerült kölcsönözni a stólán, a Szent Péter kezében lebegő ostyának. Ő volt, X. Pius. A világégést megelőző június járta akkor. Néhány napra rá Pius kegyes szíve megszűnt dobogni. A fehérruhás, szentéletű, sokat virrasztó öregember calottája alól kikandikáló ezüst hajtincseivel, rózsaszínű arcával, atyai mosolyával elkezdte sétáját a félkörben térdeplő látogatók között. Mindenkihez volt egy jó szava és mindenkire ráadta fópásztori áldását. Amikor a kísérő prelátus bemutatta a flórenci himzönöket és a Szentatyanak szánt stóla-ajándékot, X. Pius gyöngéden megfogta a himzönők kezét és nézegette a dolgos ujjakat. „Kedvesek vagytok, igazán kedvesek...” mondta mindkettőjüknek. A két szegény Materassi-nővér csak térdepelt. Könynyek hullottak. Teréznek azonban volt annyi ereje, hogy megszólaljon, bár közben fel-felzokogott ő is. S miközben a Szentatya homlokukat simogatva rájuk adta apostoli áldását, erőt vett magán és így szólt: „Apánk és anyánk lelkiüdvéért...” A Pápa mosolyával és fejbólintásával jelezte, hogy megérti a kívánságot. Ettől aztán megtört a jég és Teréz így folytatta: „Anconai nővérrünk lelkiüdvéért! Egész Flórencért! Országunk minden lakójáért!...” X. Pius fejével ismét „igen”-t intett, jelezve, hogy áldása mindenkinek szól. Karolina képtelen volt szólni. Csodálkozva hallgatta nénje szavait. Egyszerscak ő is megszólalt: „Niobéért, a cselédlányunkért!...” „Erre a Szentatya még jobban mosolyogni kezdett, annyira, hogy látni lehetett foghíjas piros száját. Kezébe vete Karolina arcát, mint egy kisgyereket: „Mindenkire adom áldásomat!...” mondom, mielőtt még továbbhaladt volna.

II.

Palle és édesanyja

Palle nem volt albérlőjük. Palle a szegény néposztályhoz tartozott. Nem messze lakott tőlük anyjával egy nyomorúságos házban. Csak egy kis szobájuk volt a földszinten valami benyílóval, ami konyhával is szolgált. Az egész lakást mintegy alamizsnaként adták nekik. Palle anyja, egy tüdőgyulladásban elhalt fuvaros özvegye, mosni járt az Umberto-Intézetbe, ahol nyomorék, visszamaradt, ostoba és ütődött gyerekeket neveltek. Palle anyja ezért, sovány fizetségként, ennyivalót kapott délidőben. Este, hazatérve, levest készített maga és fiacskája részére. A leves egy részét lábosban félre tette másnapra, hogy legyen fiának mit enni, ha ő másnap mosni ment. Az Intézetből hazahozta a nagyobb darab kenyeret, a maradékot, amiből aztán otthon levest csinált. A kedves nővérek neki adták az ételmaradékot, a hibás gyümölcsöt és a hulladékzöldséget.

Az anya teste kiszáradt. Összecsukló járásában szinte meg lehetett figyelni a test összetartó izomzatát. Hasonlított azokhoz az igavonó lovakhoz, amelyeknél meglátszott, hogy a fáradtság kötél- és faváz-formára silányította a tagjaikat.

Palle vallásos szeretettel csüngött anyján. Ha anyja életét kérte volna tőle, egy pillanatilag se habozott volna feláldozni magát. Se magát, se magát nem kérdezte volna az okok felől. Vakon nekiment volna mindenkinek. Nem vonta volna ki magát semmi alól és nem lázadt volna fel. Egy aszkéta figyel-

mével és tiszteletével csüngött azon a kevés szón, ami ennek a durva és tanulatlan asszonynak az ajkát elhagyta.

Az anya sohase prédikált a fiának. Nem szidta, nem adott neki tanácsot, nem bírálta; részben azért, mert a gyerek és ő maga is jólelkű volt, részben mert sohasem érezte szükségét, hogy gyöngéd legyen hozzá, hogy símogassa, hogy megcsókolja, hogy udvariaskodjék vele, vagy szerető pillantást vessen rá: szerette azzal az erővel, amelynek legmélyebb kifejezése maga a csend volt. Anélkül, hogy megítélte volna, tökéletesnek, rosszaságra és igazságtalanságra képtelennek tartotta a fiát, olyannak, aki nem tud ártani, se hazudni senkinek. Ő maga pedig eszeveszetten védte volna a fiát, ha valaki csak egy ujjal is hozzányúlt volna.

Zsebredugott kézzel, himbálódzó fejjel andalogva Palle esténként gyakran elment az Intézet vasrácsához, hogy megvárja anyját, amikor kijön a munkáról. Ha csomagja volt, elvette tőle és vitte. Nem üdvözölte anyját, szótlánul haladt mellette. Földre szegezett szemeivel, ringatózó járásával úgy festett, mintha keresne valamit. Anyja ott ment előtte lehajtott fejjel, csipőre tett kezekkel. Olyan volt, mint egy fáradt öreg ló.

Hazaérve Palle anyja meggyújtotta a tüzet, Palle pedig ott maradt ülni a falhoz támasztott kisasztal mellett. Sapkával a fején követte szemeivel anyja minden mozdulatát. Néha fölkelt, hogy odaadjon neki valamit, anélkül, hogy anyja külön kérte volna. Sohase köszöntek meg egymásnak semmit. Inkább egy-egy szótagot dűnnyögtek egymásnak, mintsem szavakat váltottak; vagy csak éppen megszokott szavaikat mondogatták.

Végre Palle anyja az asztalra tette a tányérokat, a kanalakat és a poharakat. Kivette a szekrényből a kenyeret, elment a kútra megtölteni az üveget, aztán leültek egymással szemben és hozzáláttak az evéshez. Ha jó volt az idő, Palle még kiment levegőzni egy kicsit, azalatt anyja rendbehozta a szobácskát. Télen korán lefeküdtek. Ott vetkőztek a két kis fehér ágy mellett. A két ágy közt kikopott és üreges volt a padló. Meg kellett volna már azt is csinálni egyszer... Vetkőzés közben tagjaikkal súrolták a közel álló falat s előre érezték az igazak álmát. Két szegény, szánandó teremtmény!... Aztán lefeküdtek azzal az egyszerűséggel, amire csak az angyalok és az állatok képesek.

Ottó Ferenc fordítása

SZERETETBŐL ÉLEK

LIZIÓI SZENT TERÉZ VERSE

*A szeretet-estén világosan
szólt Jézus: „Aki engem szeret,
az hűségesen megtartja szavam
s Atyámmal nála veszünk lakhelyet
és otthonunk és fészünk lesz e szív
s palota nem csilloghat fényesebben,
e szív nyugalma minket oda hív
s ott élünk szeretetben.*

*„Aki engem szeret és beszédemet megtartja,
Atyám is szereti őt és hozzája megyünk és
lakhelyet szerzünk nála.” Ján. 15, 23–27.
„Békességet hagyok nektek, maradatok az én
szeretetemben.” Ján. 15, 9.*

*Szeretetből élek s öröm hiven
isten szavad, ó örök Ige.
Jézusom, nagyon szeret a szívem,
Szentlélek kigyújtott tüzed heve.
És az Atyát is vonzom általad,
gyöngye szívemet megejtette lelked,
Szentháromság, örökre foglya vagy
forró szeretetemnek.*

Szeretetből élem az életed,
nagy Király, választottak gyönyöre,
az Ostya rejti égi Lényedet,
ó ha az engem is elrejtene!
A szerelmeseknek kell a magány,
éjjel-nappal a szívek lángban égnek,
tekints rám s boldog leszek igazán,
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek és lakhelyet
nem a Táboron veszek ideleinn,
Jézussal a Golgotára megyek,
egyetlen kincsem a kereszt nekem.
Fenn az Égben áldott öröm ragyog,
ott már a próba lelkembe nem téphet,
de addig itt szenvedni akarok,
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek s adok, adok
mérték nélkül s nem kell itt jutalom,
hol szív dobog, bér nem számíthat ott,
szeretetem nem háláért adom.
Isteni Szív, Tiéd szeretetem,
könnyen futok, szabad nagyon e lélek,
egy kincsem van és e kincs végtelen,
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek s nem rettegek,
a mult bűnei már nem bántanak,
ó nem látom most már sok vétkeimet,
szent láng hamvasztotta el azokat.
Mennyei máglya, lobogj tüzesen,
az Ég után engem szomszóság éget.
Most már csak Jézusom énekelem,
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek s rejtelmesen
kincset őriz e törékeny edény.
Imádoztam! Semmi az életem
s anygali jó tán sohse leszek én.
De még ha óránként is vétkezem,
Te átölelsz és feledve a véték
s lelkedből ráömlik a kegyelem,
hisz szeretetből élek.

„Szeretetből élni, mily örület,
— mondja nekem a zavaros világ, —
elsuhan ifjúságod, életed,
élve az élet szálló illatát.”
Jézust szeretni drága veszteség,
Neked adok én minden illatot,
szárnyal énekem, ó már vár az Ég,
hisz szeretetből meghalok.

Szeretetből élek s a vad vizen
a szívekbe hull szívemből a fény.
Drága Révész, irgalmas a szívem,
Téged látlak nővéreimben én.
Egyetlen csillagom az irgalom,
s sugarában bolyong e kis élet,
jelmondat ez vitorla-vásznakon:
„Szent szeretetből élek.”

Szeretetből élek. Ha Istenem
alszik és zúg a hab, a béke ez,
nem keltem fel, nincs bennem félelem,
hajóm az örök part felé evez...
Ott élő valóság lesz majd a Hit,
egyetlen napja van csak a Reménynek,
az Irgalom ledobja fátylait
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek, szent Tanítóm,
kérlek, terjeszd szét a lángjaidat,
a választottak s papok lobogón,
égi tisztaságban ragyogjanak.
Halhatatlan, örök Egyházadat,
kérlek minden órában, Uram, véd meg
s én, gyermeke, legyek az áldozat,
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek s letörölöm a
bűnös megtéréséért könnyedet.
Szent Szeretet, kegyelmed sugara
hulljon rá s áldja mindig a neved.
A káromlás gyilkos tört ver belém,
ellene egyre imát zeng e lélek:
Szent Név, imádlak és szeretlek én,
hisz szeretetből élek.

Szeretetből élek, mint Mária
Magdolna s balzsamom s könnyem pereg
s csókom hull Uram szent lábaira
s hajammal szárítom e könnyeket.
És fejére öntöm a balzsamot,
szívem merészen vall szerelmet,
Szent Arcodon a kenete ragyog
forró szeretetemnek.

Ford.: Ölbey Irén

A dolog még a nyáron kezdődött. A templom már üres volt. Kint a verebek csiripeltek a porban és a napsugár arany nyalábja meleg ragyogással esett be az ablakon.

A szentek komolyak voltak, de nem haragosak, mintha érezték volna, hogy ilyenkor sok a munka és kevés a káromkodás a faluban. Az oltár virágai felett egy méhecske döngött áhítatosan és az örökmécs kis lángja mozdulatlanul lebegett tér és idő felett.

A kopott kövek felett a csend suhogott. Csak a sekrestyében motoszkált még a harangozó: az öreg Dékány András. Most tette el a miseruhákat. Aztán belépett a szentélybe. Megszokott meghajtás után végignézett a ragyogásban úszó templomon. Rendben volt minden. A zászlók katonásan álltak a padok mellett, a szenteltvíztartóba holnap önt egy keveset, mert ilyenkor nyáron gyorsabban fogy. Mégegyszer keresztet vetett s ekkor szeme megakadt az egyik perselyen. Tegnap olvasta az újságban, hogy némely istentelen emberek templomot raboltak ki. Nem is csoda, ha ilyen hitványka lakatok őrzik a perselyt.

Odalépett, meghúzta a kis lakatot s az ki is nyílt azonmód. — No, fene — uram bocsá —, ha valaki látná, még azt hihetné... és visszaigazította a lakatot. Majd holnap szól.

Amikor kezét a kilincsre tette, megállt. Ez így nem lesz jól. A lakat nyitva van. Akárki belenyúlhat. Gyerekféle. Meg kell olvasni a pénzt és jelenteni. Ez a helyes.

Kemény, igaz léptekkel ment vissza a perselyhez. Zörögve kinyitotta a tejet és tartalmát kalapjába öntötte. Nem dugdosva, nem csendesen. Akárki láthatja, ez tiszta munka. És körülnézett a templomban. Húsz forint kilencven-öt fillér összesen.

Ekkor beszédet hallott a templom ajtaja előtt és elpirult. Még csak az kell, hogy bedugja valaki az orrát... a víz se mossa le annak a hírét... És a pénzt hirtelen visszaöntötte a perselybe. Zörgött az az istenverte bádog, keze is remegett, amíg helyére tette. Szeme az ajtón. Ha valami imádságéhes vénasszony belép...

De nem jött senki.

Rátette a lakatot is és fohászkodva nagyot sóhajtott: No, kutya lakat, én se nyúlok többet hozzád! Még hogy szégyenbe maradjak...

És elballagott hazafelé.

Másnap csak egy pillantást vetett a perselyre, de nem szólt senkinek. Mért szóljon? Azt is mondhatják, több volt benne.

Harmadnap nem tudta megállni, hogy bele ne nézzen. Hátha más is tudja a lakatot? De a pénz olyanformán volt, mint előbb.

Elmúlt egy vasárnap is és hétfőn pár krajcárral mintha több lett volna benne.

Pár nap múlva a templomdombot kaszálta. Ez az ő járandósága. A templom dombra épült és alatta van a falu. Nem sok az a kis széna, ami összejön körülötte, de olyan, mint a selyem. Nehéz is kaszálni, inkább harmattal. A hajnali harangszót hamar elrántotta. A kaszakó ütemesen végig nyalogatta a kasza élet, aztán nagy gonddal alásuhintott a cérnávékony fűszálaknak.

Mise után az asszony mehozta a reggelit. A kis kosarat letette az árnyékba.

— Megvárhatom, amíg megeszi...

— Ne várd, Rozál. Dolgod van neked is.

Amikor a rendet kívágta, megreggelizett. Becsattintotta bicskáját és beleérezett a kosárba. Aztán belenyúlt. Tapogatott benne. — Elfelejtette — mondta végre. — Hát ilyen vízesű ez az asszony...

Elővette pipáját, de abban sem volt dohány. Mérgelődött és szívogatta az üres pipát. Pénz nincs nála és ő hitelbe nem vesz. Nem! Azt mondanák, az öreg Dékány András már a dohányt is hitelbe veszi...

Ilyen szegényt ő nem vesz magára. Hazamenjen? Ez naplopás lenne. Megállj Rozál — dörmögött —, ezért rád adom a tisztát...

És keservesen nekilódította a kaszát.

De a pipa úgy hiányzott, hogy arról nem is jó beszélni. A szájában kenyeríz volt, egy kis halvány szalonnaízzal vegyest, de hiányzott a tetejéből az a finom, jó pipaíz, ami olyan, mint a mogyoró. Mit, mogyaró... Mandula! Megállj, Rozál!

Jól esett volna köpni is hébe-hóba — csúszik ilyenkor a kaszanyél —, de az is olyan vékonyan sikerült, hogy tiszta szomorúság volt.

Tíz óra tájban már nem bírta tovább. Néha a templomra pillantott és ilyenkor azt mondta: — András, azt nem töhetöd... azonmód elnyelne a föld...

De azért — az ördög tudja hogyan — a rendek meggömbültek és végük a templomajtó felé kanyarodott...

A falu csendes volt. Egy-két puha, pelyhes felhő úszott a torony felett. A sánta Varga Szabó kutyája kint ült a kapujuk előtt. A plébános kertje felett egy gerle repült. Ez volt minden élet, amit látott, mégis úgy érezte, az egész falu szeme rajta van.

— Visz már az ördög, András — támasztotta sóhajtvá kaszáját a templom falának — és belépett a templomba.

Szépen keresztet vetett — kicsit mélyebben hajolt meg, mint máskor — és kivett a perselyből öt forintot. De ekkor megrettent. Szent Péter szobra, mintha ránézne...

Az öreg Dékány kicsit meghajtott a fejét. — Öt forintot vettem ki, szent atyám. Láthattad. És kölcsönről van szó...

Amikor a dohány tüzet fogott, egyszerre más szemmel nézte a dolgot.

— Holnap megadom, aztán vége. Még kamatot is teszek hozzá...

Igen, de másnap éppen nem volt otthon heverő öt forint, a kamatról nem is beszélve...

És este csúnyán leszidta az asszonyt, aki mérgében elszaladt a boltba és húsz csomag dohánynal jött vissza.

— Ide teszem a polcra — sziszegte —, ha kell, vegyen magának, de velem ne istentelenkedjen.

Dékány András nem örült a dohánynak. Ő már reggelre ígérte szent Péternek a kölcsön visszafizetését, de így most erről szó sem lehet. A pénz az asszonynál van. Húsz napra itt a dohány. Húsz napig tehát várni kell, amíg pénzben kérheti ki a dohány árát.

— Ott se kamatozik, itt se kamatozik — vigasztalta magát András, de azért másnap tapintatosabban forgolódott a templomban és szent Péter kemény arcára csak akkor nézett, amikor kifelé ment.

— Nem csodálom — csukta be az ajtót —, ha nem néz rám úgy, mint máskor.

De történt ennél nagyobb baj is. Az öreg András alig várta, hogy a dohány elfogyjon a polcra és — ide sekrestyés-mivolt, oda sekrestyés-mivolt — olyant káromkodott, hogy majd a ház gyulladt ki, amikor az újabb húsz csomagot meglátta a polcon. Szerencse még, hogy az asszony nem volt otthon.

De ez még mind nem minden! Másnap tíz forintot kapott az asszonytól, hogy vásároljon ezt-azt, úgyis ott jár el a bolt előtt, hát a dolgafelel megteheti...

A boltos ki is mért rendben mindent, András pedig a zsebébe nyúlt. A nadrágzsebbe. Aztán a kabátzsebbe sőt a mellényzsebekbe is...

Egy kis csend támadt.

Az a rókaképzű Dömötör Zsiga ott dülleszkedett a pult mellett és nem állhatta meg szó nélkül:

— Valamelyikben csak benne lesz, *ha bele tette*, András bátyám...

Dékány András ekkor már vörös volt. Ide tette, ez biztos! Ujjai ekkor mélyen kotortak a zsebbe és megtalálta — nem a pénzt, verje meg a Pilátus — hanem a lyukat. Elveszett!

Dömötör Zsiga kajánul vigyorgott, a boltvezető pedig azt mondta: — Majd meghozza, András bácsi.

— Meg! De addig nem viszem el a portékát. Most jut eszembe: kitettem a sekrestye-ablakba... hogy el ne vesszen. Nem maradok adós, ezt tudhatja akárki — és végigmérte azt a lőfejű Zsigát. Végigmérte ez igaz, de a hátán is érezte az utánaszálló vigyorgást.

— Most már lesz, ahogy lesz — dobogott a templom felé. A hűvös homály egy kicsit lehűtötte, de a mérég még benne volt. Felpattintotta a persely fedelét és kiszámolta a tíz forintot. Aztán félszemmél szent Péterre nézett s a nagy szent arca fagyosan haragos volt.

— Méltán haragszol szentatyám, de a családi békesség is valami... Aztán, az a stanicifejű Zsiga a boltban... de, mondom, kölcsönről van szó! Megadom!

A templomajtó bedördült utána és a visszhangzó falak, mintha valamit kiáltottak volna utána.

A boltban már nem volt ott Zsiga — ez is nagyon bántotta — és a boltvezető olyan mellékesen septe be a pénzt, mintha itt egy becsületbeli kérdésről nem is lett volna szó.

De az idő — dacára ezen nagy eseményeknek — nem állott meg. A tarlók felett elúszott az ökörnyal, hamarabb ásított az este és az éjszakát alig bírta az erőtlen nap kiséperni a faluból.

Dékány András pedig lesütötte a szemét, amikor a szenteket porolgatta. Szent Péterhez azonban egyáltalán nem is közeledett.

— Törölgesd le, fiam — mondta az egyik ministránsnak —, addig én elrakom a ruhákat.

És csak a sekrestyéből leselekedett ki, de így is láthatta, hogy a főszent milyen mérgesen tartja kinyújtott kezében a kulcsokat.

Az öreg Dékány alig evett már. Valaminek történnie kellett.

De ekkor már ős volt. A szőlőben megforrt a bor és daloltak a legények vasárnap esténként. Ilyenkor már sejtelmesen sötét a templom s András éppen végzett a harangozással, amikor, valami ijesztő zúgás indult el odakünt. András aggódva fülelt, hogy mi lesz ebből és felzaklatott lelke remegni kezdett. A zúgás olyan volt már, mint az égzengés s ekkor — Űristen! — vakító fényesóva vágott be az ablakon.

Szent Péter hatalmas alakja — vagy csak az árnyéka? — felemelkedett, karja óriásira nyúlt és úgy látszott, hogy a kulcsokat menten András fejéhez vágja.

— Jézus! — rogyant meg az öreg ember... de aztán elhunyt a fény, elhalt a zúgás és András maga sem tudta hogyan, reszketve kívül találta magát a templomon.

A templom előtt egy autó állt. Azt kérdezték, merre van a kultúrház? Dékány András nehezen eszmélt rá, hogy ettől volt a nagy világosság. Ettől, az igaz, de hogy a főszent hozzá akarta vágni a kucsokat, az is igaz! Ami bűn, az bűn és ezt ő már tovább nem állja.

Kér az asszonytól, vagy kér a plébános úrtól, de kifizeti.

Keveset aludt akkor éjjel.

Reggel azonban úgy határozott, hogy mégis inkább a plébános úrtól kér...

Mise után már köszörülte a torkát, hogy elmondja kérését, amikor a fiatal plébános megszólalt:

— András bácsi, nekem beteghez kell mennem. A falunak vendégei jöttek és megnézik a templomot. Mutasson meg nekik mindent.

András megmutatta az oltárt, a képeket. A szobrokat csak úgy futtában...

Amikor elmentek, Andrásban szétszibbadt az öröm, mert húsz forint borra-
valót adtak.

Különös szép nap volt akkor. Napsütéses, dérezüstös őszi nap. Hosszan nézett a vendégek után, aztán odalopakodott a perselyhez, keményen felpattintotta a fedelét és a húszforintost a perselybe dobta. Aztán felemelte fejét és a vastag oszlop baloldalán kileskelt a kulcstartó Szent Péterre.

Az őszi nap arany glóriájában a szent arca mintha nem lett volna olyan komor, mint máskor, de egyáltalán nem volt barátságos, amint Andrásra nézett.

Ezen elgondolkozott. Annyira haragudna rá Szent Péter? Visszaigazította a lakatot és most már az oszlop jobboldalán lesett félszemmel a szentre, aki nyilván nem gondolt arra, hogy András most a másik oldalon nézi, mert innét nézve, határozottan mosolygott.

És elmosolyodott András is. Öreg ember volt mind a kettő és mind a kétónél kulcsok, csak András kulcsai ehhez a kis templomhoz szóltak, aminek minden porcikáját híven és becsülettel őrizte.

Ebben most már — azt hiszem — nem is kételkedik senki.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Írja Mihelics Vid

Egy neves francia mérnök, André Lamouche, aki matematikai és fizikai dolgozataival, főleg pedig Einstein meglátásainak népszerűsítésével tudományos téren is tekintélyt szerzett hazájában, legutóbb „A harmonikus elmélet” címmel a mindenség egységes szemléletének kidolgozására vállalkozott. Művének első kötetében a fizikai-matematikai, második kötetében a biológiai kutatások eddigi eredményeit használta fel. Erről a második kötetéről szól Louis Bounoure tanulmánya, amelyet a *Critique* tett közzé. Rendkívül tanulságosnak érzem ezt a tanulmányt, egyrészt, mert egy gondolatébresztő munka bírálatán keresztül felfedi a mai biológia alapvető problémáit, másrészt, mert érdekesen mutat rá e problémák filozófiai megközelítésének nehézségeire.

*

Minthogy Lamouche nem szakbiológus s így a biológiát illetően másodikból dolgozik, Bounoure szükségességnek tartja, hogy mindenekelőtt a tudományos specializálódás kérdését világítsa meg. Ennek a specializálódásnak előnyeiről és hátrányairól sok

mindent elmondtak már, alapjában azonban a vita — Bounoure szerint is — meglehetősen meddőnek tűnhetik fel. Egyszerűen szükségességnek kell tekintenünk a specializálódást, amelyet az okok sokasága hoz magával. Ilyen az egyre aprólekosabb munkamegosztás, amelyre a modern társadalom épül, azután az egyéni képességek különbözősége, a mai technikák bonyolultsága, az emberi tudás növekedése s általában annak a folyamatnak igényei, amelyet közönségesen haladásnak hívunk. Akkor is tévednénk persze, ha azt hinnők, hogy a teremtő alkotásokban és a felfedezésekben a minuciózus szakosodás lenne a döntő tényező, mert ami még nélkülözhetetlenebb: továbbra is az egyén zsenije. Elismert specialista lehet valaki valamely tevékenységben, de ezzel még nem válik a saját tárgykörében sem csalatkozhatatlanná. Megesik, hogy a kitűnő mérnök is túlbecsüli az anyag ellenállását, vagy a kitűnő orvos is hamis diagnózisa következtet. Remekül értheti valaki a „clair-obscur” összes fortélyait, s mégsem lesz belőle második Rembrandt. Már La Bruyère is beszélt művészekről és tu-

dósokról, akik „elsőrangúak a közép-szerűségben”.

Ennek ellenére sem kétséges azonban, hogy korunkban a tudományok egyöntetű előretörését és a gyakorlati alkalmazások szédületes menetét azoknak a „hivatásos tudósoknak” köszönhetjük, akik tanulmányaikban és kísérleteikben nagyon szűk körre korlátozzák magukat. Az „egyetemes tudós” alakja már a múlt században erősen megfakult. A biológia területén például alighanem Claude Bernard volt az utolsó, aki egyformán jeleskedett a legkülönbözőbb ágakban: a más fiziológiája, belső tápláló kiválasztások, idegek működése, állati hő, szerves mérgek hatásai, belső környezet stb. Mára már a fiziológia annyi külön tudományra szakadt, ahány fejezete volt nemrégiben, s ezeknek a tudományoknak mindegyike annyira kiszélesült, hogy művelője szinte képtelen kapcsolatban maradni a szomszédosokkal. Amellett mindezekben a tudományokban egyre újabb ágak is születnek, amelyeknek szintén megvannak a saját specialistáik, folyóirataik, kongresszusaik: endokrinológia, embrionális fiziológia, genetika, szövet-kultúra, a sejt fizikokémiája, a protoplazma szubmikroszkopikus analízise stb. S a kategóriákra való különülésnek ugyanez a jelensége nyilvánul meg a gyógyítás művészetében is. Az orvostudomány, amelyben ma-holnap ugyanannyi „szak” lesz, ahány szervet fedeznek fel az emberben, mintha meg is feledkezne a *Leriche*-féle lényeges elvről, amely szerint minden patológikus tünet mindig a „szerves egész” megbetegedésére utal. S valóban, a tudásnak ilyen fülkékre való bomlása könnyen meggátolja a szellemet abban, hogy szabadon szárnyaljon a komplex jelenségek egybe-néző megfigyelésében, ami nélkül pedig mély valóságukba nem hatolhatunk be.

A különböző biológiai tudományokban a specializált kutató mindinkább csak egyes körülhatárolt jelenségeket tanulmányoz s azoknak közvetlen meghatározó föltételeit igyekszik felfedezni. A kísérleti módszer helyes alkalmazásával biztos eredményekre is jut, amelyek a „tudományos tények” értékét nyerik. S kétségtelen, hogy ezek szolgálnak kiindulásul a szervezet mind szélesebb körű tanulmányozásához. Azt azonban soha sem sza-

bad figyelmen kívül hagynunk — hangoztatja Bounoure —, hogy a szervezet a maga igazi valóságában nem egyszerűen tények halmaza, hanem élő, rendezett, vég nélkül átörököthető és sajátos típusú „totalitás”. Az „egészből-látás” megkívánja természetesen a laboratóriumok kísérleti elemzéseivel megállapított részlet-tények tüzetes ismeretét, maga azonban szintézis műve, amelynek a helyes értékelésre és az ítélet szigorúságára kell támaszkodnia. A szintézis magába kell, hogy foglalja mindenekelőtt a hivatásos szaktudósok alapvető megállapításait, de nem alakulhat ki a reflektáló értelem közreműködése nélkül, másként kifejezve: a biológiát is valami módon „filozófiának” kell betetőznie. Olyan igazság ez, amelynek kiemelésével a marxista oldalon is sűrűn találkozunk.

Törvénye a társadalmi életnek, hogy minden hivatási és foglalkozási közösség szorosan meghatározott szellemi irányzatoknak veti alá tagjait. Pszichológusok jól ismerik az eszméknek azt a ragadósságát, amelyet a csoport-hatás terjeszt. S a tudománytörténet is rengeteg példát szolgáltat arra a konformizmusra, amelyet egyes, többé-kevésbé igazolt elméletek váltanak ki. A tudományok körében is kialakul így bizonyos ortodoxia, amely az igazság kizárólagos birtokosának hirdeti magát. S mindenesetre érdekes, hogy az ellenhatás ilyenkor nem azok részéről várható, akik mint specialisták munkálkodnak a vonatkozó tudomány valamelyik ágában. Az ő számukra ugyanis értelmileg is egyszerűbb, gyakorlatilag pedig előnyösebb, ha az uralkodó felfogás malmára hajtják a vizet. Rendszerint a szak-kutatók csoportján kívül álló bölcseledő elmék — mint az illető tudománynak, mondhatni, amatőrjei — vetik fel azokat a problémákat, amelyek nem egyszer új mederbe terelik a vizsgálódásokat. S így vagyunk ma a biológiában is, különösen ami magát az életet és annak megnyilvánulásait illeti.

*

Lamouche szintézisének meghatározó vonása, hogy ő a mérnök szemével nézi a biológiát és egy „vitális finalitás” köré próbálja csoportosítani a jelenségeket. Köztudomás, hogy már Kant beszélt arról a belső célirányos-

ságról, amelyet az egésznek és a részeknek kölcsönös viszonya tanúsít minden élő vagy nem élő szervezetben: az egész a részeitől függ ugyanúgy, ahogyan a részek sem léteznek másként, csakis az egészhez fűződő kapcsolatukban. „Funkció csak akkor gyakorolható — írja Lamouche —, ha a strukturális terv teljesen megvalósult”, mint „elválaszthatatlanul összekötött és közös célra tartó különböző elemek rögzített tevékenysége”. Szerinte ez a terv funkcionális szükségből kifolyóan harmonikus terv, amely a szervezetet oszthatatlan egységgé teszi. Belső célirányosság, harmónia, egység: mindez — úgymond — annak az organizációs tervnek létre mutat, amely feltétele az élő lény kialakulásának és az élet gyakorlásának.

A finalitást Lamouche úgy fogja fel, mint a szervezetekben uralkodó rend „absztrakt előrevételezését”: „Minden úgy történik itt, mint a gépek szerkesztésénél, ahol részeket adunk egymáshoz s ezeket a részeket egy tervnek megfelelően rendezzük el.” A finalitás az élők világában folytatódólagosan szövi tovább bolygónkon a fiziko-kémiai világ általános mechanizmusát. Bolygónk ugyanis nem akármilyen égitest, hanem „eleve hozzáigazított és célszerűsített arra, hogy fokozatosan előálljon rajta az élő világ”. Azoknak a fiziko-kémiai feltételeknek figyelmes szemlélése, amelyek az életet lehetővé teszik bolygónkon, „meggyőzhet minket a kozmikus világról és az élő világ együttes tervezettségéről”.

Lamouche ezt a finalitást „absztrakt pre-determinizmusnak, egy kauzális szimfónia partitúrájának” nevezi, ami — jegyzi meg Bounoure — nemcsak szép hasonlat, hanem találóan domborítja ki, hogy minden finalitás feltételezi és magában foglalja az okok és sajátos feltételek előre való elrendezését. Ugyanakkor azonban Lamouche, aki nem annyira mint biológus, hanem inkább mint mérnök kezeli az élőket, abban a törekvésében, hogy kimutasson egy „tervezést”, amely a valóság minden oldalára kiterjed, elhanyagolja azt, ami a vitális finalitást az ember művi finalitásával szemben jellemzi, nevezetesen autonómiáját, tudattalan bölcsességét, értékelő és szabályozó folyamatait, amelyek során minősíti azt, ami jó, és azt, ami rossz a finalizált lény életére. Az igazság

az, hogy a „homo faber” nem tudja vagy nem tudta még odáig tökéletesíteni iparát, hogy kigyártsa azt a magasabb finalizált lényt, amely képes a saját eszközeivel megélni, szemben a külső környezettel vagy éppen annak ellenére. Másként kifejezve: különböző fokok vannak a tervező hatalomban és fontos minőségi különbséget állapíthatunk meg az élő lény munkája és a mérnöké között.

A fő jelenségek, amelyekből Lamouche a vitális finalitás tényleges valóságára következtet: a szervek általános alkalmassága a funkciójukra, a szervek összeműködése, amely megteremti a szervezet funkcionális egységét, a fiziológiai önszabályozás s maguk az ösztönök. Mindezeket már Cuénot úgy tekintette, mint az élet teleológikus természetének pozitív jeleit. Cuénot, aki iránt Lamouche nagy elismeréssel adózik, Bounoure szerint is egyike volt azoknak a ritka biológusoknak, akik épp akkora tekintéllyel, mint bátorsággal a finalista tétel szolgálatába állították tudásukat. Miért tagadják azonban mégis oly sokan a finalitást? Lamouche véleménye az, hogy a tudósok doktrinális állásfoglalását „olykor még a logika rovására is többé-kevésbé azok a rokon-szenvek határozzák meg, amelyeket bizonyos metafizikai nézetek irányában táplálnak”. Csakis ezzel tudja megokolni azt a furcsaságot, hogy még a determinizmus hűséges szószólói is inkább a véletlen indeterminizmusával próbálják magyarázni az élet formáit és jelenségeit, semhogy elfogadják a finalitást, amely pedig szükségszerűen feltételezi a kauzalitást.

*

A véletlent tenni meg az élet szervezőjének — írja Lamouche — logikai eltévelyedés, még akkor is, ha egyes biológusok „a véletlen törvényeiről” beszélnek, vagy egyenesen azt állítják, mint P. Delbet, hogy „a véletlen maga egy törvény”. Mert méltán veti fel a kérdést J. Bertrand: egy ilyen törvény „nem az ellentéte-e minden törvénynek?”; s minden véletlen esemény nem azért „véletlen”-e, mert nem lehet előrelátni, amivel szemben a tudomány, amely törvényeket kíván megállapítani, nem éppen az előrelátás eszközeként határozza-e meg magát? „A véletlen törvényeinek kollektív pszichózisa — véli Lamouche —

alighanem meg fogja lepni a jövő nemzedékek kutatóit, úgyannyira, hogy talán még a tudomány racionális értékét is kétségbe fogják vonni... A „véletlennék” ugyanis, ha helyesen fogjuk fel, csupán a neve „véletlen.” Amit egyes tudósok „a véletlen törvényeinek” hívnak, csupán a valószínűségi jelzőszám által engedett matematikai lehetőség. Tudjuk, hogy ezt a jelzőszámot a tömegjelenségekre alkalmazott statisztikai módszerrel nyerjük, mikor is feltételezzük, hogy a jelenségeket nem éri közben „semmi szisztematikus beavatkozás, semmi szelektív hatás”. Egyszerűsítő és elnagyoló módszer ez, amely csak globálisan alkalmazható eredményekre vezet; semmiféle fényt sem vet a jelenségek okaira és feltételeire; nem nyújt semmiféle előrelátást az egyes esetekre. Claude Bernard ezért kárhoztatta a statisztikai rendű biológiai tanulmányokat, amelyektől — úgy mond — nem várható más, „csak konjekturális, feltevésekre alapított tudomány”, ez pedig értéktelen annak az igazi vitális valóságnak megismerése számára, amelyet mindenkor az egyed képvisel. A statisztikai törvények „trükkje”, miként *Lecomte du Noüy* nevezte, mindig abból áll, hogy „rendet csinál nagyban a kicsiben való rendtelenségből”. Ami az elmélet leginkább izgatja: az élet keletkezése és kibontakozása, az erre alkalmazott valószínűségszámításnak sincs semmi értéke — állítja Lamouche. Szerinte a valószínűségszámítás legkiválóbb teoretikusainak is ez a nézetük, s mindjárt idézi is E. Borel nyilatkozatát: „Az élet-jelenségek a leggyakrabban olyan állapotok teremtesében állnak, amelyek nem voltak valószínűek.” A megfigyelések éppen azt tanúsítják, hogy a véletlennel, mint a struktúra és funkcionálás meghatározó tényezőjével, az organizmus egyenesen véletlen-ellenes hatásokat szegez szembe, amelyek az élő szervezet egyik legjellegzetesebb tulajdonságán, a válogatóképességén sarkallnak.

„Az élet kimagasló módon válogatóképesség” — szögezi le Bounoure is. Az összes feltételek között, amelyeket környezete tartalmaz, az élő lény távol attól, hogy megkülönböztetés nélkül alkalmazkodjék bármelyikhez, azokat választja ki, amelyek kedvezőek számára, és elveti a többi vagy menekül tőlük; ebből a célból minden

körülmények között működésbe lép az érző-mozgató mechanizmus, amely az inger természetének megfelelő reagálásban áll. Ez a szelektív funkció csupán egyik formája a finalitásnak, amelynél fogva az élő lény automatikusan választ ama jó és ama rossz között, amiket a szelektív akció éppen ilyennek minősített. Bounoure szerint ebben a választásban nyilatkozik meg legjobban a finalizált funkciók hasznossági jellege és értékelő természete. S Bounoure sajnálja, hogy a szelektivitás fogalmának ezt az oldalát nem látszik észrevenni „a harmonikus elmélet” szerzője.

Lamouche vonakodik fontolóra venni a vitális jelenségekben a hasznosítást, amelyben ő csupán a darwinizmus üledékét látja. Szerinte nincs igazuk a biológusoknak és filozófusoknak, amikor „összekeverik a finalitást, organizációt és alkalmazkodást a hasznossággal”; egyébként is „a hasznosságnak önmagában nincs értelme” — mondja Lamouche. Ezzel tehát — mutat rá Bounoure — Lamouche csatlakozik azokhoz a fiziológusokhoz, akik, miután kifejezték, hogy mikor és miként szolgálja egy szerv az életet, visszariadnak attól, hogy a vitális rendelkezések létokát magának az életnek követelményeiben keressék.

A „hasznos finalitás” ilyen elutasítása az igazi biológiai érzék nyilvánvaló hiányára vall a szerzőnél — jelenti ki Bounoure.

*

Annak ellenére, hogy Lamouche hatalmas elmemunkát végzett és sok figyelemreméltó eszmét vet fel, rendszerét Bounoure tisztára teoretikus konstrukciónak mondja, amelyre rányomja bélyegét az a törekvés, hogy az életet mindenáron beiktassa „a földi világ és lakói elvi megtervezettségének keretébe”.

Példája ennek az a mód, ahogyan a szerző felfogja a vitális finalitást: nála ez tiszta pre-determinizmus, egy mérnöki terv megvalósulása. Már pedig — mondja Bounoure — egy finalitás-planifikáció eszméje csupán az emberi szellem alkotása, nincs több értéke, mint egy antropomorf szökevénynek. A pete, amely fel fog építeni egy organizmust, nem terv alapján dolgozik; a specifikus terv megvan, ez bizonyos, de csak bennrejlően; az

„embrionális fejlődés azonban, ahogyan a szabályozó jelenségekben nyomon kísérhetjük, lépésről-lépésre inkább invenció és állandó rögtönzések útján látszik haladni. Nem szabad nagyon messze feszíteni a „szervezési terv” hasonlatát, ha azt akarjuk, hogy helyes maradjon; a finalitás-planifikáció aligha más, mint absztrakt szemlélet, amely egyedül annak szükségét fejezi ki, hogy az élet megvalósulásához előfeltételek kellenek.

A „hasznos finalitás” fogalmának viszont egészen más értéke van; nemcsak a biológus számára állja meg helyét, de valóság maga az élő lény számára is, mert igazolást nyer életének konkrét rendjében; a hasnyálmirigytől megfosztott kutya halálával bizonyítja a hasnyálmirigy hasznosságát, a gerincvelőgyulladás bizonyítja a vírus által megtámadott mozgató-idegcentrumok hasznosságát. Minden állati viselkedés választás a hasznos és a káros között. Elsiklik tehát az organikus finalitás igazi értelme fölött az, aki tagadja ennek a finalitásnak hasznosságát jellegét.

Az előzetes elméleti állásfoglalás meggátolja Lamouche-t abban, hogy észrevegye az élet igazi célját, amely Goethe szerint nem más, mint „maga az élet”. Egy egészen elvont biológiára való hajlandósága kényszeríti Lamouche-t arra, hogy minden vitális organizációt olyan fogalmakkal magyarázzon, mint: egyszerűség, ritmikuság, komplementaritás, vagyis: „az egymást kiegészítés egyetemes törvénye”.

*

Miként a matematikai műveletek, még a legbonyolultabbak is, az összeadáson épülnek fel, ugyanúgy keressük mi az egyszerű elemeket az organizmus bonyolult strukturái vagy funkciói mögött: ezt cselekszi lényegében minden analitikus biológus. Kérdés azonban, hogy ez a módszer — függetlenül információs értékétől — közelebb viszi-e vagy eltávolítja a megfigyelt az élet lényeges realitásától? A kö minden építészeti konstrukció legegyszerűbb alapanyaga; mégsem rajta múlik azonban, hogy híd vagy lakás, pályaudvar vagy katedrális készül belőle. Lamouche elismeri, hogy ez az „elsőrendű egyszerűség” csupán fogalmi egyszerűség, mégis igyekszik megmenteni belőle az elvet azzal, hogy

„szintetikus természetű funkcionális egyszerűséget” emleget. Bounoure szerint Lamouche is bevallja így, hogy az élet igazi tulajdonsága az, hogy rendkívül bonyolult elemek segítségével egységes lényeket teremt, mikor is az egészek élete a funkciók számtalan egymásbafonódását és a részek sokféle kölcsönös kapcsolatát kívánja meg. „A konkrét mindig bonyolult — ismeri el Lamouche —, egyedül az absztrakt egyszerű.” Múltán kérdezhetjük, hogy a valóban élő lény a konkrétumban vagy az absztrakumban létezik-e? Csak a halál olyan egyszerűsítő, mint a matematikus elvont szemlélete.

Az egyszerűség posztulátuma valóban azoknak a tudósoknak követelése, akik minden valóságot olyan elemekre és anyagi folyamatokra igyekeznek visszavezetni, amelyek alkalmasak matematikai kezelésre. Az egyszerűséget tenni meg az élet alapjának — mondja Bounoure — nem megy túl annak megállapításánál, hogy az élet elválaszthatatlan az anyagtól és az anyag tulajdonságaitól, ebben viszont nincs semmi felfedezés. Az élet azonban nem azért képvisel a világban eredeti erőt és „sui generis” természetű tevékenységet, mert fontos tekintetekben függ az anyagtól, vagyis a mennyiség világától, hanem sokkal inkább amiatt a képessége miatt, hogy a mennyiséget minőséggé alakítja át, amire a specifikus formák, az egyedi egyenlőségek, az érzékelés szubjektív vonásai, a gyönyör és fájdalom kifejezhetetlensége, a gondolat és az emberi művészet alkotásai a bizonyságok. Azzal, hogy Lamouche az egyszerűség elvének „párhuzamos játékát” idézi egyrészt a fogalmi rendben, másrészt a reális rendben, még nem lépünk ki az absztrakt racionálisból, s egyáltalán nem hatoltunk bele az irracionálisnak abba a teremtő funkciójába, amely „par excellence” az életé s amely kisiklik minden matematikai típusú tervezés alól.

„Minden vitális jelenségben az időtartamnak visszavezethetetlenül specifikus és meghatározó jellege van... Minden mozgás, amely ismétlődik, ritmus vagy ciklus” — írja Lamouche, aki így a ritmust teszi meg a lényeges vitális mechanizmussá. Hogy vannak periodikus jelenségek az élő lényben, semmiképp sem vitatható — fűzi hozzá

Bounoure. Sok szerv tulajdonsága, hogy azért működik, hogy megszűnjék működni; minden szabályozásnak az a jellegzetessége, hogy véget vet valamely tevékenységnek, amely működésbe lépését kiváltotta. De távol attól, hogy az organizálódás ritmikus jelenségekből adódna, nem egyszer tanúi lehetünk annak, hogy a szervezet éppen ellenkezően jár el: a periodikus jelenségeket folyamatos jelenségekké változtatja át (vérkeringés a szövetek szintjén, muszkuláris tónus, állandó élet). Az embrionális fejlődés, a növekedés, az asszimiláció és dezasszimiláció dinamikus egyensúlya: olyan folyamatok, amelyeket folytatatlanságuk jelleméz. Az öröklés, amelynek nincs semmiféle igazi megfelelője a specifikus életen kívül, „par excellence” az a képesség, amely kivonja az életet a kozmikus ritmusokból és az idő akciójából. Ha pedig a funkcionális ritmusok és ciklusok „csodálattal töltik el a mérnököket”, a biológus még inkább csodálja azt a specifikus állandóságot és halhatatlansági képességet, amelynek révén az élő sorok kisiklanak a pusztító időből.

Lamouche szerint a funkciók, amelyek „az élet nagy ciklusai”, „jellegzetes tartamok”. Ám — feleli rá Bounoure — maga az élet egy jellegzetes tartam, és ha élet és funkciók a tartam keretében folynak számunkra, azért van így, mert az idő egyik alapvető módja a mi megismerési eljárásunknak, bármilyen jelenségről legyen szó. Az organikus lények egyedi természetét felől ez még semmit sem mond nekünk.

Jóllehet tökéletesen egységes és harmonikus a kozmosz, mégis alá van vetve, Lamouche szerint, „a komplementaritás egyetemes törvényének”, amely az összes „normalizált struktúrákat”, az összes „meghatározott dinamikus egyensúlyokat vagy rendszereket” kormányozza. Az organizmus két komplementáris pólusú kozmogóniába illeszkedik be, az élet és a halál, az organikus pusztulás és teremtdés, az élő és a környezet, a mag és a citoplazma, a csíra és a szóma stb. ellentétén át. Ez a keret azonban — mutat rá Bounoure — nélkülözi a precizitást és az elhatárolhatóságot, mert igen különböző természetű jelenségek esnek bele. Egyesek ellentéteket valósítanak meg a konkrét rendben, mint

az organizmus és a milió konfliktusa is, amelyet Claude Bernard annyira kiemelt. Mások egyszerűen munkamegosztást fejeznek ki ugyanazon organizmus különvált két része között, amilyen a citoplazma és a mag, a szóma és a csíra. S elegendő lenne számbavenni egy soksejtű állat testének összes szerveit, hogy rájőjjünk a különféle komplementaritásokra. Más kettősségek végül nem egyebek, mint fogalmi megkülönböztetések, mint az élet és a halál, a faj és az egyén stb. Lamouche tehát nagyon különböző és többé-kevésbé absztrakt jellegű komplementaritásokat von össze egy laza fogalomba, amely nem adhatja szabatos ismervét a vitális valóságnak, mint ahogy a fizikai világról való ismeretünket sem viszi előbbre a szilárd és a cseppfolyós, a meleg és a hideg, vagy a nappal és az éjszaka kettőssége. Lamouche-t kétségtelenül az vezette, hogy kell találnia az élő világban is komplementaritásokat, amelyeket párhuzamba állíthat a hülám és a testecske komplementaritásával a mikrofizikai világban, mert csak ilyen módon integrálhatja bele harmónikus elméletébe a két mindenséget: az élettelen és az élő. Sajnos azonban — szögezi le Bounoure —, amíg az előbbi a tiszta absztrakt értelem világa, utóbbi a konkrét természet világa és — kivéve egy elfogadhatatlan paralogizmust — nem hasonlítható amahhoz.

*

Az a biológia, amelyet Lamouche megszerkesztett, túlnyomóan általános fogalmakra és racionális elvekre épül, már pedig minden tudomány elemi szabálya, hogy a premisszákat csakis a tapasztalásból szabad venni. Hogy megvédje a tisztán fogalmi jelleget, ami „harmonikus elméletének” alapvető gyöngéje, Lamouche több alkalommal hangoztatja, hogy a tudomány nem kerülheti el, hogy mindinkább „antropomorfikussá” váljék: nem mintha arról lenne szó, hogy visszassék egy elavult antropomorfizmus naiv magyarázataiba, hanem mert a tudomány „absztrakt rendszer, amely a technikán át újramintázza a földi világ valóságait”. Ezzel szemben azonban az az igazság — állapítja meg Bounoure —, hogy mindeztideig semmiféle tudomány sem mintázta újja-

az autentikus strukturák és vitális folyamatok valóságát. A biológiának nincs más útja, sem kötelessége, mint a lehető legszorosabb kapcsolatban maradni a reális élővel, hála annak az egyszerre pozitív és racionális módszernek, amelyet Claude Bernard alapított meg „kísérleti módszer” néven. Minden hipotézist, elméletet vagy elvet, amely nem tudja megszerezni a tapasztalás szentesítését, értéktelennek kell tekintenünk az élet megismerése szempontjából.

„Az ember — mondta Renan — nincsen birtokában a szükséges adottságoknak, hogy megfelelhessen a kérdésekre, amelyeket önmagának tesz fel; de mit számít ez? Magamagából pótolja azokat.” Mohó kíváncsisága nem viseli el a tudományos kutatás kése-delmeskedését; „első rohamra” meg akarja érteni a dolgokat, s azt hiszi, hogy az anyagi világ törvényeinek és a szellem absztrakt rendjének összhangja feljogosítja arra, hogy tisztán racionális elvekből szabadon szerkesz-szen meg rendszereket. Bounoure szerint ilyen Lamouche biológiai kísérlete is. Lamouche hatalmas erőfeszíté-éseket tesz, hogy egy absztrakt magyarázatot ráerőltessen az élet jelen-ségeinek óriási és bonyolult különfé-leségeire. Az élet azonban nem engedi bezáratni magát egy olyan elmélet ka-tegóriáiba, amelyeket a mi létünk pragmatikus szükségleteihez igazítottak és abból a célból szerkesztettek, hogy beiktathassuk magunkat az anya-gi kozmoszba. A tervező és matematikus értelem nagyon jól felmérheti az élet egyik rétegét, nevezetesen az élet-anyagot, amely mennyiségi rendű tör-vényekben és viszonyokban fejezhető ki. Ez mindenestre lehetővé teszi, hogy az élőt a nem-élővel együtt egy egyetemes harmóniát tükröző monis-ta látomásba fogjuk össze, s nem is vétheti el vonzását azokra a szelle-mekre, akik az egységre vágyódnak és meg szeretnék nyugodni a természet grandiózus és leegyszerűsített szemlé-letében, még ha ennek okából fel is kellene áldozni a bioszféra eredeti vo-násait és sokféle gazdagságát. Lamou-che is ekként jár el: feláldozza az életnek azt az egészen másik rétegét, amely hozzá van ugyan kötve az anyagi réteghez, de magasan fölébe emelkedik, amikor mennyiségi fogal-makra vissza nem vezethető, minő-

ségileg annyira eredeti, hogy meg sem fejthető irracionális formákban nyi-latkozik meg.

*

Természetes és örök becsvágya az emberi szellemnek, hogy az életről valószínű és tetszetős szintetikus szem-léletet alakítson ki. Tekintettel azon-ban megismeréseink tökéletlenségeire, hiányosságaira és bizonytalanságaira, gondolkodásunkat állandóan fenyegeti a veszedelem, hogy türelmetlenségé-ben igazi pozitív megalapozás nélkül „a priori” rendszerekre tegyen kísér-letet. Ezért hagyta meg Claude Ber-nard abszolút szabályként a tudósok számára, hogy mindenkor őrizze meg gondolkodásuk függetlenségét: „Épp úgy nem szabad azt tudományos hie-delmeikkel megkötni, mint ahogy nem szabad megkötni teológiai vagy val-lási tételekkel.” Mert hiszen a bioló-gia az experimentális tudományok ta-laján mozog. A tudósnak ki kell sza-kítania magát minden iskolás állásfog-lalásból, minden dogmatikus konfor-mizmusból, minden rendszerből, amely nem tud megbirkózni a tapasztalás ellenőrzésével. Mert a kísérleti mód-szeren kívül nincs semmi eszköz azok-nak az autentikus alapoknak felfede-zésére, amelyekre a szó igazi értelmé-ben valószínű elméletet építhetünk.

S bizonyára fölösleges hozzáfűznünk — folytatja Bounoure —, hogy egy egészséges biológiai filozófia nem hív-hat segítségül és nem fogadhat el sem-miféle érzelmi rendű motívumot sem, akármilyen nemes sugallatból szár-mazzék az. Az igazság nem alkalmaz-kodik sem a vágyainkhoz, sem az ál-mainkhoz. Csupán azért csatlakozni például a világ és az élet evoluciona-lista felfogásához, mert ez remélni en-gedi, hogy a mának emberéből, ebből a „super-faber”-ből meg fog születni a holnap „super-sapiens”-e, merőben elhibázott, mert a technikai haladás keltette újszerű elképzelése az ember-főlötti embernek Bounoure szerint csupán ábránd, amellet, hogy „egy-nek veszi az anyagi civilizáció fejlő-dését az erkölcsi ember tökéletesedé-sével”.

Bizonyos, hogy az ember beláthatat-lan haladást érhet el az anyagi rend-ben, miután a technikai tudás szerze-ményei átöröklődnek és nemzedékeken keresztül halmozódnak. A hatalom növekvése azonban, amelyet az em-bernek napjainkban hozott meg az

átomhasítás és az automatizáció, semmiképpen sem jelenti a „harmonia morálját és metafizikáját”, amelyről Lamouche álmodik. Szemben ugyanis az anyagi fejlődés kollektív jelenségével, maga az erkölcsi jó — az egyet-

len, ami számít — soha sem lesz más, mint személyes küzdelem gyümölcse. S ez a küzdelem, miután minden egyes embernek elsősorban önmagával kell megvívnia, kimenetelében mindig fenyegetett és bizonytalan marad.

A KIS ÚT

Mindenütt azt olvasom, hogy az evangéliumi jótanácsok közül a Szentírás az engedelmisséget dicséri a legjobban. Viszont éppen az engedelmisség a legnehezebb számomra, főleg azért, mert a körvonalakat és a gyakorlati lehetőségeket nem látom tisztán. A lelki könyvek majdnem kivétel nélkül a szerzetesek engedelmisségéről írnak, s az előljáró akaratának való minél teljesebb alávetettséget és az önkaratnak megtagadását emelik ki. Laikus, felnőtt ember számára ez nem sok útmutatással szolgál. Hogyan gyakoroljam az engedelmisséget, amikor tulajdonképpen nincs is kinek engedelmeskednem, nekem kell döntenem és vállalnom a felelősséget. Szükségképpen szerzetesnek kell lennie annak, aki ezt az erényt különös módon gyakorolni akarja? Ha így van, akkor tulajdonképpen a laikus életben az életszentségig eljutó tökéletesedés nem is lehetséges?

Salézi Szent Ferenc írja (Levelek 9, 12): „Az Üdvözítő így szólt szeretett tanítványához, Péterhez: „Míg fiatal voltál, magad övezted fel magadat s arra jártál, amerre akartál; de mikor majd megöregedel, kiterjeszted kezeidet s más övez fel téged s oda vezet, ahova nem akarod.” Akik még csak kezdők Isten szeretetében, maguk övezik fel magukat és annyi önmegtagadást vállalnak magukra, amennyit jónak tartanak; maguk választják önmegtagadásukat, maguk lemondásukat, maguk határozzák meg áhitatgyakorlataikat s általában a saját akaratukat valósítják meg az istennel egyetemben. Akik ellenben már mesterek e szent művészetben, azok másoktól engedik magukat megkötni, azok megadással fogadják a rájuk adott jármot és olyan utakon járnak, amelyeket saját jószántukból nem választottak volna... egyre mondják: Engedelmisség a legértékesebb áldozat. Ily módon Istent dicsőítik és nemcsak testüket, hanem a lelküket is kesztre feszítik.”

A kérdező tehát finom érzékkel látja, hogy engedelmisség nélkül aligha lehet szó magasabb tökéletességről. A kis út és a keskeny ösvény itt ágazik el a széles úttól. Az azonban erős túlzás, hogy az engedelmisség erényét csak szerzetes gyakorolhatja. Valóban ezen a téren a szerzetes helyzete anyiban könnyebb, hogy legtöbbször

határozott parancsnak kell engedelmeskednie és lelkiismeretében nyugodt lehet, mert előljárója szava az Isten szava, akkor is, ha előtte meg nem okoltak tűnik, vagy ő maga okosabbat tudna tenni. A laikus állapotú felnőtt is kap parancsokat, de azt már nem mondhatja, hogy minden esetben az Isten hangja a parancs, disztíngválnia kell tudni, ezért a kísértés nagyobb arra, hogy olyan lelkiállapotba jusson, amikor a parancsokat csak akkor teljesíti, ha azok ítéletével meg egyeznek. Ilyenkor persze az engedelmisségnek mint ilyennek gyakorlása alig lehetséges.

Ez azonban csak a felület. Valójában a legszürkébb hétköznapi életben is lehet gyakorolni az engedelmisség erényét annak, aki a kis úton valóban gyorsan akar eljutni Isten nagyobb szeretetére. Lényegében mi az engedelmisség? Mint természetes erény: a törvényes fölébbvaló akaratának megtevéseire irányuló készség. Engedelmisség nélkül a közös fenn nem tartható, akár a családról, a közösség alapvető sejtjéről, akár magasabb közösségekről van szó. „Minden ember engedelmeskedjék a felsőbb hatóságoknak, mert nincs hatalom, mint csak Istentől, amelyek pedig vannak, az Istentől vannak rendelve. Aki tehát elleneszegül a hatalomnak, Isten rendelkezésének szegül ellene. Akik pedig ellenszegülnek, kárhozatot hoz-

nak magukra” (Róm. 1, 13). Szent Pál ezeket a szavakat nem valamilyen keresztény teokratikus felsőbb hatóságra vonatkoztatta, hanem a pogány Rómára. S az elkövetkező századok véres üldözései alatt sem tagadták meg a keresztények az állam iránti hűségüket, bár azt az elvet hirdették, hogy „inkább kell Istennek, mint embernek engedelmeskedni”. Így az engedelmesség természetes erénye bennük természetfeletti magasztosult, mert tulajdonképpen Isten kedvéért és Istennek engedelmeskedtek. Ma is valamennyiünk számára természetfeletti értékű minden engedelmesség, amit a megszentelő kegyelem állapotában és helyes szándékkal teszünk.

A „felsőbb hatóság”, melynek minden — Isten akaratával nem ellenkező — törvényében magának az Istennek engedelmeskedünk, az Egyház és az állam. Természetesen ez az engedelmesség a gyakorlati életben nem elvont; az Egyházat is, az államot is eleven emberek jelentik a mi életünkben, s ez teszi az engedelmességet is élővé, eleven erénnyé. A hétköznapi életben sokszor alig észrevehető kicsínységekben nyilvánul ez meg. De éppen ezek az „apróságok” azok, amik a legfontosabbak. „Mindent Isten dicsőségére tegyetek” — hangoztatja Szent Pál. A mindennapi életben szükséges és értelmes emberhez egyedül méltó fegyelmezett viselkedés tulajdonképpen engedelmesség, és ha öntudatosan Isten nagyobb dicsőségére cselekedjük, természetfeletti értékűvé válik.

Régi szabály szerint akkor igazán értékes az engedelmesség, ha egyszerű, gyors, örvendő és általános. Az egyszerűség azt jelenti, hogy nem sokat töprengünk a kapott parancson, a gyorsaság a kelletlenség ellentéte, az örvendő az morgolódo gögé, az általánosság pedig azt jelenti, hogy mindenre kiterjeszkedik az engedelmeség, ami nem bűn.

Így kellene tehát a gyermeknek — míg kiskorú — engedelmeskednie szüleinek és nevelőinek. Így kellene — nem én mondom, Szent Pál mondja — a feleségnek engedelmeskedni urának. Ez a tökéletes engedelmesség a beosztott és fellebbvalója között. Sőt: így kellene engedelmeskednünk mindenkinek, akinek a körülményeknél fogva éppen akkor és éppen ott rendelkezési joga van a közjó érdekében.

Azt hiszem, keresztényibb és emberibb lenne a hétköznapi életünk, ha megfontolnánk, hogy pl. a villamoson a kalauz, a közlekedés kérdésében a rendőr, az ügyek elintézésében az illetékes tisztviselők a közjó őrei. Vajon ki az közülünk, akinek egyáltalában eszébe jutott, hogy a villamoskalauz — sokszor nem túl barátságos — felszólítása is lehet Istennek való engedelmesség, mert a közjó érdekében történik. („Menjünk beljebb!”) Egyszerűen, gyorsan, örvendő... Ha meggondoljuk mindezt, rájövünk, hogy a lehétköznapi cselekedeteink is lehetnek örök értékek forrásai. Persze nem könnyű önmegtagadások ezek, hiszen dacos akaratumk általánosan résen áll, hogy ellentájon, „önérzetünket” állandóan kivont karddal védjük. Pázmány szerint a házasság nagy szerzet. Nagy szerzet az egész mai összetett szociális élet is és aki Isten kedvéért tud engedelmeskedni, az a valójában szociális lény. A tökéletesedésnek széles skálája áll előttünk, különösen az előtt, aki, mint a levélró is, az engedelmesség erényét szeretné különlegesen gyakorolni.

Nemcsak a szerzetes, de minden törekvő lélek számára az engedelmességnek vannak íratlan szabályai is. Egy-egy szerzetben a rendi szabályok betűjén túl a sajátos rendi szellem az, ami tulajdonképpen a lelke és mozgatója a közösségnek s az ennek való engedelmesség a szabályok szó szerinti megtartásánál is fontosabb. Nagyobb, lazább közösségeknek is vannak ilyen szabályai, s ha figyeljük önmagunkat és viselkedésünket, akkor hamarosan eszmélni kezdünk, mennyire nem könnyű ezeknek a „kultúr-szabályoknak” engedelmeskedni, de azt is észrevesszük, hogy a gyakorlati felebaráti szeretet mennyire éppen ezekben az apróságokban tűnik ki. Egyáltalában nem szószálhasogatás, de nagyon komoly vizsgálja a lelkiéletnek pl. a „sorbanállás készsége”. Szerzte a világon minden nagyvárosban, ha félpercekig is, de sorba kell állni. Ha megfigyeljük, mindig vannak, akik igyekeznek legalább egy hellyel előbbcsúszni, de árgus szemekkel vigyáznak, nehogy őket valaki megelőzze. „Amint nem akartok, hogy nektek cselekedjenek az emberek, ti se tegyetek másnak.” Éppen ezekre az esetekre mondja Szent Pál, hogy *egymásnak* is engedelmeskedjünk.

Befejezésül hagyjuk az engedelmes-ség erényének a lelki életben elenged-hetetlen gyakorlását, az engedelmes-seget a lelki vezetőnek. Ez szerzetesre és világra egyaránt érvényes. Meg nem kerülhető tapasztalati tény, hogy lelki vezetés nélkül nagyobb tökéle-tesség nem érhető el. Nem a gyónás-ban kapott utasításokról, vagy taná-csokról van csak szó, hanem a kimon-dott lelki vezetésről. „A lelki veze-tőnek — írja Szalézi Szent Ferenc — feltárjuk egész lelkünket, a gyóna-tónak csak a bűnt.” A lelki vezető uta-sításait valóban és szösz szerint Isten ki-nyilvánított akaratának vehetjük. A lelki élet könyvei nem győzik ezt elég-gé hangsúlyozni. Az előljáróban kö-zölt idézet lényege is ez. A „megadás-sal fogadott járom” nem vonatkozik másra, mint a lelki vezető utasításai-nak elfogadására. Ezen az úton a vi-lági ember is szinte szerzetessé válik, lelkivezetőjén keresztül. Mivel a lelki vezetőnek (lelkiatyának) szerepe eny-nyire fontos a tökéletesedés útján, nem könnyű a személy megválasztá-sa. Nem mindenki érthet meg min-denkit. Ha nem csak a saját fejünk után megyünk, hanem buzgón kérjük is az Istent, hogy megtalálhassuk a nekünk megfelelő lelkiatyát, meg is kapjuk ezt a kegyelmet. A kérdező nem ír semmit a lelkivezetőjéről, de az egész levél hangulatából azt me-rem következtetni, hogy még nem ta-lálta meg azt a lelkiatyát, aki előtt teljes őszinteséggel kitárta volna a lelkét és akitől hagyná magát vezet-etni. Ha valóban tökéletességre vá-gyik — tökéletesség a lelki életben sohasem öntetszelgést, de mindég Is-ten nagyobb szeretetét jelenti —, ezen az úton menjen.

A lelki vezetéssel kapcsolatban, kü-lönös tekintettel az engedelmességre,

a következő általános hibákat kell el-kerülnünk:

A lelki vezetőtől ne kívánjuk azt, hogy maga is egészen tökéletes le-gyen. Kivétel nélkül minden szentnek volt lelkivezetője, de ezek között csak elvétve akadnak kanonizált szentek. Nem emberi dolgokról van szó, tehát nem érvelhetünk emberi módon úgy, hogy csak az emelhet, aki nálam ma-gasabban van. A lelkivezető eszköze a kegyelemnek, a Szentlélektől nem-csak a maga, de a Vezetettje számára is kapja a kegyelmeket. A lelki veze-tő előtt a léleknek teljesen nyitottnak kell lenni. Sokan azért nem haladnak előre, mert ha valamilyen súlyosabb és szerintük szígyenletesebb bűnt kö-vettek el, akkor másnál gyónják meg, hogy lelkiatyjuk jó véleményét le ne rontsák. Ilyen körülmények között lel-ki vezetésről már nem lehet szó. Van-nak, akik a lelki vezetőjüket maguk akarják irányítani. Addig válogatnak, míg olyanra nem akadnak, aki tulaj-donképpen az ő akaratuk végrehajtó-ja. Sokszor még olyan gyónó is akad, aki maga „kéri” a penitenciát, ahe-lyett, hogy elfogadná. A lelki vezetés nem pszichoanalízis. Eredményessége nem az együtt töltött órák hosszától függ! A lelki vezetők legsikeresebb-jei — mint pl. az arsi plébános — sokszor egyetlen mondatba foglalták össze utasításait. Az is az engedel-mességhez tartozik, hogy ilyenkor a vezetett ne békétlenül és „kielégítet-lenül” menjen el, hanem ebben is lás-sa Isten akaratát.

Sok mindent és sokféle szempont-ból lehetne még írni az engedelmes-ségről. Talán ennyi is elég legalább arra, hogy elmélkedhessünk: mennyi lehetőségünk van arra, hogy minden-napi életünkben gyakoroljuk ezt az erényt, mely „több az áldozatnál” is.

Eglis István

NAPLÓ

EGY JELENTŐS CENTENÁRIUM A FRANCIA EGYHÁZ ÉLETÉBEN. Franciaország a misztika és laicizmus, a munkásnyomor és egzisztencializmus, a lelkipásztori módszerek és kísérletek hazája. Ezért lett a modern arculatú lelkipásterkodásnak is par excellence szülőhazája.

Ennek a napjainkban mind korszerűbbé váló lelkipásterkodásnak bölcsőjét Lyon városában, abban a volt táncteremben lelhetjük fel, melyet Antoine Chevrier abbé 1860-ban, épp száz esztendővel ezelőtt alakított át kápolnává. E kis kápolna falai között alakult meg abban az időben a „Prado” elnevezésű papi társaság. Az említett táncteremnek volt ez ott közismert neve s az alapítás korszerűségét, „modernségét” mi sem jellemzi jobban, mint az a körülmény, hogy a társaság megtartotta az addig világias szórakozást nyújtó helyiség elnevezését.

A száz esztendő előtt még szerény mustármag ma már fává terebélyesedett s a társaság Franciaországnak több, mint húsz egyházmegyéjében terjedt el. A legújabb időkben Ancel felszentelt püspökkel az élén hivatásszerűen a legszegényebbeknek és leghagyottabbaknak végzi lelki gondozását. Ancel maga is hosszú ideig kétkezi munkájával — mint cipész — tartotta fenn magát s hozzá hasonlóan a társaság valamennyi tagja sokáig kizárólag fizikai munkával szerezte meg mindennapi kenyerét.

Ennek a feltétlenül korszerű, a dolgozó tömegeknek testi-lelki érdekeit és igényeit szem előtt tartó lelkipásztori munkának időrendben néhány fontosabb mérföldkövet szeretnők kiemelni. A „Prado” után a P. Anizan által alapított „Fils de la Charité”, az Isten szeretetének követségében járó férfiak társasága volt a következő állomás. XV. Benedek pápa 1918-ban hagyta jóvá szabályait.

Azoknak sorában, akik a szegénységet, a nyomorgó proletariátust és földművelő nép sorsát önként s szenvedélyes segíteniakarással vállalták, egyik legkiemelkedőbb egyéniség a „Szahara Szentje”, Charles de Foucauld volt. Életútját mint a marokkói francia légio tisztje kezdte. Fiatal éveit meglehetősen hanyatottak voltak. Később Párizsba költözve, sok belső vívódás s Megváltójával való lelki találkozás után, külsőleg is gyökeresen szakít múltjával: belép a „Notre Dame des Neiges” trapista kolostorba. A Mester hívása azonban tovább vezérli. Előbb Syriában, később Názáretben vállal különféle fizikai munkát, majd kétezer kilométer mélységben behatol a Szaharába. Itten a legszegényebb arab szállásánál is szerényebb kunyhót tákol magának s éli a környező arabok munkás életét. Mindenkin és mindenben segít, hogy tanúságot tehessen Krisztus szeretetéről. Tizenegy évi munka, bőjt és imádság után életét ajánlja fel szeretett arabjaiért s Isten el is fogadja áldozatát. Ellenséges törzs emberei törnek rá s 1916-ban puskagolyó oltja ki életét.

Amikor holtan rogy össze, látszatra minden munkája és erőfeszítése megsemmisül. Nagy terve, „Jézus kis testvéreinek és nővéreinek” rendalapítása, csak sárguló papirokon fennmaradt szabálytervezetként élte túl. Tizenhat évig kellett a jó magnak pihennie, hogy kikelve sokszoros termést hozzon. 1933-ban megalakult az első, Foucauld szabályait követő közösség. 1936-ban megkapják a szükséges egyházi jóváhagyást is. Szellemük, életstílusuk teljesen a szabályzatadónak életét utánazza. Kicsiny, 3—5 tagból álló közösségeket alakítanak, a legszegényebb emberek kunyhói között húzzák meg magukat. Az evangéliumot nem szavakkal, hanem hallgatagon, a „szegénység, egyszerűség és munka” szavaival terjesztik.

Alapelvük: környezetüknek munkás életét akarják élni, hétköznapi munkáját végezni s a szegényeken, elnyomottakon kívánnak mindig segíteni. Eszményekük a názáreti munkás-Krisztusnak és alapítójuknak életstílusa. Még külsejükben sem kívánnak különbözni a dolgozó emberektől. Egyetlen ismeretjelük a mellükön viselt, szívvel díszített kis kereszt. Mint földművesek, utcaseprők, dokkmunkások, halászok élnek később az algiri, kameruni, dél-afrikai, indokinai, majd délfraanciaországi kikötővárosokban s mint a munka áldásainak és értékeinek tanítói, Krisztus vigasztalásának szószólói jelennek meg számos lepratelepen is.

Foucauld szelleme a későbbi francia lelkipásztori munkának számos vo-

natkozásában a sajátja lett. Ez a szellem indította P. Loew dominikánust is apostoli munkájának végzésére, aki a marseillei kikötő dokkmunkásaként kezdte meg lelkipásztori munkáját (1946), majd később egy nagyobb társaság élére állva irányítja a nagy kikötőváros pasztorálását.

Ez az újszellemű és az idők szavát meghalló lelkipásztori munka Henri Godin abbénak (1906—1944) működése nyomán Franciaországban átfogó méreteket öltött. Godinre már fiatal papnövendék korában nagy hatást tettek P. Lhande-nak könyvei. Az új idők hangját megérteni kellőképp még nem tudó ifjú pályatársai nem egyszer mondogatták neki szemináriumi éveit alatti: „Már nem vagy ugyanaz, aki voltál, már nem tartozol a mi osztályunkhoz.” Szívében valóban már másképp érzett, mint sokan kor- és pályatársai közül. A szó legnemesebb értelmében haladó szellemű volt. Mélységes meggyőződésévé vált, hogy a pap csak akkor tud igazi és eredményes lelkipásztori munkát kifejezni, ha szakít a sokakat fogva tartó előítéletekkel, kilép tradicionálissá vált polgári környezetéből s alkalmazkodik a mind nagyobb történelmi tényezővé váló „negyedik rend”, a munkásosztály nemesszándékú törekvéseihez. Szíve egész szeretetével mindjobban a francia kapitalizmus béklyói közt vergődő munkásosztály felé fordul.

Munkája végzése közben mind erősebbé válik benne a meggyőződés, hogy olyan papokra van szükség, akik nemcsak jószívűek a rábízottakkal, hanem éppoly egyszerűek, dolgos kezűek, mint azok. Suhard bíboros, Párizs érseke teljes mértékben Godin mellé áll s munkáját mindenben támogatja. Godin korai halála, sajnos, hamar véget vetett apostoli munkájának. 1944 január 17-én, a német megszállás súlyos napjaiban, nagy gyász éri munkatársait és tisztelőit: Godin abbé elégett tagokkal találta meg egyszerű matrac-ágyán. Ismeretlen körülmények között támadt füstmérgezés oltotta ki életét.

Godin abbé eszmei örökösei apostoli egyszerűségben és lelkesedéssel folytatták tanítójuk munkáját. A működésük folyamán később bekövetkezett közismert krízis előestéjén tette P. Besnard a nagy bölcsességről és higgadt önmérsékletről tanúskodó kijelentést: „A pionirok feladata, módszere, hogy gyorsabb ütemben haladjanak, mint az őket követők. Az ilyen jellegű munkánál a merész lépéseket és esetleges tévedéseket elkerülni szinte lehetetlen. Ha azonban illetékes helyen úgy vélekednek, hogy megengedhetetlen kitérő utakra tévedtünk, mi készséggel engedelmeskedni fogunk.”

Suhard bíboros továbbra is széles perspektívájú irányítást nyújtott. Elsődleges célkitűzése volt, hogy az apologetikus vitatkozások helyett élő hitet és szeretetet ébresszen a lelkekben. Pozitív beállítottságú világi híveket kívánt nevelni, akik Istent s az emberi társadalmat szolgálva, konstruktív tagjaivá válnak a keresztény közösségnek s ugyanakkor a dolgozó emberek nagy családjának is. Ami viszont a papokat illeti, helyesen állapította meg Suhard utóda, Feltrin bíboros: „Minden, számára új miliőben a pap elsősorban papi hivatásának gyakorlása által végzi kötelességét. Ha ezt maradéktalanul megteszi, akkor az élet forgatagában, minden állomáshelyen tanúságot tud tenni Krisztusról.” (Szennay András)

HORVÁTH RICHÁRD KÖNYVE. (*Hiszek. Elmélkedések és gondolatok az egyházi év vasárnapjaira és ünnepeire.* Ecclesia kiadó, 1959.). Több évtized elmélyedése, elmélkedése, élettapasztalata és sokirányú tudása sűrűsödik össze ebben a félezer oldalas könyvben, ezért „röviden” ismertetni lehetetlen, s csak arra szorítkozhatunk, hogy a legjellemzőbb vonásait emeljük ki. Az első oldaltól az utolsóig egyre erősödik az olvasóban az élmény: nem holt betűk ezek a leírt beszédek — bár elmélkedéseknek is alkalmasak —, nem elefántcsonttoronyba zárkózó szemlélődőnek meddő dogmatizálása vagy moralizálása, hanem a való mai élet útmutatói. Sőt ennél sokkal több. A szentbeszéd — amennyiben méltó egy szónoklat erre a névre — az örök Ige megtestesítése a világban. Karácsonykor többé-kevésbé majdnem minden szószékről elhangzik a megállapítás: semmit sem ér nekem a kisded Jézus születése, ha az én szívemben nem születik meg. Ugyanígy mondhatjuk, hogy semmit sem ér egy kornak Jézus születése, ha abban a korban nem tud megszületni. S ez az újjászülés minden egyes kor katolikusának, keresztényének feladata. Ezt helyettünk senki más el nem végzi. Szent Pál nemcsak „hirdette” az örök Igét, hanem való-

sággal újjászülte azt apostoli útjain. S ellenállt a kísértésnek, hogy előbb zsidóvá tegye a görögöt, hogy megszülethessen benne Krisztus. S ez a feladat majdnem minden században újabb parancsként sürgette az Egyházat. S minden kor meg is oldotta a maga nagy újjászületését Krisztusban. S minden kor birkózott azokkal, akik lomhán megelégedtek volna az előző korban kialakult Krisztus-képpel, amely a maga korában tökéletes volt, de a következő igényének már nem felelt meg, Jézus Krisztusnak, a valóságos Istennek és valóságos embernek megváltói működése és tanítása örök, de az emberek változnak, a társadalom fejlődik. Szent Pál még Szent Péterrel is szembeszállt, hogy a kereszténynek ne kelljen előbb zsidóvá lennie. Ma világszerte az a probléma, hogy aki Krisztusé akar lenni, annak ne kelljen előbb „polgárrá” lenni a szó multszázadi európai értelmében. Csak gondoljunk arra, hány miszsiós törekvés mondott csődöt, mert előbb európaizálni akart, azután krisztianizálni. Aki egy-egy újarcú társadalomban akarja az Örök Igét a világra hozni, az természetesen vállalja a küzdelmet, vállalja a gyötrelmet és a szenvedést is, sőt vállalja a tévedés lehetőségét is. Egyszerűen vállalja magát az életet. Aki erre nem képes, azt maga a szerző így jellemzi: „Holt lelkek holt anyaggal. Az életből kihullott életek. Fonnyadt kultúrák ittmaradt hajtásai” (Hetvenedvas. beszéd).

Horváth Richárd könyvéből ez a törekvés sugárzik: a mai embernek a ma nyelvén beszélni Krisztusról, a ma problémáit ismerve és vállalva, ízig-vérig a ma emberének lenni és ugyanakkor teljesen krisztusinak. Milyen a ma embere? Maga is vajdó, kereső, harcoló. A világ eggyé és egységessé akar válni, erők és ellenerők még küzdenek, de mindenki érzi, hogy visszafelé nincs út. Tudásunk megelőzte erkölcsi erőinket, hatalmas erkölcsi felzárkózásnak kell történni, nehogy a tudásunkkal feltárt eddig elképzelhetetlen erők könnyelmű kezekbe kerüljenek és ellenünk forduljanak. Horváth Richárd ennek a világméreteken lezajló élet-halál harcnak, a békeharcnak szoros összefüggéseire mutat rá a ma magyar katolikusának életével. Mit tehetünk mi? Illetőleg mi az elemi katolikus kötelesség ma? „Küzdenünk kell — írja. — Mindent meg kell tennünk, ami csak erkölcsi erőnktől telik, hogy lelkiismeretünk nyugodt lehessen. Ezt a nyugodtságot a kötelességteljesítés komolysága adja meg nekünk.” S ez a küzdelem nem csak a papok dolga. A ma embere, a ma katolikus nagykorúvá lett. „Idejét múlta az a pap, aki nem bízta híveiben és mindent maga akar elvégezni. Nem győzi. A parancsolgató és uralkodni akaró pap semmire sem fog menni. A régi atyáskodó, uralkodó magatartást fel kell váltani testvéri magatartással” (Papok és hívek ma).

Bátorság és mélységes keresztény optimizmus kell ahhoz, hogy valaki az új kor új-énekének első sorait elsőnek formába próbálja önteni. Van aki elcsügged és kicsinyhitűvé válik. A szerző, amikor csak lehet, hangoztatja: „Fogalmuk nincs a Gondviselésről, nemhogy hitük lenne, akik úgy vélik, hogy nem az Isten gondolata valósul meg most is a világban. De ehhez hit kell” (Vizk. utáni 4. vas.).

Akik ezt a könyvet végigolvasták — vagy inkább végigelmélgtek —, lehet, hogy nincsenek a szerzővel mindenben egy véleményen, de mindenképpen azzal teszik le a művet, hogy választ kaptak sok olyan kérdésre „amitől szenvednek, aminek örülnek, vagy amire feleletet várnak”. (Egls István)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Egy érdemes, ma már szinte teljesen elfelejtett íróval ismerkedünk meg válogatott elbeszéléseinek *A tengeri rák* címmel kiadott gyűjteményéből. Vértesi Arnold 1834-ben született, 1911-ben halt meg; írói pályája félszázadra terjedt. Munkatársa volt az ötvenes években a Hölgyfutárnak s a század végén *A Hétnek*, írt a Budapesti Szemlébe és szerkesztette az Ország-Világot, dolgozott a fővárosban és vezetett lapot vidéken; s ennyi munka, tevékenység és szereplés után alig több kisbetűs irodalomtörténeti adatal; nevét legföljebb ha szakemberek ismerik, műveit senki nem olvassa.

Joggal, vagy joggatlanul lett a feledés a sorsa? Mindegy; egy bizonyos: érdemes volt emlékéet fölidézni, java dolgait összegyűjteni és a mai közönség asztalára tenni. Fölfedezés természetesen nem történt, nem még akkora sem, mint annakidején Tolnai Lajos esetében. Vértesi Arnold ebben a tetszetős válogatásban sem lesz jelentős, vagy éppen nagy író; de tagadhatatlanul kelle-

mes, élvezetes, mesterségéhez jól, illetve egyre jobban értő írónak bizonyul; nemcsak olvasni érdemes, hanem egy kicsit foglalkozni is vele. Mert van saját arcéle, azaz idők folyamán mindinkább kialakul a saját arcéle; van, helyesebben ahogy mind többet és többet ír, mindinkább lesz egyéni hangja.

Kezdetben — sőt nem is kezdetben, hiszen már több mint húsz esztendeje forgatja a tollat ekkor — ilyen mondatokat olvashatni nála: „Szép fiatal leányt vett nőül, ragyogó tüzes szeműt, rózsapiros arcút, gyönyörű, deli természetű”, abban a cirkalmas divatlap-módban, amely nem arra törekszik, hogy az legyen szép, plasztikus, megragadó, amit elmond, amit ábrázol, hanem arra, hogy szépen, ékesen, kellő stilisztikai ékítéssel ábrázoljon és beszélje el a dolgokat. Másutt egy-egy alakját mutatja be legalább annyi részrehajlással, hogy odabiggyeszti neve mögé a megbélyegzően használt „úr” minősítést, szinte úgy nyomva meg hozzá a tollát, ahogy beszéd közben az ilyen fitymálások hangsúlyát szokta megnyomni az ember. Később fokozatosan leszokik az ilyen írói belebeszélésekről; már bízik annyira az eszközeiben, hogy a hatást mindeztől már meri bízni az ábrázolásra; talpukra állítja az alakokat, elindítja őket útkon, és nem fűz megjegyzést hozzájuk: mutassák meg ők maguk, mit érnek, milyenek.

Úgy látni ebből a válogatott gyűjteményből, nagyjában ez Vértesi Arnold írói „fejlődése”: mind jobban kilábal — talán mert „gyakorlat teszi a mestert” — a század elbeszélő átlag-irodalmának naív dilettantizmusából; mind több is több mesterségtudással, tehát mind tartózkodóbban, eszközeit tekintve mind takarékosabban ír.

Írói világa felől tudakozódunk? Egyik elbeszélésének elején, afféle hangolásként, maga elé idézi alakjait, „a régi ismerős arcokat, akikkel hol itt, hol ott találkoztam az élet hosszú országútján”. Milyenek ezek? „Csalódott egzisztenciák, kik elkéseredetten tengetik tovább nyomorult életüket, eltiport ártatlanság, elárult szerelem, romba dőlt nemes szándékok, megtört szívek, melyekkel hosszan ki van rakva az élet országútja; hitványak kenyérharca, akik egymást tapossák, hogy ki juthasson zsírosabb falathoz, becsület, mely koldulni jár, s gazság, melyet fényes hintóban ünnepelnek, szemérmes szegények, akiket mindenki hátrataszigál, s nyegle, ravasz, lelketlen emberek, akik mindenütt boldogulni tudnak”... Elég jól látta, mi az ő területe; valóban ilyen a galériája.

Eszközei? Majdnem eszköztelen; ez egyik legrokonszenvesebb vonása. Nincsenek ríktó színei; művelt, elegáns, síma, szürke prózát ír, sajátos, megbecsülendő, urbánusnak nevezhető könnyedséggel, mely egyáltalán nem rokon a mikszáthi kuriális csevegéssel. Mintha egyenesen városi tárcáirónak született volna. Van egy-egy kedvelt fogása, melyet többször is ismételt különféle változatokban; ilyen például az, hogy a történetet először fölgombolyítja, aztán párhuzamosan visszafejti, mint a címadó *Tengeri rákban*, *Az erdő tündérében*, *A protekcióban*, az elsőben egy ajándékba kapott tengeri rák, a másodikban egy sorsoláson nyert kép, a harmadikban egy nagyra menendő tökfőjű protezsált történetét beszélve el. Egyébként elsősorban céltudatos szükszavúsága érdemel elismerést, valamint terjengősségre hajló korában ritka sűrítő készsége. Jellemző példája ennek többek között *Az özvegy*. Egyetlen jelenet: ahogy az özvegy fogadja a részvértlátogatókat. De ebben az egyetlen jelenetben össze tud foglalni egy egész sorsot, egy egész tragédiát, rövid, jelzésszerű megjelenítésekkel; már-már elnagyoltnak hatna, ha nem volna minden mozzanatában kiszámított és találó. Nagy gyakorlat, biztos rutin érzik legtöbb írásán, de legkivált a későbbiekben; Vértesi Arnold „kiírta” a stílusát, hiszen — mint Vértesi Miklós jól tájékoztató utószavából megtudjuk — „nem beszélve számtalan, jórészt név nélkül megjelent, ismeretterjesztő és politikai cikkeiről, huszonnégy regény és másfélezer elbeszélés” maradt utána.

Ugyancsak az utószó idézi egy irodalomtörténész megrovó szavait Vértesi-ről, kivált társadalom-ábrázolásával kapcsolatban: „Egyoldalúsága rokon Tolnai Lajossal, csak a haszontalan emberek ötlöttek szemébe, a jókról alig vett tudomást.” Ez azonban egyáltalán nem így van. Nehéz két ellentétesebb írói természetet találni, mint Vértesiét és Tolnaiét. Emez vad, féktelen, indulatos, dühében nem bír magával, fogcsikorgató, iszonyatos karikatúrákban önti ki haragját; regényeiben is azt csinálja, amit az életben csinál: megbotozta, akire

megdühödött, vélt vagy igazi sérelmek miatt, joggal vagy jogtalanul. Vértesi-nek viszont se indulata, se szándéka nem volt akkora, mint Tolnainak. Tolnai harsogott; Vértesi csöndes iróniával beszélt. Tolnai óriási, dühös kartonokat rajzolt tele szörnyetegekkel kora Poklának freskójához; Vértesi kis, gunyorkás, könnyed vonalú rajzokat készített. Mégpedig korántsem csak a „haszontalan emberekről”; hanem sokat és sokszor a jókról is: a jókról, akik abban a korban szinte törvényszerűen alulmaradnak „a haszontalan emberekkel”, mint az említett irodalomtörténész finom szalonképességgel mondja, helyesebben „a gazemberekkel” szemben, ahogy Tolnai Lajos mondaná.

Amikor ezt az eltipratást, legázoltatást, meggyaláztatást ábrázolja, Vértesi Arnold egyetlen hangos szó nélkül, tartózkodó előadásával, jóformán csak a tényeket rögzítő modorában olykor meglepően kemény és erőteljes tud lenni. Van e nemben néhány emlékezetes novellája; megérdemelnék, hogy ne sülyedjenek most majd újra feledésbe, hanem napirenden tartsuk őket, legalább magunkban, abban az őt-hat kötetes képzeletbeli antológiában, amely a magyar novellatermés javát foglalja egybe. A már említett *Özvegy* mellett az olyan elbeszélésekre gondolok, mint a kötetben a legjobbak egyike, az *Idill*, s a nála egy árnyalattal halványabbak: *A cukrászék Etuskája*, *A rossz gyermek meg a jó gyermek*, meg a szomorúan korjellemző írás: *Az urak polemizálnak*. Csupa eltaposott tisztesség, csupa kiszolgáltatott kisember; s Vértesi Arnold, a maga szenvtelen módján, néha olyan éles társadalomkritikát gyakorol, mint kortársai közül kevesen.

De sosem azzal a szarkasztikus indulattal gyakorolja, mint Tolnai Lajos; ettől a szemlátomást törékenyebb alkatú embertől sem „egyoldalúságban”, sem haragban nem tellett annyi, mint félelmetes kortársától. Írásaiban halk irónia csillámlik; neki is megvolt a véleménye korának társadalmáról, s ő is megmondta ezt a véleményét, de úgy, mint a halkszavú emberek szokták, azok a kedves, finom, gunyorkás, melegszívú és hajlíthatatlan kis emberek, akiknek a legnagyobbja alighanem Anatole France volt. S nem véletlenül hozom elő a nevét.

Előbb egy másik nevet kell említeni: Csehovét. Tőle sokat tanulhatott Vértesi Arnold, és sokat gondolhatott rá, amikor a maga vámosi kisvárosi pannotikumának alakjait rajzolgatta, azzal az irónikus-kritikus emberi részvét-tel, aminek nincs a világirodalomban nagyobb mestere Csehovnál. Gondoljunk *A vámosiak bárójára*; de gondolhatunk — a szatirikusabb csehovi hangnemben — *A protekcióra*, *A tengeri rákra*, vagy tragikus befejezésével akár *Az urak polemizálnak*-ra is.

A vámosiak bárója egy vagyonából kikopott öreg báróról szól, egy szemer-mes szegényről, akinek mindenki szívesen ad egy-egy ebédet, vacsorát, kis ajándékot, ha ugyan a rártarti öregúr elfogadja; mert hát a vámosiak boldogok, hogy van egy bárójuk. Igaz, koldus kis báró; de hát lehetne módosabb: gazdag lányt vehetett volna feleségül, s most az övé lehetne a szép nagy ház a piacon. S a novella vége: „De egy vásáros leányát csak nem vehette el. Azt nem tehette. Tudta, hogy vannak mágnások, akik megcselekszenek efféle, de ő tisztán megőrizte családjának nevét, tisztán, folt nélkül.” Nem térve ki külön e záradék jól egyensúlyozott stílárís hangszerelesére, ami dolgát valóban értő íróra vall: ilyen finoman irónikus suhintásokkal lépten-nyomon találkoztunk Vértesi Arnold elbeszéléseiben; iróniával, melynek *kifejezés módja*, ártatlannak tetsző élessége, leplezett kritikája France-ra emlékezteti az embert. S még inkább órá emlékezteti történelembé áttéve, a kötet végén olvasható néhány elbeszélésben: *A filozófusban*, a *Háború egy tehénért* címűben, vagy a *Császár-koronázásban*. Idézzük az utóbbinak ismét csak a végét, gyors, villanó, fojtott france-i iróniájával. A novella V. Henriknek a történelemből ismeretes véres-erőszo-kos császár-koronázását mondja el minden különösebb ábrázoló igény nélkül, majdnem kivonatszerűen, s mi sem áll távolabb tőle, minthogy olyas-féle történelmi hitlere vagy *couleur locale*-ra törekedjék, aminőre egy Conrad Ferdinand Meyer adott, többek között, példát. Nem, itt jóformán ábrázoló igény telenséggel, ami a maga rögzítő modorában már kész bagatellizáló irónia; V. Henrik kikényszeríti a koronázást, miután vasas németjei nagy öldöklést rendeztek a Szent Péter templomban — s most jön a lezárás, olyan hangnem-

ben amiről lehetetlen France-ra nem gondolni: „Utólag még egy kis verekedés volt a németek és rómaiak közt, aztán sietve otthagyták az örök várost.

— Már ezt így szoktuk — mondták az öreg vitézek, akik még a IV. Henrik koronázásán is ott voltak. — Vér nélkül nincs császárkoronázás.”

Mindazeknek a történelmi történeteknek a summája az, amit A filozofus végén a költő Lukianosz állapít meg, miután Peregrinus bölcselő, örök híre érdekében, önként máglyára ment: „Az emberek együgyűsége határtalan.”

Vértesi Arnold azonban épp úgy nem vetette meg ezeket az együgyű embereket, mint ahogy nem vetették meg mesterei, Csehov és France sem. Persze Vértesi se Csehov nem volt, se France! Szerény tehetség, de éppen mértéktartó szerénységében tehetség. A maga nemében megbecsülendő, érdemes író; s a „maga nemének” kismesterségét nem szabad lenéznünk; utóvégre nem lehet minden festő Michelangelo, és nem minden karikatúrista Daumier, s egy jó akvarell, vagy egy jó karcolat is megbecsülést érdemel. Gozsdu nyilván sürűbb, elemibb, átfogóbb író volt, Bródy villódzóbb, nyugtalanabb, merészebb, és prózájában sokkal izmosabb, farkasfogú író a Vértesi Arnold kissé ösztövr eleganciájához képest; Justh Zsigmondban sokkal nagyobb volt a társadalomábrázoló szándék, s legalább a *Fuimus*-ban az erő és látókör is (hogy ragyogó naplóját ne is említsük); és nem egy olyan író sorolhatnánk még föl a másodrendűek közül, akik többet markoltak, izgalmasabban láttak, sürűbb élet- és élményanyaggal dolgoztak, mint ő. De írni kevesen írtak kellemesebb prózát nála, s azzal a vékonyra kihegyezett ceruzával, mellyel dolgozott, a maga módján és keretei közt ügyes, megbízható kismesterként tudott bánni. (*)

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT. Oberammergaui remiszincenciák. Az „Új Ember” tizenöt esztendejét ünneplő jubileumi számában híradást olvastunk arról, hogy vegyes zsűri megy Oberammergauba. Az „Universe” közlésén alapuló hír szerint ugyanis azért volt szükség ennek a zsűrinek a kiküldésére, mert a vallási antiszemizmussal vádolt oberammergaui passiójátékok szövegét és közönségbeli visszhangját is meg akarták vizsgálni. A vita anyagát megvilágosítandó, most megpróbálok harmincnyolc év után — hisz 1922-ben láttam az előadást — színikritikát írni az oberammergaui passió-játékokról. Életemben egyszer és először fordult elő, hogy reggel nyolc órákor kezdődött a bemutató előadás s még hozzá este hatig tartott két óras ebédszünettel. Az oberammergaui műkedvelők messze rekordot javítottak már akkor is Major Tamás leghosszabb Shakespeare előadásaival szemben. De bocsájtsassék meg nekik, mert ők már 1632 óta üzték eme szokásukat, amikor is egy veszedelmes pestisjárványtól való szabadultukban elhatározták, hogy minden tíz évben előadják Krisztus Urunk szenvedéseinek és megváltásának történetét.

Jómagam éppen a kétszázkilencven éves reprizen élveztem végig az előadást, 1922 augusztusában. Féleuropának vérben kellett fürödnie hozzá, hogy végül is a valódi évfordulón adják elő a fogadalmi passiójátékot. Mert az előadások a tízes évfordulói fogadalom miatt átcsúsztak a nullával végződő évekre, csak a korszakfordító első világháború után ocsudva — s nem tudni mire ocsudva — határozták el Oberammergau derék parasztjai, képfaragói és kegyeszerásuai: — mert ebből él ennek a kietlen hegyi falucskának lakossága — hogy a háborús események miatt elmaradt 1920-as előadássorozatot az infláció milliókat számláló valutakötéltánca mellett is megtartják az eredeti kétszázkilencvenéves évfordulón.

Még hitetlenül is nagy lelki élményem volt tehát, hogy ezen a nyáron, mint elsőéves közgazdász-egyetemi hallgató éppen Münchenben tartózkodtam, ahol is hatvanhétféle sörgyár remekeit kellett volna megkóstolnom, mikor világleletemben utáltam a sört, pláne mikor sernek írták egyesek és egy-egy müncheni sörgyár tizennyolc háromdecis pohár sör elfogyasztása után akarta megszerezni elismerésünket a saját gyártmánya iránt s ezt a hatodfél liter sört gratis öntötte volna belénk, ha én az első pohárnál megálljt nem kiáltok. Voltak kollégáim, akik a rámeső részt is bekebelezték, viszont én ujjongó érzéssel nyugtáztam, hogy egyszer gyárlátogatás helyett minket, magyar egyetemi hallgatókat gratis meghívtak az oberammergaui passiójátékokra. Ide viszont a sörösek jöttek el morogva s ha lehet, átadták volna jegyeiket nekem az átadott sörökért cserébe.

Istenem! Tizenkilenc éves voltam akkor s nem is tudom, micsoda korai hajnalban vasutaztunk ki Münchenből Oberammergau állomására, mert még meneteltünk is egy sort a hűvös havasi reggelen, még várakoztunk is egy keveset s végül nem fölgördült, hanem benépesedett a színpad. Mert a több ezer embert befogadó oberammergaui nézőtér olyan, mint a régi vasútállomások fölé emelt deszkacsűr, amilyen Püspökladányban volt még gyermekkoromban. De hasonlíthatnánk a Keleti vagy Nyugati pályaudvar üveggel fődött, síneket takaró indóházához is. A színpad viszont, bármilyen széles nyílású ehhez az öt-hatezres nézőtérhez képest, olyan, mint egy virágkereskedésekben árult japáni kertecske. Sziklás hegyi táj teljesen szabadtéri elrendezésben — ha esik az eső, a parasztok, akik mezei munkáikban, szénagyűjtéskor, szántáskor, vetéskor, aratáskor is állják mindazt, ami az égből jön — záporban, szélben viharban is továbbmondják ősi rigmusaikat és a megfeszített Krisztus halálverekéhez itt nyugodtan hozzájárulhat a Schnürlregen vagy a záporosó, őket meg nem rendítheti semmi több évszázados és csak Hitler alatt be nem tarthatott fogadalmuk teljesítésében. Japáni kertecske mondtam. Persze ótiási méretekben. A hatalmas színpadnyílásban ugyanis, mely a szegedi „színpad” dómelőterével vetekszik, fölépítve áll egy fél-Jeruzsálem, a főpapok házai, Pilátus itélkező helye, a koponyák hegye. No nem állatkerti műsziklakkal. Minden szikla igazi, a táj nem kozmetikált, hanem bajor havasi tájék, amelybe a népi leleményesség „Krisztus mindenütt ott van” kiáltással beépítette a Megváltás bibliai leírásának összes építményeit. Naiv báj lengi be historizmusukat és antihistorizmusukat, ezért mondom rájuk, hogy színpaduk japáni kert, mert van benne valami ősi kultúrából származó lekopott, stilizált primitívség, amelyben ott leselkedik kissé Dürer páthosza, Grunewald megrendítő realitása és a késői németek, Liebermannok és egyebek trampli módon szentimentális s nekünk majdnem kibíratatlan esetlensége is. Egy nép saját magát adja itt mindazzal a rontással szemben, amit utolsó századai egészen az elemberteledésig Frigyesestől és Vilmosostul, Nietzschestől és Hitlerestől elotrombásodásban rája róttak. Csakhogy az oberammergaui parasztokban még mindig a dürieri és grunewaldi németiség lelke él, ha rájuk is ragadt valami a közben eltelt századok szennyéből, hamis filozófiájából és érzélgőségéből.

En azt a szöveget hallottam közel nyolc órán át recitálni, amelyet most kerek száz esztendeje, 1860-ban Daisenberger J. A. egyházmegyei pap írt a már akkor is harmadfélszázévre visszatekintő játékokhoz. A „keresztény-zsidó együttműködés német társulata” által kiküldött zsűri vizsgálatainak eredményeit még nem ismerjük, de eleve leszögezhetjük: ha valóban antiszemitizmus lenne ebben a szövegben, akkor majd éppen Hitler alatt nem adhatták volna! Nincs itt szerintem másról szó, mint arról a nagyheti szertartásokban és hit-tankönyvekben is föltalálható régi hibáról, hogy Krisztust a „zsidók” feszítették meg. Ez az egyszerűsítő általánosítás bizony sok régi egyházi szövegben megbújik és a közelmúlt tömegtragédiájának kellett elkövetkeznie, hogy a méltán sértett zsidóság és a finomabb érzékenységre hajlamos keresztény lelkiismeret képviselői összefogjanak és minden olyast kiirtsanak ebből a magasztos játékból, ami akárki emberfiára is sértő lehet. Mert hát ki feszítette meg Krisztust, aki azért szállott le a földre, hogy a haragvó Atyát az emberiséggel szemben megengesztelje. Megfeszítette őt a saját szeretetből fakadó áldozatán túl egy szinte kifürkészhetetlenül bonyolult politikai helyzet képviselőinek hatalmonmaradási ambíciója. Róma vaskézrel uralkodott impériuma minden szögletecskéjében, győzelmi jelvényeit a legyőzött népek templomaira is fölszegezte és a zsidóság hithűség tekintetében valóban rendkívülit produkált, amikor kivívta, hogy ideig-óráig ne állítsanak pogány szentélyeket Jeruzsálem megszentelt falai közé és ne függesszék ki a faszecseket, a római fölségjelvényeket a főtemplom falára. Judaeanban egymást követték a fölkelekés és a papi állam főpapi vezéreinek minden bátorságukat és ravaszságukat össze kellett szedniök, hogy a görög rabszolga-családból való heródesi ház hataloméhsege és kegyetlen megtorló intézkedései mellett az Irás törvényeit betarthatassák. Ez a főpapi uralkodó-csztály állandó köteltáncot járt Róma vastörvényei és a Biblia évezredek óta kiverítkezett erkölcsi parancsai között. Ha szükségét látta, följelentéseket küldözött Rómába a helytartó ellen, pedig a följelentök is a fejükkel játszottak, sőt a heródesi bosszu barbárabb lehetőségeivel, fölnégyeléssel, keresztrefe-

szítéssel, elevenen való elégtetéssel. Kaifások azonban haláltmegvetően játszották életük nagy játszmáját s mikor Krisztus népszerűségének híre támadt közöttük, újabb, kiszámíthatatlan következményű néplázadásoktól féltek, amely kisiklik a kezük közül és bajt hozhat rájuk. Ezért vágták a habozó Pilátus szemébe, mikor az Jézust elítélni vonakodott: Ellensége vagy a császárnak, ha ezt az embert, ezt a néplázítót szabadon engeded. A zsidó nép megértette Krisztus szavát, étlen-szomjan követte őt, hogy tanításait hallgassa, de amikor a Mester egy politikai helyzet áldozataivá vált s amikor Heródes ügyis a zsidók hekatombáit feszítette keresztre és irtotta ki más hasonlóan borzalmas kivégzési módszerekkel, még a leghűbb tanítványok is szerterebbentek és a föltámadott Krisztus és a Szentlélek ereje kellett ahhoz, hogy bármily halálveszelelemmel szemben is, de hirdessék Megváltójuk tanait.

Primitív leegyszerűsítés tehát, amikor a középkor és későbbi szövegek is egyszerűen azt mondták: a zsidók megfeszítették Krisztust. Judaeában akkoriban és különösen a zsidó háború őrvongésében hosszú időszakok voltak, amikor naponta ötszáz embert feszítettek keresztre és végül is kevésnek bizonyult a megfeszítéshez szükséges faanyag, azért hagyták abba. Krisztus világbotránnyá fajuló kinhalála viszont a legnagyobb propaganda-eszköz volt abban, hogy ezt a kegyetlen, pogány-római kivégzési módot az emberiség gyötrelmei közül ki lehessen irtani.

Mi is azt kívánjuk tehát, ha van az oberammergaui passiójátékokban ilyen általánosítás, irtsák azt ki a szövegből, mert éppen a heródesi korszakban több mint negyvenezer zsidó ember szenvedett kereszthalált, mint ahogyan egy másik pogánykodó, szintén h-val kezdődő heródesi korban százezer és milliószámra irtották a zsidó nép szerencsétlen mártírjait római zsoldoskatonáknál nem kevésbé kényes izlésű zsoldosok. Kívánjuk, hogy irtsák ki az általánosításokat, de ugyanakkor azt is szeretnők elérni, hogy a hitoktatásban komoly történeti adatok alapján adják elő a Krisztus-korabeli Judaea történetét, azt a politikai helyzetet, amelyben Krisztusnak születnie, már csecsemőkorában menekülnie, majd felnőnie, tanítania és kereszthalált szenvednie kellett. A primitív és általánosító leegyszerűsítésnek csak úgy emelhetünk gátat, ha hitoktatásunkban, napisajtónkban és mindennemű tömegekhez szóló írásunkban a mai történettudomány alaposságával, legújabb kutatásaink fölhasználásával és a kendőzni akarásnak még a látszatát is elkerülve adjuk elő az üdvtörténetet.

Az oberammergaui parasztok egy fogadalom árán immár negyedfélszázada ezt a történelmi valóságot akarják megeleveníteni. Ha egy több mint százéves szöveget a kor tudományos adottságainak megfelelően megrostálnak és kiegészíténe, annak örülnünk kell. Krisztus szenvedéseivel elérte, hogy a kereszthalál, a rabzolgák halála kiiktattassék az emberiség történetéből. Szenvédeéseiből és tanításaiból következik a másik parancs is, amely a fajgyűlölet undokságaitól óv mindenkit, aki őt követni akarja. Mert az ő végtelen szelidségű lelkéből fakad: a gyűlölködők nem mehetnek be Atyám országába!

A későre maradt szinikritikáknak is megvan a hibájuk: a közvetlen élményből keveset őriznek meg. Megőriztem azonban ennek az aszkéta-módon élő hegyi népnek töretlen hitét, az egész megrendítő nyolcórás előadást, pedig nem vagyok a műkedvelősködés híve és tudom, hogy a műkedvelés sohasem lehet igazi színészet. Itt azonban évszázadokon át éli belé magát egy-egy család apáról-fiúra, hogy ők Krisztus, az apostolok, vagy a politikai főpapok megismerésítői. A naiv népi hit önszuggeszciója azután csodálatos hasonulásokat hoz létre Krisztus alakját megközelítő átélésben a Lang-családban, vagy egy másikban a szent asszonyok alakítása és egy-egy harmadikban a Judások és Kaifások megjelenítésére is. A naiv népi naturalizmus valószínűleg ez utóbbiaknál veti el a sulykot, amikor torzonborz, áruló Judásokat és asszircmet-szerű Annásokat és Kaifásokat produkál. Mondom, műkedvelők alapján, de a világ legnemesebb műkedvelői. Egy kis korunk szellemében fogant kritikái és rendezői, újra elrendezői akarat azonban cseppet sem fog nekik ártani.

S még egy élmény, amely életem végéig kitart bennem s bizonyítja, hogy Oberammergau ünnepi játéka többek a műkedvelésnél és többek a hivatásos színjátszásnál is. Van bennük valami kozmikus, természetfölötti vonás is, amely az én ottlétemkor különösképen revelálódott. Hűvös reggeli órákban meneteltünk a bajor hegyek között reggel nyolc óra előtt, aztán lehetett néhány

perc, amikor mintha eső is szemergélt volna. Délután három órakor azonban, amikor Krisztus Urunk kereszthalálának megjelenítésére került a sor, amikor kősziklák repedeztek, falak hasadoztak s a föld mélye is morajlott, az augusztusi bajor hegyvidék különös rendezői ötlettel szolgált. Elsötétült az ég, a hámuszürkéből ultramarinba játszó felhőkárpitok között még villámlott is egy cseppet s azután laza, nagyszemű pelyhekben szállingózni kezdett a hó. Tíz percig tarthatott csak a különös természeti színjáték, amelyben a bajor hegyek között talán nem is volt olyan sok rendkívüliség. De a természet együtt játszott a passiót megelevenítő, dialektusban beszélő parasztokkal s örökre belémrögződött a római századost megelevenítő szereplő szava: „Valóban Isten fia volt!” (Possonyi László)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Emléksorok Szőnyi Istvánról. Egy év leforgása alatt három nagy festőnket vitte el a halál. Márfy és Gadányi után Szőnyi István is elköltözött az élők sorából. Végso leheleteig dolgozott. Számára az élet egyértelmű volt az alkotással. Még befejezhette utolsó képét, olaszországi friss élményeit megörökítő ciprusos rézkarcát, a szívéhez nőtt Zebegényben. Ízig-vérig magyar festő volt. Ha külföldön járt, éles, boncoló szemmel nézett, figyelt és tanult, szüntelenül bővítette ismereteit. De festeni csak hazájában tudott igazán. Az egész magyar humusz, az áldott anyaföld éledt fel művészeke alatt, ha Zebegény tájait szemlélte. Még ha pesti munkahelyén, az Eprekerten dolgozta is ki olykor-olykor sebtiben felrakott vázlatait, akkor is Zebegény lebegett dús képzelete előtt. Ez a talpalatnyi föld, a Dunakanyarral, jelentette számára a mikrokozmoszt, melyben mint tükörben látta megelevenedni a világot.

A reális valóságot, a látható közelséget rögzítette tüvel, ecsettel, írónnal. De az, amit látott és ahogyan látott, mindig többet jelentett a pusztá látvány-nál, túlvetett a csak szabadszemmel érzékelhető dolgokon. Megvolt az a ritka adománya, hogy belső látással észrevegye a valóságok lényegét. Az élet láthatatlan, sejtelmes rezgéseit sikerült ihletett rajtaütéssel felfognia és érzékel-tetnie a vásznain. Azért volt nagy festő, mert képein a nagy titok, az élet varázsa delejezi a gyönyörködő szemet.

Tájképeinek, interieurjeinek, alakos kompozícióinak sajátos, azonnal felismerhető, senkiéül össze nem tevésthető harmonikus derűje, gyöngéd hangulatú, „szőnyies” kelleme miatt, már évek hosszú sora óta mint egyik legnépszerűbb és legrokonszenvesebb festőművésznk élt a köztudatban. Nyárhajnali hamvasság, szikrázó örömszállítás vonta be szépségtől káprázó festőszemét, és ennek az életmórnak, szelíd állhatatosságú ragyogásnak a himpóra száll-dos észrevétlenül, de sugallatosan a vásznain is.

Ösztönös, természetes, őszinte, megingathatatlan művész volt. Egyik, alkotmányünnepünkön rendezett, a munka diadalát szimbolizáló műcsarnoki kiállításán láhattuk Szőnyi aratást ábrázoló képét: az aranyló búzakalászkra kaszáikkal serény lendülettel lehajló parasztok a felszabadító verejtékezés örö-mét, a közösségi eszme győzelmét, a munka megszentelését hirdették, lenyü-göző közvetlenséggel, az igazság művészi hitellességével.

Az egyensúly, a bölcs megnyugvás, a vidám életszemlélet még borús té-máinak is lebegő könnyedséget, kecces nyugalmat, reménykedő biztanságot kölcsönzött. Hívó lelke nem ismert semmiféle csüggedést, félelmet, elesettsé-gel. Az ő szívében örök nyár süttött, a belső lángolás kiapadhatatlan bőségé-vel. (Haitz Géza)

Modern grafikai kiállítás Esztergomban. Az esztergomi Keresztény Múze-umban augusztusban kiállítás nyílt modern magyar művészek grafikaiból és akvarelljeiből. A bemutatott művek dr. Radnai Béla gazdag gyűjteményéből valók. Radnainak és néhány társának (Fuchter, Szilágyi, Oltványi, stb.) művé-szettörténeti érdemei nagyok. A felszabadulás előtti korszakban, amikor szá-mos jelentős művésznk nehéz körülmények között élt, ők anyagi és erkölcsi támogatásban részesítették e mestereket, lehetővé téve munkásságuk kibon-takozását.

Szinyei-Merse Páltól Borsos Miklósig terjed azoknak a művészeknek sora, akiknek alkotásai láthatók a kiállításon. És e két név által közrefogott évtize-dek magyar rajzművészetét olyan mesterek lapjai képviselik, mint Med-

nyánszky, Rippl-Rónai, Egry, Vaszary, Czóbel, Kernstok, Bornemisza Géza, Elekfy Jenő és mások.

Nagyon hasznos nálunk a grafikai kiállítások rendezése, hiszen a magyar közönség egyrészt bizonyos lekicsinylés él a rajzzal, a sokszorosított grafikával, az akvarell szemben. Pedig ezek nemes kifejezőmódok, és a lebecsülés éppúgy nem indokolt, mint ahogyan helytelen lenne egy szonettet eleve kevesebbre tartani egy eposznál, vagy egy kamarazenei művet egy szimfóniánál. Egy művész szellemét, belső világát, fantázia- és gondolatgazdagságát, formakultúráját rajjai, rézkarcai, fametszetei teljes mértékben hordozhatják, kifejezhetik, gondoljunk csak Lionardónak az Anghiari csatához készített vázlataira, Rembrandt „százforintos lap”-jaira, Dürer fametszeteire, Ingres, Rodin, Picasso csodálatos rajzaira. Természetesen vannak olyan mesterek is, akiknek munkásságában a grafikának nincsen nagy jelentősége, ilyen volt a XX. század nagy vallásos festője, Rouault vagy a mi Kösztá Józsefünk.

Kögy miként közelédjünk a grafikai alkotásokhoz, erre vonatkozólag hallgassuk meg Gadányi Jenő festőművész okos szavait, annál is inkább, minthogy ő az új magyar rajzművészetnek is kiváló képviselője volt. „Az igazság az, hogy a képi igényekkel rendelkező rajz egyenlő értékű a festménnyel. A rajz kevés eszközzel lehet monumentális, és nem kevésbé hatékony, mint a festmény... Természetesen rajz és rajz között különbség van. Kétféle kategóriáról beszélhetünk: önálló fogalmazású és tanulmányrajzról. Az önálló rajz szerkezeti felépítése szigorúan komponált, tartalmában a formaelemek szintetikus összhangja él, — tehát képi igényekkel rendelkezik. A tanulmányrajz valamihez készül, előkészület egy kompozícióhoz, a kompozíciónak egy részlete, az egésznek töredéke képi igényesség nélkül. Az egyik műalkotás, a másik vázlat egy alkotandó munkához. A két kategória különbsége nyilvánvaló értékkülönbség.” Gadányi a kétféle rajztól funkció és esztétikai érték szempontjából világosan határolja el. Szavaihoz talán csak annyit lehet hozzátennünk, hogy az utókort, műélvezőt és műtörténészt egyaránt, igen érdekli a mű megszületésének folyamata, és ezért a „fogalmazvány”, a műhelyrajz is igen becses nagy mesterek esetében.

Az esztergomi Keresztény Múzeum értékes kiállítását, amelynek kapcsán a fenti rövid kitérőt tettük, Mucsi András muzeológus rendezte hozzáértéssel, finom ízléssel.

A pécsi modern magyar képtár. Néhány esztendővel ezelőtt vetette meg az ország XX. századi anyagban leggazdagabb vidéki múzeumának alapjait Gegesi-Kiss Pál gyermekgyógyász-professzor adománya. A pécsi Janus Pannonius Múzeum modern képzőművészeti osztálya ettől kezdve fokozatosan gyarapodott, elsősorban Dési-Huber István festőművész özvegyének, Tamás Henrik egykori neves műkereskedőnek és Kmetty János főiskolai tanárnak jóvoltából.

Gegesi-Kiss orvostanár és donátor-társai kétségkívül helyesen döntöttek akkor, amikor nagyértékű gyűjteményüket, illetve annak egy részét Pécs városának ajándékozták, hiszen a pécsi közönség képzőművészeti érdeklődése igen intenzív. Kiállítása volt itt a közelmúltban Gadányi Jenőnek és Kmetty Jánosnak, a tavalyi tavaszi tárlat élénk vitát váltott ki, a „Jelenkor” c. pécsi folyóiratban Egry, Bernáth, Szentiványi és más prominens művészek rajzai jelennek meg, s a város művészeti életének mozgatói olyan jelentékeny festők, mint Bizse János és Lantos Ferenc, mindenekelőtt azonban Martyn Ferenc, a ki- nek nevéhez — többek között — egy Ramón Lull-kötet illusztrációi is fűződnek.

A modern képtár első termeiben Koszta József, Rudnay Gyula és Mednyánszky László alkotásai függenek. Mednyánszky művei közül az „Öreg rabbinus” Rembrandt lélekklató művészetét idézi emlékeztünkbe, Koszta néhány falusi tárgyú, szenvedélyes színadású képével szerepel. Különösen szép a Rudnay-művek sorozata: a Tinódi Lantos Sebestyén, egy önarckép, a „Zsibárus”, egy prófétafej és a jóbarát Tamás Henrikről festett kitűnő portré. Rudnaynak, aki igen termékeny festő volt, van nagyon sok, a műkereskedelem számára festett középszerű alkotása, — hiba lenne azonban a művészt ezeknek alapján itélni meg. 4—5 Pécsen látható mesterműve a közelmúlt egyik legnagyserűbb magyar festőjének mutatja be Rudnayt.

Néhány kitűnő festőnk nem számottevő művekkel, inkább csak névjegyekkel szerepel, — viszont a hiányokért és a gyengébb alkotásokért káprótolnak olyan darabok, mint a tavaly meghalt mesternek, Márffy Ödönnel vörösinges önarcképe, mint Gadányi Jenő „Zongoránál” c. kompozíciója és lovat ábrázoló monumentális fogalmazású vászna, Gulácsy Lajos ablaknál álló, elmerengő magányos férfit eléneköző poétikus műve. Rippl-Rónainak kiemelkedik egy nagy rajza a grafikai anyagból. Nemes Marcell, a századforduló híres műgyűjtő-műkereskedője, akinek El Greco felfedezése is köszönhető s akiről Oscar Kokoschkának is ismerjük egy híres arcképét, néz le ránk Rippl rajzáról. Egy nagyságát mutatja, hogy az ugyanabban a kabinetben lévő egyéb művek teljesen elhalványulnak mellette, habár önmagukban vége magas minőségűek. A mai magyar festészet stílustörékvéseit méltó módon reprezentálják Barsay Jenő, Martyn Ferenc, Bálint Endre és mások munkái. A tavasszal meghalt nagytehetségi Bene Géza „Zsákolók” c. kitűnően megszerkesztett, rendkívül kifejező vászna az új mexikói festészet szociális célzatú munkaábrázolásaival (Orozco, Diego Rivera) mutat rokonságot.

Külön teremben kaptak helyet Forgách-Hann Erzsébet (1897—1954) szobrászművész munkái. Forgách mind realizisztikus szobraival (Torzó, stb.), mind az izmusok hatását, formabontását magánviselő munkáival figyelmet érdemel. Azok közé a szobrászok közé tartozott, akik a rajzban is erősek, ezt bizonyítja Egy József festő és Füst Milán költő arcma; mindkettő néhány vonallal tolmácsolja a két ábrázolt barát karakterét. (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Händel Messiása Egerben.) 1737-ben Georg Friderick Händel túlerőltetett szervezete felmondta a szolgálatot. Hiába nevezték kortársai „elnyűhetetlennek”, hiába ábrázolták gúnyrajzokon henteslegénynek baltával a kezében — robusztus alakjára célozva —, a sok hajsza és izgalom végül is levette a lábáról — megbénult. Az év közepéig úgy látszott, hogy teljesen menthetetlen, hisz a nagyfokú testi leromláshoz lelki depresszió is járult. Úgy érezte a mester, hogy addigi életművének nincs értelme, nem érte el vele célját: az egyéniség felszabadítását.

Igen, Händel nagy feladatot vállalt. Előtte is voltak már nagyformátumú muzsikuskok: az olasz és francia preklasszikusok, Angliában Purcel, Németföldön Buxtehude és Telemann meg sokan, nagyon sokan mások. Mindnyájan kiváló msterek voltak, de egyiküknek sem adatott meg az alkotóművész legnagyobb serkentője: az egyéni szabadság. Főúri vagy főpapi udvarokban éltek és megbízói ízlését kellett kielégíteniök. És szinte természetesen, hogy ez az életforma előbb-utóbb dekadens magatartást alakított ki: üres virtuozitássá lett a muzsika, és elcsépelet közhelyek kifejezésére szolgált.

Azelőtt minden a templomokból indult ki. Palestrina és számos más kortársa az „angyalok énekese” volt elsősorban és csak mellékesen foglalkozott a világi zenével. E kompozíciói is éppen azért hatottak és hatnak ma is, mert érezni rajtuk a magasabb, elsődleges valóság megtermékenyítő hatását. Később azonban az egyházi zene is elvesztette hitelét, inkább a formai elemek: a szólamokszorozások és az énekesek gégetornái kerültek az érdeklődés középpontjába. A művészek ebben igyekeztek egymást felülmúlni — hiszen az ő dicséretük uruk dicsőségét emelte —, s közben teljesen elhanyagolták a zene hiteles élményanyagát és valóságtartalmát.

Olyan válság volt ez, mely azzal fenyegetett, hogy a muzsikuskok, mint önálló egyéniségek, visszasüllyednek egykori elődeik, az igricek és jókulátorok szintjére; hogy szorgalmukkal és tudásukkal csak egy célt szolgálhatnak majd: uruk mulattatását. És megfordult a kocka: az egyházi zene lett mellékes valami, a világi függvénye, örökölte annak üres virtuozitását is.

S ekkor jött Händel. Az első muzsikus, aki ismerte ezt a szót: nem! Ezt mondta ki akkor, amikor hazát cserélt: elhagyta a feudális maradványokkal birkózó Németországot és Angliába tért. Érezte, hogy a fejlettebb polgári társadalom nagyobb egyéni szabadságot is jelent egyben. És tudta azt is, hogy az egyén szabadsága a zenei formanyelvet is új étellel telíti meg. Ez volt: a magyarázata annak, hogy fogcsikorgatva harcolt önállóságáért. Szembefordult a király közvetlen környezetével is s egy külvárosi színházba szorítva, alaposan

képzett művészek híján sem adta meg magát. Hawkins mondja róla: „Rettenthetetlen szellemű ember volt, nem szolgája érdekeinek, s inkább még jobban belemerült a küzdelembe, semhogy meghajoljon olyanok előtt, akiket maga alatt állóknak tekintett.”

Tulajdonképpen egyetlen szóért harcolt, a „nem” jogaért. S éppen azért tört meg teljesen betegsége alatt, mert úgy vélte, hogy soha többé nem mondhatja majd; betegen, bénán lesz kiszolgáltatva a vagyonosok kénye-kegyének. Valóban úgy látszott ekkor, hogy a polgári individualizmus nagy harcosa — Händel egyike az elsőeknek — kegyelemkenyéren fejezi be életét. Utolsó szalmaszálként elutazott az egyik gyógyfürdőbe és csodával határos módon hamarosan talpraállt. Londonba visszatérve újra irt már: a Gyászszoltárt, egyik legszebb, legmélyebb művét.

Ekkortól Händel művészetének teljesen új szakasza kezdődik, a testi javulás után a lelki felépülés folyamata. Ehhez azonban nem volt elég a környezet inspirációja; mélyebbre kellett ásnia, hogy a lelkesítő rétegeit is feltárhassa. És valahol itt rejlik az oratóriumok titka: Händel megérezte, hogy Isten szolgálata egyben az egyéniség szabadsága. Hogy Isten dicsőségének emelése az emberi lélek legszebb kitarulkozása.

1738-ban kezdett neki a Saulnak s két vagy három hónap alatt be is fejezte. Utána megírta az Izrael Egyiptomban-t, s közben egy kis remekművet, az Odát Szent Cecíliahoz. Ekkortájt születtek legkitűnőbb zenekari darabjai is, a Concerti grossi sorozat, Bach Brandenburgi versenyeinek méltó párja. S amikor ellenfeleit még ez sem győzte meg — még mindig racionalista tüntetésekkel fullasztották botrányba hangversenyeit —, hirtelen elhatározással hátat fordított Angliának s Írországra utazott. Utolsó angliai tette is jelképesen szép: megalapította a Society of Musicians-t, az elhagyott zenészek segély-egyletét. Ennek egyik első hangversenyén elvezényelte a Sándor ünnepét.

Händelt tulajdonképpen nagy hangversenykörútra hívták Írországra. Ő azonban úgy érezte, hogy valami mással is meg kell ajándékoznia az elnyomott íreket. Nekik komponálta a Messiást, melyet 1742 április 12-én mutatott be, elsőprő sikerrel. (Angliában — ahol manapság nemzeti büszkeség Händel oratóriuma — az 1750-es évekig nem volt szabad plakátokon feltüntetni a mű címét, és csak jóval a bemutató után kezdett sikereket aratni.)

Az eddig megírt ószövetségi tárgyú oratóriumok elvezették Händelt a valóság egyéniség-felszabadító gondolatához. Amikor azonban az oratórium-műfaj keretei között Krisztus életét dolgozta föl — mert a Messiás tartalmának rövid foglalata: Krisztus élete —, akkor túllépett ezen a gondolaton is. Önön benső harmóniáját találta meg, azt a megnyugvást, melyet Jézus ajándékozott az emberiségnek: „Békét hozok nektek. Az én békémet hozom nektek.” És amikor a művészen tudatosodott a benső békeesség, kicsordult belőle a hála szava: az Alleluja. Ez a csúc s. A szigorúan zárt polifonia oly módon történt lezárása, hogy utána már újnak, másnak kellett következnie. Ez azonban már Haydn oratóriumainak világa.

Händel egy-egy művének előadása mindig eseménye zenei életünknek. A Messiás megszólaltatása azonban több ennél: ünnepnap. Ezért is örvendeztünk azon, hogy a budapesti Kapisztrán kórus és zenekar ezzel a művel köszöntötte az ezüstmisési egri apostoli kormányzót, Brezanóczy Pált.

Egerből és környékéről impozáns sokadalom kereste föl a székesegyház hatalmas épületét délelőtt, az ezüstmisésen és délután is. (Mise alatt az új magyar mise-irodalom egyik kiváló terméke, Tamás Alajos Kapisztrán misése szerzett elmélyítő perceket hallgatóinak.) Különösen örvendetes volt, hogy mindkét eseményt számtalan fiatal kereste föl s majdnem mindnyájan partitúrából követték a Messiást. Ők és a könnyesen figyelő idősebbek ismét eszünkbe idézték a Kapisztránok eléggé sosem értékelhető kultura-terjesztő és népszerűsítő munkáját.

Utóljára Pesten, az Egyetemi templomban hallottuk velük Händel oratóriumát. Azóta még sokkal elmélyültebbé és bensőségebbé érett előadásuk. Tamás Alajos, a kitűnő karnagy, ezúttal teljesen egységes, ingadozás nélküli — művészi — teljesítményre vezette lelkes gárdáját. Nehéz volt kiemelkedő részeket találni ennekülből, mert mindvégig magasszínvonalú élményt adtak hallgatóinknak. Mindazonáltal szeretnők kiemelni az Alleluja kórust, mely va-

lóban Händel szellemében, áhitatos ujjongással szólalt meg, valamint a Zárókórus és Amen fenséges hömpölygését. Dicséret illeti az orgonista Rőczy Máriát, hogy szerencsésen birkózott meg áldatlan hallási lehetőségeivel.

A kiváló szólisták közül ezuttal is Réti József nevét említjük elsőnek. Éppen azon a héten olvastuk egyik lapunknak adott nyilatkozatában, hogy legnagyobb élménye az oratórium-műfaj megismerése és gyakorlása volt. Egri szereplése után nyugodtan elmondhatjuk, hogy a hallgatók számára szintén a legnagyobb pillanatokat jelenti az ő éneke. Igen szép olaszos hangjával, teljesen kifogástalan szövegmondásával és hitelesen átélt, áhitatos énekével az előadás legszebb pillanatait jelentette. S ezuttal még a mélyebb regiszterekben is hibátlanul zengett a hangja! A többiek közül nagyon tetszett Molnár Miklós szép basszusa, Máté Jolán bensőséges alázata és Czánik Zsófia póztalan egyszerűsége. (Rónay László)

HOZZÁSZÓLÁS INDONÉZIÁBÓL A GYARMATOSÍTÁS PROBLÉMÁJÁHOZ. Nemrégiben levelet kaptam, amelynek küldője Weissmahr Béla, Stanislaus College, Giri Sonta, Java, Indonesia. Hangzik a következőképpen:

— Nagy érdeklődéssel olvastam „A gyarmatosítás erkölcsi és vallási vonatkozásai” című cikkét a *Vigilia* februári számában. Lehetséges, sőt remélem, hogy azóta nálam sokkal hozzáértőbb emberek tettek eleget a cikk legelején kifejezett kívánságnak, ennek ellenére, még ha talán fölösleges is, papírra vetek néhány észrevételt.

Néhány megjegyzést bocsátanék előre. Az első az, hogy látszólagos késlekedésemnek, hiszen most már májust írunk, az oka az, hogy a februári szám néhány nappal husvét előtt érkezett (két és fél hónap a rendes menetidő a hajóposta számára), de akkoriban semmi időm sem volt. A második az, hogy én magam ezzel a kérdéssel behatóan nem foglalkoztam, ellenben az ismerőseim között akadt egy valódi szakember, aki aztán ellátott a szükséges irodalommal. Mivel azonban — és ez lenne a harmadik megjegyzésem — egyéb kötelességeim annyira igénybe vesznek, hogy ezt az irodalmat pillanatnyilag képtelen vagyok feldolgozni (akármennyire érdekel is ez az egész téma), azért néhány gondolatra és idézetre szorítkozom, s ezenkívül leírok néhány címet, főképpen olyanokat, amelyekről feltételezem, hogy Pesten hozzáférhetők.

Mindenekelőtt el kell ismerni azt, hogy ez a kérdés sem a tankönyvmorálisban, sem nagyon sok „standard műnek” tartott összefoglalásban nem szerepel. Áll ez elsősorban a XIX. század végére és e század elejére. Ez persze érdekes jelenség, és az oka, azt hiszem, abban keresendő, hogy a katolikus morális valóban individualista volt, de meg talán abban is, hogy mivel oly sok ponton defenzívába kényszerült, azért az ellenfelek által felvetett problémák éppen elég dolgot adtak neki, és így sem erő, sem idő nem maradt olyan problémák tárgyalására, amelyeket mások békén hagytak. (Ez utóbbi persze nem annyira a morálisra, mint az egész katolikus tudományos életre áll.)

Hozzájárul ehhez, ha nem csálódok, még egy tényező. A XVIII. század végétől egészen a XIX. század második feléig nemcsak az egyházi tudományosság nagyfokú lehanyaglása tapasztalható (hiszen egy csomó más lényeges kérdéssel sem foglalkozott senki), hanem egyben az egyház misszionáló tevékenysége is mélypontra süllyedt, és így nagyrészt hiányoztak éppen azok, akik a bennszülött, gyarmatosított lakossággal való közvetlen, személyes és élményszerű kapcsolatban megismerhették volna a problémát, még pedig úgy, ahogy azok a keresztény lelkiismeretre hatnak, vagyis szépítés nélkül. Az otthonülő katolikusok a tényeket persze mindig egy bizonyos szépítéssel kapták, amiben nincs semmi csodálatos, így tehát ez a kérdés csak lassan lett számunkra lelkiismereti kérdéssé. Ehhez hozzá kell venni még azt, hogy annak a meglehetősen kevésszámú misszionáriusnak, akik ebben az időben főképp az angol, francia és holland gyarmatokon tevékenykedtek (Belgium és Németország csak később lépett a porondra, a katolikus spanyol és portugál gyarmatok pedig ebben az időben már a bomlás állapotában voltak), természetsszerűleg nem az volt a feladata, hogy kinyissák a szájukat, még akkor sem, ha a dolgokat világosan látták is. Mit értek volna el ezzel Anglia és Hollandia felelős tényezőinél, hiszen ebben az időben a katolikusoknak ezekben az országokban az

égyvilágon semmi szavuk sem volt? Valószínű, hogy a meglévő működési lehetőségeiket is elvesztették volna. Franciaország esetében némiképp más a helyzet, de azt hiszem, itt is megállapítható, hogy a francia forradalom után a nehézkes, sok szempontból valóban reakciós, zárt és defenzív francia katolicizmusnak a közügyek intézésére nem volt túl sok befolyása. Hogy ez milyen fontos tényező, az — úgy gondolom — a megfelelő történelmi analógiából látható.

A spanyol és portugál gyarmatosítás kétségtelenül nem volt szentek műve és mégis, ha összehasonlítjuk az angolszász és holland gyarmatosítással, meglepő eredményekhez jutunk. (Zárójelben megjegyzem, hogy ez azok közé a kérdések közé tartozik, amelyekről nehéz írni, még pedig a felekezeti béke miatt. A protestánsok és katolikusok szerencsére kezdik egymást megérteni, de hát a multban mindkét oldalon vannak kellemetlen tények.) Hogy teljesen elfogulatlan legyek, Arnold Toynbee-t idézem. (Toynbee történetiszemlélete sok szempontból kifogásolható, az azonban tény, hogy tárgyilagosságra törekvő, komoly történész.) A *Study of history* első kötetében (1955-ös kiadás) a 211. oldalon kezdi tárgyalni: „Modern nyugati faj-érzésünk protestáns háttere.” Rögtön bevezetőül egy jegyzetben Toynbee a következőket fűzi hozzá: „Mint-hogy a protestantizmus és a modern nyugati faj-érzés közt levő történeti összefüggés itt következő elemzését esetleg tévesen az író gondolkodását befolyásoló vallási előítélet megnyilvánulására magyarázhatnák, szükségesnek látszik megemlíteni róla, hogy mint protestáns nevelkedett és nem lett katolikus.” Csak két idézet ebből: „Ilyen sugalmazottság jegyében (hivatkozás az őszövet-ség egyes könyveire, főleg a Birák könyvére, mely szerint Jahve mint annak idején Izraelnek, most a predesztinált protestáns népeknek adta az egész földet, mint ígéret földjét, az ottani népek kipusztítása tehát jogos és Isten akarat) az Új Világba települő angol nyelvű protestánsok kiirtották az északamerikai indiánokat, a kontinens egyik partjától a másikig, épp úgy, mint a bölényeket, míg a spanyol katolikusok csak a Karibi szigeteken irtották ki az indiánokat, a kontinensen pedig megelégedtek azzal, hogy az Aztékok és az Inkák örökébe lépjenek — takarékoskodtak a meghódítottak életével, hogy mint alávett népségeken uralkodhassanak rajtuk, saját vallásukra térítették alattvalóikat és nemileg keveredtek azokkal, akiket megtérítettek.” (212. l.) „Ázsiai Indiában, ahol az angolok nem gondolhattak arra, hogy maguk pótolják a meghódított benszülötteket, miként pótolták őket Északamerikában, hanem csak uralmukat kényszeríthették rájuk, miként a spanyolok rákényszerítették a magukét Mexikó és Peru benszülötteire, a következmény nem volt ugyanaz, mint a Spanyol-Indiában. Brit-Indiában, eltérően Spanyol-Amerikától, a benszülötteknek csak elhanyagolható töredéke tért át a kormányzó faj vallására vagy szívdótt fel fizikailag nemi keveredés útján.” (212. l.) Az egész kérdésnek mintegy századunkba átmentett maradványát figyelhetjük a helyzetet jelenleg a Délafrikai Unióban.

Egy szóval sem állítom, hogy a spanyolok és portugálok jobbak lettek volna az angolszászoknál, tudniillik önmagában véve — csak hogy az ő esetükben egy igen erős fékező erő érvényesült. Xavér, aki nunciusi hatalommal volt felruházva, a következőket írja Goából: „A portugál kereskedők úgy viselkednek, mint éhes farkasok, amelyeket nem lehet kielégíteni.” Annyira felháborítja őt ez a viselkedés, hogy a port lerázva lábáról a malabár partra, majd Malakkába megy... És az a felismerés, hogy a fehérek rossz példája a legnagyobb akadálya a hitterjesztésnek, ez lesz Délamerikában a redukciók alapja.

Mindenesetre a misszionáriusok kellő lármát csaptak. A teológusok és jogászok akciót kezdenek. És itt nemcsak Las Casasra gondolok, sőt elsősorban nem rá. Hanem de Vittoriára, Suarezre és Sotora. Az az érzésem, hogy ha csak Franciscus de Vittoria egyedül foglalkozott volna ezzel a kérdéssel, már az is elég lenne ahhoz, hogy „cáfolatot nyerjen azon észlelésem, hogy katolikus szempontból még senki sem foglalkozott behatóan és irányító mutató módon a gyarmatosítás kérdésével”. (Utalás az én cikkemre — M. V.) A *Relectio de Indis*-re gondolok. (A XVI. és XVII. században kilencszer kiadták; *De Olivari* latinul és spanyolul kiadta 1928-ban, ez azonban hemzseg a hibáktól a szakértők szerint; a legjobb: James Brown Scott: *The Spanish origin of the international Law, Part I. Francisco de Vittoria and his Law of Nations*, Washington—Lon-

dion—Oxford, 1934 — valóban jellemző, hogy a *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV. col. 3131 éppen csak említi!) Ha a mű esetleg nem is hozzáférhető, de talán megkapható J. Barthélemy „François de Vitoria” című tanulmánya Pillet: *Les fondateurs du droit international* című művében (Paris, 1904). Előttém egy hollandiai latin kiadás fekszik, de olvasása után lemondok az ismertetésről: legalább az egyharmadát szóról szóra ki kellene másolnom.

Hogy Vittorián kívül hasonló részletességgel és lelkiismeretességgel mások is foglalkoztak volna ezzel a kérdéssel, azt pontosan nem tudom, azonban az idézetekből látom, hogy Suarez, Banez, De Lugo is foglalkoztak legalább per tangenssem vele. Ezeknek azonban nem néztem utána eredetiben, mivel ezek itt nincsenek meg. Tummers abban a bizonyos cikkében Suareztól a *De Legibus* több fejezetét idézi. (Legyen szabad itt Tummers cikkére vonatkozóan megjegyezni, hogy ez, habár elsősorban holland viszonyokat tart szem előtt, kiváló összefoglalás és alapjában véve de Vittoriát követi. Ha németül vagy franciául jelent volna meg, valószínűleg sokkal ismertebb lenne. Egy személyes megjegyzés: P. Tummers ez év március 27-én halt meg Maastrichtben 85 éves korában.) A gyarmatosítás néhány erkölcsi vonatkozásával a pápák is foglalkoztak, erre vonatkozólag néhány idézet található a *Dictionnaire de Theol. Cath.* V. col. 498-ban.

Ez a lelkiismeret-ébresztgetés ha nem is minden ponton, de sok helyen érezte a hatását. A gyakorlat persze sokszor semmibe vette a szép elveket, de a spanyol gyarmati rendszernek a benszülöttekre vonatkozó törvényhozása a keresztény elvek kodifikálását jelenti. (A különböző időkben kiadott rendelkezéseket és törvényeket 1681-ben foglalták össze II. Károly parancsára négy kvarto kötetben; ötödik kiadás 1841-ben: *Recopilacion de leyes de los reinos de las Indias mandadas imprimir y publicar por la Majestad Católica del Rey Don Carlos II.*) Eszerint például benszülöttek a bíróság előtt teljes értékű tanúk, ingó és ingatlan javak birtokjoga teljes mértékben megilleti őket, mindenkivel szabadon köthetnek szerződéseket, sőt — hogy az európaiak ravaszkodásának ne legyenek kiszolgáltatva — megvan a joguk, hogy szerződéseket egyoldalúan érvényteleníthessenek. Nincsen faji megkülönböztetés, hanem a házasságjogot törvények szabályozzák. Törvények vannak a benszülött munkaerők fizetéséről. (Ezzel szemben összehasonlításként néhány szemelvény Virginia államnak nemcsak a gyakorlatából, hanem a törvényhozásából: 1660 — minden indián, aki megkárosított fehér embert, rabzslóként eladható; 1663 — gyilkosságban vétkesnek számít az egész indián falu, amelynek közelében egy európai megölték; 1676 — minden indián hadifogoly egész életére rabzolga lesz; 1692 — az indiánok, négerek és mulattok elvesztik a magántulajdonhoz való jogukat; más fajjal való házasodás tilos.) Emellett a spanyolok valóban törekedtek kulturát adni. Már 1551-ben két egyetemet állítanak fel (egyet Limában, egyet Mexikóban), később egyet Santiagóban, és 1644-ben Manilában teológiai, filozófiai, jogi, orvostudományi és irodalmi fakultással. Az egyetemi címeket mindenféle faji megkülönböztetés nélkül bárki elnyerhette. Összehasonlításként az állapotok a holland gyarmatokon: A XIX. század végén volt ugyan már néhány középiszkola, de elsősorban az európai hivatalnokok gyermekei számára, az előkelő benszülött családok gyermekei közül is csak nagyon kevesen kerülhettek ide. A századforduló után nyitják meg Bandungban az első technikai főiskolát, de ez még nem teljes értékű műegyetem akkor — ez különben az oka annak, hogy a mai indonéziai vezetőik nagyrésze mérnök, így maga Szukarno is —, és csak 1927-ben kezdik meg Djakartában az egyetemet, egyelőre egy fakultással, a jogival. A kulturális összehasonlításra vonatkozólag még egy nagyon érdekes adatom van. Mikor a japánok a második világháborúban a Fülöp-szigetek és Malaya megszállása után Indonéziát is elfoglalták, az volt a tervük, hogy itt egy japán gyarmatbirodalmat építenek fel, még pedig egy Commonwealth-szerű elgondolás alapján, vagyis amennyire a japán érdekek engedik, önkormányzatot adnak a népeknek. Megvizsgálták tehát, hogy mennyiben vannak meg az önkormányzat előfeltételei. És arra a jellemző megállapításra jutottak, hogy a Fülöp-szigetek minden további nélkül érett az önkormányzatra, mivel rendelkezik megfelelő benszülött intelligenciával, Malaya sokkal hátrább van, de a legrosszabb a helyzet a volt holland gyarmatokon, ahol a kormány-

zásra képes benszülött intelligencia számszerűen ijesztően csekély. Arról sokat irhatnék, hogy mi minden történik most ennek az állapotnak megszüntetésére. Valóban nagyarányú ez a munka, de hát megfelelő számú képzett embert nem lehet tíz év alatt elővárazsolni. Röviden tehát: a spanyolok követtek el bűnöket, nem aprókat és nem is keveset, de ezzel többnyire maguk is tisztában voltak, a bűnöket nem nevezték érénynek, mert mindig voltak, akik keresztény küldetéstudatból felhívták ezekre a figyelmet.

A belga gyarmatosításról csak annyit, hogy itt is megmozdultak a lelkiismeretek. A. Vermeersch egy összefoglaló értekezést írt erről „La question congolaise” címmel (Bruxelles, 1906). Vermeersch sok szempontból kritizálták s ezzel kapcsolatban egy cikk olvasható a *Stimmen aus Maria Laach* 71. kötetében (1906) V. Cathreintől. Befejezésül még két könyvcímet írok ide: Prof. M. Koppen: *Les origines de la doctrine catholique du droit à la colonisation* (Bíbl. Ephem. Lovan.). — Joseph Folliet: *Le droit de Colonisation* (Lyon, 1932.) Utóbbiról egy rövid ismertetés olvasható az *Études* 1933 január—márciusi kötetének 629. oldalán.

Hosszú és kicsit zavaros levelemnek szerencsésen a végére érkeztem. Tudom, hogy illet volna először megfogalmazni és csak azután leírni, de hát időhiány miatt írtam úgy, ahogy éppen jött. De talán így is ad néhány támpontot ebben az érdekes kérdésben.

Giri Sonta, 1960 május 7-én.

Kiváló tisztelettel:

Weissmahr Béla s. k.

*

Bizonyára nem veszik rossznéven olvasóink, hogy nyilvánosságuk elé vittem ezt a rendkívül figyelemreméltó, igen tanulságos, sok új adatot és meglátást tartalmazó levelet, amelyen csupán annyi változtatást végeztem, hogy a benne foglalt idegen nyelvű idézeteket magyarra fordítottam, s egyes szövegrészeket kurzív szedéssel kiemeltem. Érzésem szerint azért is közölnöm kellett, mert annakidején, amikor tanulmányom megjelent, egészen közeli helyekről is kaptam több levelet, amelyeknek írói hasonló módon foglalkoztak a kérdéssel. Voltak azonkívül látogatóim is, akik személyesen próbálták bizonyítani tanulmányomnak szerintük félreérthető hiányosságait.

Meggyőződésém azonban, hogy mindannyian — Weissmahr Béla is — figyelman kívül hagyták a tulajdonképpeni problémát, amely tanulmányom megírására késztetett. A probléma ugyanis nem az, hogy miként folytak a gyarmatosítások, volt-e különbség a katolikus és a más hitű gyarmatosítók eljárásában, de még csak az sem, hogy helyesen vagy helytelenül állapították-e meg a nemzetközi jog megteremtésében annyira kezdeményezően s oly dicséretesen közreműködő katolikus moralisták a gyarmatosítás szerintük elfogadható jogcímeit, hanem, hogy: megvizsgálták-e katolikus moralistáink ezeknek a jogcímeknek érvényesülését a gyakorlatban, tárgyalták-e a jogcímek elenyészésének feltételeit, s amennyiben az elenyészésre kellett következtetniök, állást foglaltak-e a gyarmati sorban tartott nép felszabadulási igényének jogossága és erkölcsi igazoltsága tekintetében? Röviden összegezve, az általam felvetett probléma ez volt: rendelkezünk-e korunknak ebben a fölöttébb időszerű kérdésében határozott eligazítást nyújtó katolikus tanítással, avagy még üttörésnek számít az ilyen tanítás előkészítő kidolgozása? S nem hiszem, hogy az eddigi hozzászólások — Weissmahr Béláé is — bármiben győngyítették volna azt a konklúziómat, hogy a probléma első felére tagadóan, a második felére igenlően kell válaszolnunk. (Mihelics Vid)

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ 80 ÉVES. Mint megtudtuk, az idén lépett be életének kilencedik évtizedébe Bártfai Szabó László, a magyar történettudósok nesztora. Felkerestük ez alkalommal kedves zugló villájában, ahol — procul negotiis — csendes visszavonultságban él gyermekei és unokái körében. A barátságos dolgozó-szoba asztalán, a párolgó fekete mellett már egy csomó vas-kos kötet, vékonyabb tanulmányfüzet és kéziratnyaláb várt.

A sablonos riporteri kezdő kérdés, hogy hát „kedves Laci bácsi, először is életéről légy szíves pár szót szólni” — egy percre sem hozza zavarba: fiatal-

los lendülettel felüt egy hatalmas százegy-néhány lapos, fényképekkel és családi ereklye-iratokkal bőségesen teletűzdelt kéziratos kötetet:

— Parancsolj, itt van a Bártfai Szabó család krónikája, kiegészítve az évről-évre vezetett önéletrajzzal.

Hát igen, — mint alább még látni fogjuk — a családtörténet, s annak szokatlanul nagyarányú, már-már egyetemesen nemzeti horizontú kilombosodása az ő történelmi érdeklődésének és tevékenységének a legsajátosabb terrénuma.

A több évszázadra visszanyúló családi krónikából csak annyit jegyzünk ki, hogy az interjú-alanyunk édesatyja egyszerű kőműves volt. Ómaga 1880 elején született Gyöngyösön, hat éves volt, amikor a család Budapestre — közelebb-ről Óbudára — költözött; az akkoriban rohamos fejlődésnek induló főváros ugyanis a munkáskezü családapának több kereseti lehetőséget nyújtott, mint az akkor még nagyon is provinciális jellegű Mátra-aljai szülőváros. Elannyira, hogy a szorgalmas kőműves tehetséges gyermekét taníttatni is tudta. Bártfai Szabó László érettségi után a pesti egyetem történelem—latin-szakos tanárjelöltje lett.

Már másodéves egyetemi hallgató korában megnyert egy — Forgách Ferenc váradi püspökről szóló — pályatételt, s ez feléje fordította professzorának, *Fejérfataky* Lászlónak figyelmét. Ennek köszönhette, hogy az oklevél megszerzése és egyévi — a fiatal *Szekfü* Gyula és *Eckhart* Ferenc társaságában eltöltött — levéltári gyakornokoskodás után bekerült a Nemzeti Múzeum, majd később az Akadémia levéltári osztályába, s mindkét helyen vezető állásban működött 1937-ben bekövetkezett nyugalmabavonulásáig.

Élete főműve a Széchenyi-családnak három vaskos kötetes, több mint 2000 oldalas története. Hogy milyen hatalmas forráskutatási apparátussal készült el ez a magisztrális mű, annak illusztrálására csak egy jellemző adatot idéznék: csupán „mellékterméke” két másik vastag kötet: Széchenyi István levelezése, feljegyzései, feliratai s egyéb személyi okiratai. Munkásságának egyébként két fókuszja van: a szülőváros, Gyöngyös, és a korai gyermekkor színtere, Óbuda. Szülővárosának főként egyházi vonatkozású történelmi problémái érdeklik. Megírja — nagyrészt saját levéltári kutatásai alapján tisztázván — a gyöngyösi Szent Bertalan és Ferences-templom, valamint a mátrafüredi pálos eredetű templom történetét. S ennek a nemes értelemben vett „lokálpatriótizmusnak” van egy tágabb sugarú kivetítődése is: egész Heves megye mintegy 3000 regesztájának, azaz kivonatos oklevél-jegyzékének fáradságos munka árán való összeszedése. Ezt a történelmi értékű gyűjteményt kéziratan az újonnan alakult gyöngyösi múzeumnak ajándékozta. Érdeklődésének másik gócpontja, mint említettük, a boldog gyermekkor színtere: Óbuda. Nézzük, milyen alkotások táplálkoztak ebből a forrásból? Elsősorban egy nagyobb történelmi monográfia: „Óbuda egyházi intézményei a középkorban”. S ez a téma-kör egyre inkább elmélyül Fehéregyháza és Árpád-sírja problémájának irányában. Bártfai Szabó László foglalja össze az erre vonatkozó kutatások eddigi eredményét a vonatkozó terjedelmes irodalom alapos áttanulmányozása s mintegy 200 középkori — jórészt még kiadásra váró — oklevéllel való egybevetés alapján.

— Eszerint mi az igazság Árpád sírja körül? — vetettük közbe.

— Az Anonymus krónikájában említett Fehéregyháza fekvése pontosan meghatározható: az óbudai Bohn-féle, másnéven Viktória téglagyár helyén emelkedett ez a templom, mely magában rejtette a honfoglaló vezér sírját. Ezt a vidéket feldúló történelmi viszontagságok — nem utolsó sorban azonban a multszázadi példátlan nemtörődömség — következtében arra már nincsen remény, hogy maga a sír előkerülhessen.

A gyöngyösi vonalhoz hasonlóan az óbudai centrum történelmi érdeklődés is kiszélesedik az egész Pest megye területére. A kiindulás itt is családtörténeti vonatkozású: néhány törzsökös régi pestmegyei család multjának kutatásából nőtt ki az a hatalmas 600 oldalas kötet, mely Pest megye összes okleveles emlékeinek gyűjteményét tartalmazza.

Bártfai Szabó László csodálatos munkakedve és munkabírása, máig sem lankadt. Jelenleg a magyar írók álneveit gyűjti össze, s máris van egy vaskos gyűjteménye, amit a hasonló tárgykörben dolgozó *Gulyás* Pálnak is mindjárt figyelmébe ajánlunk. Bártfai Szabó Lászlótól pedig ezzel búcsúzunk: A hatal-

mas önéletrajzos kódexnek van még — suttymomban megszámláltuk — több mint 40 beíratlan tiszta lapja. Nos: teljenek meg ezek is lassan-lassan, még jó sok évre terjedően olyan bejegyzésekkel, amelyek örömökről, munka-sikerekről és elismerésekről számolnak be. Bártfai Szabó László munkás, tiszta élete, rokonszenves, puritán, tudós egyénisége megérdemli ezt. (*Kunszery Gyula*)

TISZTÁZNIVALÓK ADY ÉS JÓKAI KÖRÜL. A Liszt Ferenc téren végre ott áll Ady viharköpenyeges váteszalakja és éppen Jókai Mór merengő, mesét mondó nagyapóhoz hasonló ülőszobrával áll szemben. Mindennap arra visz az utam s mindennap elgondolkozom rajtuk és hozzátartozóik sorsán is. Mikor a már aggastyán korbá lépett Jókai Laborfalvi Róza halála után újra megházasodott, ez a két, ma már szoborrá merevedett emberi test forrón ölelte egymást, mintegy tüntetően az életük körül fölzajló sok-sok kicsinyes emberi indulat elteni tüntetésben. Jókai egészen fiatal teremest vett feleségül, a kezdő színész-nő Nagy Bellát és házasságából országos ügy, országos botrány lett. Az író családja és az ország egyaránt kettőbe szakadt. Voltak akik úgy tisztelték Jókait, hogy házasságát magánügynek nyilvánították és nem voltak hajlandók arra, hogy közbeszólásukkal tovább mérgezzék az agg mesemondó hátralévő napjait. Ilyenek sajnos, kevesen voltak. A konzervatív írók nagyrésze, az irodalmi és tudományos társaságok, a művészvilág jelentős hányada Jókaival és ifjú nevével szemben foglaltak állást. Az ifjú Ady pedig Váradon volt akkoriban ifjú riporter. S ő, aki mindég az egyéniség jogai mellett foglalt állást, undorral szemlélte, hogyan turkálnak egyesek a „közerkölcs” nevében az agg mesemondó magánéletében. Kapóra jött, hogy Jókai ifjú nejével elmenekült Pestről: országos körútra indult. Ady szervezte a nejeivel mindig menekülésre kénytelen Jókai váradi fogadtatását. Cikkeivel néhány nap alatt Jókaiék felé fordította az egész város szimpátiáját, ragyogó fáklýa-zenés, üdvívalgásos érkezést, díszkíséretet és színházi diszeloádást rendeztek a Váradra érkező Jókai házaspárnak. A nevezetes ölelkezés emlékezetem szerint a váradi Rimanóczy-szálló előtt folyt le. Jókai Mór könnyezve ölelte meg az ő minden sebéit begyógyítani akaró Ady Endrét s talán az ő jövőkébe látó szeme fölismerte benne a Petőfi után következő legnagyobb magyar váteszt.

S ezután későn, halála előtt néhány évvel Ady Endre is megházasodott. Gyermekei neki sem maradtak, csak agg szülei, és édesanyja jóval túlélte minden magyar ócskaságot megújítani akaró fiát. Jókai művei éppúgy tíz és száz-ezres példányokban fogytak az írófejedelem halála után, mint az Adyéé. Hasonlóság csak egy volt közöttük, a két egymást megölelő, örök barátságot fogadó vátesz közt: ahogyan Jókai vér- és fogadott rokonai egy fillérrel sem részesültek a hatalmas írói hagyaték jövedelméből, éppúgy nem látott Ady előzvegyült s már a nélkülözés küszöbére jutott édesanyja sem fia munkájának késői gyümölcseiből semmit. Minket erdélyieket kétszeresen sértett az a szerződéseken alapuló kiadói eljárás — s nálunk az itteni kiadókkal semmiféle kapcsolatban nem lévő sajtó bátrabban is adott megbotránkozásának kifejezést —, hogy Ady szülőanyjának ilyen mostoha sorsot szántak öregségére.

Ady életkörülményeit és kiadói szerződéseit azonban állandóan szemmel tartja ma is a közvélemény, minden adatot följegyeznek róla s erre a kegyetlenül kapitalista ízü szerződéskomplexumra is hamarosan fény derül majd napjaink exakt kutatómunkája folytán. A szűkebb-körű Jókai családnál azonban régen nem anyagiakról esik szó, habár a pénz öröge, a legendásnak hitt jövedelmek hovafordulása itt is megmérgezte a családi légkört. Jókai Mór még felesége életében örökbefogadta Laborfalvi Róza unokáját, aki Jókai Róza néven Feszty Árpád felesége lett. És Laborfalvi Róza halála után az akkor már koros öregúr fogadott leányához és annak férjéhez, Feszty Árpádhoz költözött a kis Bajza utcai villába. S bármennyi szeretetben is volt része, a villa művésztalálkozóiról volt híres s kissé zajos otthona volt az elrévedezésre vágyó öregúrnak. Munkácsy tiszter akkora szalont és fogadásokat tartott akkoriban Párizsban és a tehetségben vele egyenrangú Feszty Árpád sem adhatta sokkal alább. Ez volt a kor divatja. S ezt az életet irigylet meg nyilván Jókai egyik unokahuga, Vály Mari, aki egy titkos naplóban igen kedvezőtlen képet rajzolt a Jókainak családi otthont nyújtó Jókai Rózáról és Feszty Árpádról. Vály Mari

rajongásig szerette nagybátyját és sohasem tudta megbocsájtani, hogy Jókai adoptálta Laborfalvi Róza unokáját és hogy ezáltal ez töltötte be Laborfalvi Róza halála után azt a szerepet, amit ő szeretett volna ott betölteni. Végre-deletben hagyta, hogy legfeljebb halála után negyven évvel közölhessék ezt a naplót, amely a közelmúltban kiadásra is került. A könyv így tehát a főszereplők halála után látott napvilágot.

Az irodalom- és művészettörténetnek kétségtelenül érdeke, hogy ebben az ügyben is, mint ahogy ez minden igazságos ítélet előfeltétele, a másik oldal is megszólalhasson. Fesztyné Jókai Rózáról a kortársak, Mikszáth, Gárdonyi, Ambrus, Bródy, Herczeg, Justh Zsigmond, Kernstok Károly, mint korának egyik legérdekesebb, legzsensziálisabb asszonyáról emlékeztek meg. Jómagam már csak öreg korában, szomorú és szegény özvegyiségében ismertem meg, amikor utolsó emlékeit árúsította ki, hogy megélhessen. A kilencszázhuszas évek inflációja idején volt ez. Diáklakásom a Budafoki út egyik szűkudvarú bérkaszárnyájában volt s egy öreg hölgy számomra túlzott takarítási buzgalommal gyakorta kihordta ódon ripszgarbituráit a folyosóra, gyöngéden keféltette őket s föltűnt, hogy a Makart-korszakbeli bojtokat is egyenként kikeféli, szinte pázsmákba szedi minden avitt selyemszálukat. Aztán megtudtam, hogy ő Fesztyné Jókai Róza, a kitűnő festőnő, aki most utolsó műtárgyai árubocskájából él. Egyik nővérem abban az anyagi helyzetben volt akkor, hogy vásárolhatott is és átmentünk az öreg nénihez. Több apróság kíséretében egy nagy-méretű Fesztyné képet vásároltunk meg, amely ma is váradi házukban van. Munkácsyhoz és Feszty Árpádhoz méltó karakterkép: hatéves forma, sokszoknyájú sváb lányocská ul a sarokban és morcosan húzza keresztbe csíkozott harisnyáját. Zsánerkép, de szinte halljuk a kelepelő-szajú sváb anya dorgálását — aki nincs is a képen — „mikor öltözől már föl, te lusták lustája”. És a kislány félkezével még az álmod törli szeméből, félkezével lustán a harisnyáját cibálja s egész gyermeki szerencsétlensége ott tükrözik az arcán.

Fesztyné korának egyik legjobb művésze volt, de férje ragogása mellett önként a háttérbe vonult. Azután pedig fölnevelte a mai magyar egyházművészet egyik kiválóságát, Feszty Masát, és megint csak a háttérbe vonult. A régi Feszty-szalom maradék bútorait ápolgatta — takarítása inkább ápolásnak volt nevezhető — és aztán tragikus tűzserencsétlenség áldozata lett. Lelki ereje a kórházi ágy borzalmas kínjai között sem hagyta el: „... Milyen szép a hamu halál!” mondotta Laborfalvi Róza tragikus életérzésű unokája, Jókai fogadott leánya, és megáldotta lányát, megáldotta az összes köréje seregletteket.

Feszty Masa nemrég Ijjas Antal társaságában megírta „Feszty Árpád és kora” címmel édesapja küzdelmeit. A könyv értesülésem szerint 1961-ben a Képzőművészeti Alap gondozásában, gazdag illusztrációs anyaggal jelenik meg. Sajnos, Fesztyné, korának legzsensziálisabb és legérdekesebb asszonya ebben is háttérbe szorul, mert a Feszty-anyag egymaga oly robusztus tömkelegű, hogy abból is ugyancsak válogatni kellett.

Feszty Masa azonban, mint azt a kezeim között lévő levele tanúsítja, édesanyja emlékét is meg akarja öröközni. Az ellenséges Vály Mari-féle könyv nem hagyja nyugodni. „Nem bírom tovább, hogy szüleim emlékét meg ne védjem, mert én tudom a legjobban, milyen kegyetlenül igazságtalan Mari néni, és csak én, meg a Jókai család még élő tagjai tudjuk, honnan eredt ez az ellenszenv anyámmal, már mint fiatal leánnyal szemben, és miáltal vált később a ki nem mondott ellenszenv hivatalos családi haraggá, gyűlölködéssé Mari néni részéről meg apámmal szemben is. De hogy mondjam el mindazt azoknak, akik a könyvet olvasták vagy még olvasni fogják? *Egy másik halottat kellene bántanom azáltal, hogy anyámat megvédem.* Ez is visszatartott a megszólalástól. Viszont lovagiasságból, a halottsértés bűnétől való irtózásból van-e jogom, hogy apám és anyám emlékét hagyjam meggyalázní? Hisz aki ezt a könyvet olvasta, azzal az érzéssel kell, hogy letegye: Fesztyné olyan önző, hálátlan volt nevelőatyjához, hogy annak a meleg otthon hiánya miatt kellett másodszor megnősülnie.”

Itt vagyunk tehát a máig is élő Jókai-probléma kellős közepén. Magam is, mint Feszty Árpádné régi tisztelője arra bíztattam szinte túlzottan aggályoskodó leányát, hogy gyűjtsük össze Feszty Árpádnéról ma még élő ismerőseinek em-

lékeit. Meg is kérjük most mindazokat, akik őt ismerték vagy hiteles tanúk elbeszéléseit őrzik emlékezetükben, hogy az igazságnak megfelelően, lelkiismeretük mérlegére tett adatokat bocsássák az utókor és egy készülő könyv adatkiegészítőinek rendelkezésére és közlendőiket a Vigiliához Feszty Masa részére küldjék be. (Possonyi László)

SZERELEM ÉS KÖTELESSÉG MME DE LAFAYETTE REGÉNYÉBEN. A XVI. és XVII. század kalandok és fölfedezések kora. Az ismeretlen hívja, szólitja a bátrak csapatát: új szigetek, tengeri utak nyílnak az utazók elé, s a természet is föltárja titkait, meghódol a kalandorkedvű ember hatalma előtt. A franciákat nem a messzeségek, nem az új tudás lehetőségei vonzzák elsősorban. Az ő kalandjuk célja az ember, fegyverük az eszmélkedés, módszerük a lélek anatómiája s önmaguk gyötrő analízise. Ennek a roppant kalandnak hőse *Montaigne*, *Descartes* és *Pascal*, *Molière*, *Racine*, *La Bruyère* és *La Rochefoucauld* — és mind a többiek, még *La Fontaine*, a jámbor *Aesopus* modern örököse is. S asszonytagja is van a vállalkozásnak: *Mme de Lafayette* — a „Cleves hercegnő” frója.

Mme de Sévigné, aki barátnője volt, *Mme de Lafayette* alapvető két jellemvonásaként a „melankóliával rokon bágyadtságot” és a „kertelés nélküli őszinteséget” jelöli meg. És följegyzi róla *La Rochefoucauld* szavát: „elle est vraie” — az igazság asszonya. Nem szeretett írni, s valóban nagyon keveset írt, az irodalom mégis sokat köszönhet neki: ő teremtetta meg a modern lélektani regényt. Azt szokta mondogatni, hogy minden kitörölt mondat egy lajosaranyat, s minden kitörölt szó 20 sou-t ér. A „Cleves hercegnő”-ről egy levélben, amelyben szerzőségét el akarja hárítani magától, maga írja meg a legjobb jellemzést: „Az udvarnak s az ott folyó életnek tökéletes bemutatását találom meg benne. Nincs benne semmi túlbujánzó vagy regényes.”

A regény a francia királyi udvarban játszódik, vagy még inkább néhány udvari embernek szíve mélyén. Meséjét alig néhány sorban el lehet mondani. *Cleves hercegnő* szerelmes lesz *Nemours hercegébe*, hősie kötelességtudással küzd érzelmei ellen, majd ura előtt is föltárja állapotát. *Cleves herceg* nem bírja el ezt a bizalmat. „Őn szerencsétlenné tesz engem — mondja mindjárt a vallomás pillanatában —, amikor hűségéről olyan tanúbizonyságot ad, amelyet férjének asszony még nem adott soha.” A csodáló becsülés, a szomorúság és a féltés vitája végül sirba dönti. *Nemours hercege* most jogosan jelentkezik az özvegy kezéért. „Nincs többé kötelesség, nincs többé erény, amely érzelmeiknek útjában állana.” *Cleves hercegnő* azonban elutasítja kérését, s továbbra is hűséges marad férje emlékéhez.

A királyi udvar légköre különös kísérleti bura gyanánt veszi körül ennek az egyszerű történetnek szereplőit. „A becsvágy és a széptevés volt ennek az udvarnak a lelke, és egyaránt lekötötte a férfiakat és a nőket is... Senki sem volt tétlen, sem közönyös... nem ismerték az unalmat, sem a semmittevést, és szüntelen szórakozások vagy celszövések közt telt az idő.” Elzárt világ ez: a modern olvasó hiába keresné benne nagy társadalmi vagy történelmi összefüggések érintéseit vagy tájak és korok ihletét. És különösen fényes világ: az udvar finom pletykahálójában s a csevegő ember önreflexiójának tükörrendszerében árnyéktalan világosságba öltözik minden ember, minden cselekedet, gondolat vagy érzés. Mesterkelt és különös világ. De abban a mesterkelt világban, mint a fizikusok burái alatt, hatalmasan igaz kísérlet folyik: a kötelességtudat és a szenvedély harcának kísérlete. S ez a kísérlet nemcsak irodalmi érdekű.

Cleves hercegnő — mint a kötet magyar fordítója és ismertetője, *Szávai Nándor* megállapítja — „erkölcsi nagyságra és emberi hősiességre áhítozik, arra, amit ebben a korban az *honneur* szóval jelöltek meg, s ami az emberi méltósággal, az önbecsüléssel volt egyértelmű”. Nem szereti, csak becsüli urát, de tudja, mivel tartozik neki, és tudja, mivel tartozik saját magának. Páratlan hősiességgel, önmaga és övéi boldogságát is összetiporva, megteszi, amit tennie kell, megtesz mindent, ami csak tőle függ. Férje nyugodtan mondhatja neki a vallomása után: „Amilyen alkatú ön, minden elrendelhető korlátnál szűkebbet vonok ön köré, ha szabadságát meghagyom.” De a kegyetlenségig következetes

kötelességtudatnak és önfegyelemnek ebbe a rendszerébe pusztító erővel, föltartóztathatatlan hatalommal tódul be a szenvedély vihara. „Szerelmünkről nem az akaratunk dönt”, és az erős asszony tehetetlenül kénytelen bevallani: „legyőzött és elborított egy olyan hajlam, amely elsodor, hiába fordulok elene. Minden elhatározásom hasztalan. Tegnap ugyanúgy gondolkodtam, amint ma gondolkodom, s ma épp ellenkezőjét teszem annak, amit tegnap elhatároztam.” Urának is csak a cselekedetek hűségét igéri — érzelmeit képtelen megmászítani: „Ezerszeresen bocsánatát kérem érzéseimért, amelyek önnek nem tetszenek. Legalább cselekedeteimmel kiérdemlem majd az ön tetszését.” És Cleves herceg utolsó kérése is az: „Hadd legyen meg a vigasztalásom, hogy azt hisselem, ha öntől függ, felém fordult volna azokkal az érzelmekkel, amelyek most egy másik férfi iránt ébredtek önben.”

Az értelem és érzés e radikális szembeállítása jellegzetesen karteziánus vonás. S a kötelességtudat és személyes érzés effajta konfliktusában a modern erkölcsi tudat vergődését érezzük, mely Kantban s Kant körül tetőzik. Az *honneur*, a *devoir* és a *gloire*, Mme de Lafayette (és Corneille meg Racine) erkölcsi világának csillagzatai, lovagkori eszmék. A XVII. századra azonban kiveszett mögülük a lovagkor *hite*. „Chartres kisasszony (a későbbi Cleves hercegnő) nevelésében csak az erénynek volt szerepe, a vallásnak... semmi, és későbbi erkölcsi vívódásaiban sem.” Az elődök vallásosságából indokolatlan és megalapozatlan megmaradt a *kell*, a *köteles vagy*, s elveszett a lélekbe nyúló isteni erő, mely az erény *lehetőségét*, a harmónikus, áldozatra képes emberi lelket megformálja és kialakítja.

Cleves hercegnő regénye az Isten nélküli erkölcs tragédiája. A magáramaradt, széthulló ember tragédiája, akit felőlről a kötelesség és a szenvedély kettős malomköve. S ez a tragédia nem katharzissal zárul. Mme de Lafayette hősnője valóban az „emberi akaratnak és öntudatnak egyik csúcsa” talán, de nem diadalmas és ragyogó, hanem kopár és kietlen szikla-csúcs. Cleves hercegnőt férje halála után nem a hűség tartja meg eredeti útján; a *devoir* parancsa mellett legalább egyenlő hatalommal jelentkezik a *repos* igénye. A sokat próbált asszony egyszerre erőtlennek bizonyul, lelkében gyökeret ver a kétely. „Tudom, ön szabad — mondja Nemours hercegnek —, én is az vagyok, és talán senkinek sem lenne oka, hogy megszóljon bennünket, ha egyszer egybekapcsolnánk életünket; de vajon a férfiak megőrzik-e szerelmüket a sírgtartó kötelékben?... Cleves úr volt talán az egyetlen, aki megőrizte szerelmét a házasságban.” Az özvegy nem meri magát Nemours-ra és saját szerelmére bízni, s ami eddig hősiesség volt, ezen a ponton a legnagyobb bizonytalanság elárulója lesz.

Hős lehet valaki Isten nélkül is, — *Kierkegaard* szavával élve — a „kétségbeesés lovagja”-ként. S az efféle hősök útján bánat, pusztulás és szenvedés terem. *Szeretni* viszont, értelmet és érzelmet egybeszővő, áldozatos és magáról megfeledkező, egészséges és bátor szeretettel — szeretetében hűségesen, hűségében szerető odaadással — az szerethet, akit az Isten abszolút szeretete ölel. Mert itt kezdődik a szeretet regénye, hogy ő „előbb szeretett bennünket” (I. Jan. 4, 10.). (*Tótfalussy István*)

JEGYZETLAPOK. (*Ahány szem, annyi kép*.) Milyen ez meg az a város? — kérdezem külföldön járt ismerősimet. Gyönyörű! — lelkesedik. Csodálatos! Elbűvölő! És tobzódik a főlősfokokban.

Másnap egy másik ismerőssémmel találkozom. Tőle is megkérdem: milyen ez meg az a város; mert ő is ugyanott járt. Ajkát biggyeszti, fintorog. Hát, mit mondjak... Rettenetes! Unalmas! Tűrhetetlen! És tobzódik a becsmérésben.

Ugyanez, történelemben (mert „semmi új a nap alatt” — mondja a közmondás):

Goethe 1786 októberének legvégén érkezik meg Rómába. Végre! — végre eljutott álmai, vágyai városába. Folyton, folyton csak erről ábrándozott; s most előtte a megvalósult álom. Szébb, mint amilyennek gondolta; pedig nagyon-nagyon szépnek gondolta. Pygmalion jut eszébe, a szobrász. Ezt írja: „Mikor Pygmalion Elisája, akit egészen a maga kívánsága szerint valónak formált, s

annyi igazságot és életet kölcsönzött neki, amennyit csak tudott, végre a művésznek lépett és azt mondta neki: íme, itt vagyok! — milyen más volt ez az élő alak, mint a faragott kő!”

Csordultig szívja magát antikvitással, csordultig Itália levegőjével; újjászületik, megéri, beteljesedik. Elbűvöli ez a pezsgő, nyüzsgő, spontán élet. ez a nép, „melyről annyit beszéltek, annyi mindent összeírtak már” — és hozzászentesi, bölcsen: „s melyet minden idegen a magával hozott mérték szerint ítél meg”.

Goethe azt mondja: mennyivel szebb s több, mint amit vártam. Egy másik német, Herder, nem egészen két évvel később, azt mondja: „Ó, milyen mások tudnak lenni a dolgok elképzeléseinkben és reményeinkben, mint a valóságban!” Goethét fölpezsdíti Róma, Herder szerint „Róma elernyeszti az ember lelkét”. Goethe, a német, antikká, göröggé edződik Itáliában. Herder ezt írja: „Én azért utaztam Rómába, hogy itt váljak csak igazában németté, s ha rajtam állna, újra rázüditném a germán népeket Itáliára, s elsősorban Rómára. Szolgálatomba igaznám az olaszokat, s elsősorban is Rómában toboroznék magamnak szolgákat.”

A rosszkedvű Herder s egy-egy mai fanyalgó közt azért van egy nagy különbség: Herder végülis tudta, hogy nem Rómában van a hiba, hanem a saját szemében. „Veled ott minden másként volt — írja Goethének — mert te *artifex* vagy... Ha majd hazamegyek Itáliából, meséltetek magamnak veled arról, hogy mit láttál itt, és mit láthattam volna én, *ha van szemem hozzá.*”

(*Degas, a fényképész.*) Érdekes cikk róla egy francia képzőművészeti folyóiratban, illusztrációkkal. Az egyik fényképen — valaki más vette föl, az ő beállítására alapján — lépcsőn ül, fölötte három századvégi grácia áll, virágkoszorút tartanak fölé; előtte hódolva, lába elébe hajolva két kisfiú: „Degas apot-heózisa” — Ingres híres festményének, a „Homérosz apot-heózisa”-nak a kicsúfolása. Egy másik képen öreg házvezetőnője, Zoé olvas föl neki, petróleumlámpánál; nagyon szép, egészen sötét kép, a cikk szerint „rembrandti”. De engem a legjobban ez a két alak kap meg, tükör előtt: az egyik hátravetett fejjel ül, a másik hunyt szemmel, a falnak támaszkodva áll. Az ülő alak: Renoir, a festő. Az álló, hunyt szemű: Mallarmé, a költő. „Legszebb portréja a költőnek” — mondta Valéry. Van benne valami megható. Abban is, hogy a tükörben két elmosódó alak látható: Mallarmé felesége és lánya. S mellettük valami alak-talan, fura folt: az ómódi, primitív fényképezőgép tükörképe. S az egész, szinte félszegen meghatott hangulatot csak tetézi a magyarázó szöveg: „Ehhez a felvételhez Degas-nak kilenc petróleumlámpa világára volt szüksége, s a két alaknak kerek negyedóráiig kellett ebben a pózban maradnia.” Nézem Mallarmé lehunyt szemét, elmerült arcát. Vajon mire gondolt e negyedóra mozdulatlan végtelenségében?

(*Szobrász és műve.*) Vas-szobrászat: „korunk jelensége” — olvasom. S nézem a képet a művészről; műtermében látom, előtte vasgolyó, egyik kezében hegesztőlámpa; szemén fekete szemüveg, arcán feszült figyelem, izmai (mert félmeztelen) dagadnak, teljes erejét megfeszítve dolgozik, Alkot.

Látom a műveit is. Például: „A szörny”. Valami pléhgolyóféle, közepén kerek luk: a száj, följebb két horpadás: a szemek; az egyikbe biztonság kedvéért beleszúrva egy kis gömbben végződő vasrudacska. S mintha egy vasvilla lógna le a fejbúbjáról: ez lehet a haja. A többi is hasonló: össze-visszagyúrt vasak, acéldarabok, s valami, ami mintha vas pajzsokból, sisakokból, szűrőszerszámokból volna egybetákolva, de egy csöngő is van benne, a középén. Az aláírás szerint „Rübezahl”, azaz mondai lény, iszonytató, óriási hegyi szellem.

Nem értem. A kísérő cikkből értesülök róla, hogy mindez korunk gyötrődő lelkét fejezi ki. Razignáltnan becsukom a képeslapot. Úgy látszik — gondolom — rettentően elmaradtam a koromtól.

Nem tehetek róla, nekem valahogy Michelangelo jobban tetszik. Rodin is. De mondom, elmaradtam. (*r. gy.*)

Kétségbeesett. „Kérem, feleljenek nekem, hogyan segítsék azon a nagy bajon, hogy 16 éves kislányom annyira félénk, hogy mindig nekem kell felelnem helyette?” Nehéz kérdést ad fel, Asszonyom, mert levelének egész hangjából arra kell következtetnünk, hogy nemigen fogja elhinni amit mondhatunk. Természetesen csak feltevésekből indulunk ki, hiszen egyetlen levelén kívül más adat nem áll rendelkezésünkre. Abból az egy mondatból indulunk ki, amelyet leveléből idéztünk: „Mindig nekem kell válaszolnom helyette” — ez nem okozat, ez ok. Így véljük a helyzetet látni: már kisbaba korában is kissé gyengébb idegzetű leánya félénk dadogását nem igyekezett megérteni környezete, hanem türelmetlenül elhallgattatták, hogy hiszen egy kukkot sem értünk belőle. Levelének bőbeszédűségéből gondoljuk, hogy a mama szívesen vette át a szót félénk gyermekétől. Talán úgy volt később, hogy amikor a gyermek valami megállapítást tett, ami neki érdekesnek és fontosnak tetszett, letorkolták azzal, hogy „azt úgyis mindenki tudja”. Talán — ha idegenek megkérdezték, hogy hány éves, hol lakik, hogy hívják — a mama karjára kapta, és felelt helyette, nehogy látnia kelljen gyermekének vonakodását. Így lassan kialakult benne az az életszabály, hogy legokosabb nem felelni, mert ha az ember mond valamit, abból könnyen baj lehet, míg ha az ember nem szól, mindig van valaki, aki helyt áll... Hogy hogyan segítsen a bajon, az sajnos elkésett kérdés. Nem a kislánynak kell elsősorban megváltozni, hanem a mamának. Vonja ki magát a társaságból, ha leánya barátai köre, kollégái jönnek vendégségbe, — ne igazítsa ki, ha valami tréfát, élményt, érdekességet mond el, ha Önnek százszor is úgy tetszik, hogy ellőtte a viccet. Egyáltalán, ha nem túlságosan fontos dolog, ne javítsa leánya mondásait, hadd jöjjön meg egy kicsit a bátorsága, magabiztossága. Hogy mennyire képes tanácsunkat megfogadni, és hogy lehet-e egyáltalán még leánya gátlásain javítani, azt így távolról nem tudjuk megmondani.

Tetszhalál. — Semmiképpen nem ígérheti meg a tetszhaláltól rettegő öreg hozzátartozójának, hogy átszúrja a szívét a koporsóban, mielőtt lezárják. A tetszhalál lehetősége ellen pontosan ezzel nem szabad védekezni a katolikus tanítás szerint. Amennyiben ugyanis igazán tetszhalottról van szó, szívét átszúrni annyit jelent, hogy megölik őt. Az egyház pedig az emberölést soha nem hagyja jóvá, még a koporsóban sem. Egyáltalán felesleges ilyen gondolatokkal foglalkozniuk. A halál bekövetkezését orvosilag bizonyosan meg lehet állapítani. Ilyen mód többek között az ún. Icard-féle próba. Ez abból áll, hogy egy bizonyos veszélytelen folyadékot befecskendeznek a bőr alá. Amennyiben a testben van vérkeringés, a bőr nagyobb területen sárgára színeződik. Ha azonban nincs vérkeringés, azaz a halál beállt, a színeződés nem történik meg.

M. Z. Cegléd. Miért babona a pénteket szerencsétlen napnak tartani? — Azért babona, mert egyáltalán bűn valamely dolognak olyan titkos erőt tulajdonítani, amit Isten annak nem adott. Nincs tudomásunk róla, hogy az egyház azért itélné el a péntek szerencsétlen napnak való kikiáltását, mert ezzel Jézus halálának napját védené a tiszteletlenségtől. Vannak más babonás napok is, azok tartását is elítéli. Az ilyen hiedelmekben ugyanis, amelyek titkos erőket tulajdonítanak tárgyaknak, helyeknek, időpontoknak, számoknak, a legesélyesebb pogányság, az animizmus, a fétisimádás maradványai lappanganak. Ezért is sorolja az egyház a babonát az Isten első parancsolata elleni vétések közé.

R. J. Dunántúl. — A hazugság kérdésében csak úgy, mint minden másban, a katolikus erkölcs szigorú, de nem embertelen és főképp nem oktalan. Azért, mert a törvény egyszerűen van megfogalmazva, nem lehet együgyűen alkalmazni, főképpen pedig nem úgy, hogy az alkalmazással felebarátainknak és az igazságnak ártsunk. Igen fontos, hogy pontosan megállapítsuk, mi hazugság és mi nem. Hazugság felebarátunkat tudatosan szavakkal, magatartással félrevezetni. Viszont nem hazugság, ha valakinek nem akarunk az orrára kötni

olyasmit, ami nem tartozik reá. Ez esetben a lényeg nem abban áll, hogy a tenyt ne rejtjük el, hanem abban, hogy ne hazugsággal rejtjük el. Ennek megvan a maga lehetősége. Sajnos, az emberek igen nagy része nem él velük és nem aknázza ki azokat. Ilyen elsősorban: a hallgatás. A legtöbb ember azért kerül kínos helyzetbe felebarátaival szemben az igazság megmondása körül, mert nem tud teljesen és tökéletesen hallgatni. Fontoskodásból, dicsekvésből félszavakkal, magatartással érezteti, hogy erről vagy arról az ismerősről, barátáról, kollégáról tud valamit. Persze, ilyenkor aztán nekiszögezik hamarosan a kérdést, ő pedig kínos helyzetbe kerül; vagy vállalja a pletykázást, a másik megsértését, a becsületébe való belegázolást, vagy hazudik. A másik mód, amivel nagyon kevesen élnek: a szavak, kifejezések, a magatartás helyes megválasztása. Az okosság és a tapintat sok mindent meg tud oldani, ami az oktalanság és a tapintatlanság számára megoldhatatlan. Nem bizonyos, hogy valaki akkor igazmondó, ha a kérdésre azzal felel, hogy: „semmi közöd hozzá”. Hazugság nélkül lehet így fogalmazni: „e pillanatban nem tudok feleletet adni, nem ismerem az ügy minden részletét, már pedig nem szeretnék felesleges zavart kelteni, vagy bárkit is megbántani”. Ha általában nem pletykálkodunk, nyugodtan mondhatjuk: „ne haragudj barátom, az effélével én nem foglalkozom”. — Persze a hallgatás és a kitérő felelet csak akkor megengedett, ha abból nem származik senkinek kára. Van eset, amikor az igazság elhallgatása, mások tájékoztatlanságban való hagyása súlyos vétség, mert esetleg jóvátehetetlen károkat okozunk általa felebarátunknak. Ezeket kell önnek végiggondolnia és megállapítania, mielőtt a szülők esetleges kérdésre, tud-e ön róla, hogy leányuk az illető fiatalemberrel barátkozik-e, felelni akar. Általában kötelesség felvilágosítani a szülőt, ha gyermeke felől és annak érdekében kérdezősködik. Ha azonban úgy áll a dolog, ahogyan ön mondja, a szülők rendkívül elfogultak és elfogultságukkal egy boldognak ígérkező házasságot akadályoznáknak meg, meggondolandó, hogy hozzájáruljunk-e a fiatalok útjának megnehezítéséhez. Ha a fiatalember olyan derék teremtetés, mint amilyennek ön mondja, azt ajánljuk, hogy ha a szülők közül valamelyik érdeklődik, felelje azt: „nem szoktam én mások dolgába beleavatkozni és azt kutatni, ki kivel jár, de ha valóban így van, örüljetek neki, mert a fiú derék teremtetés.”

G. R. Budapest. — Már e hasábkon is többször írtunk a problémáról. A prédikáció, a szentbeszéd célja nem az, hogy szónoki remekmű legyen. Az egyház papjai között szép számmal találhatók olyanok is, akiket nem lehet jó szónokoknak nevezni. Ezek ajkáról éppenúgy meg kell hallgatni és szívlelni az igét, mint a retorikai remekműveket. Minden szentbeszédben, még a legkevesébé művészi prédikációban is van az Istennek valami üzenete számunkra, vagy legalább valaki számára a hallgatók közül. Ez az üzenet nem egyszer független magának a szónoknak a szándékaitól is. Hányszor történik meg papokkal, hogy mise után bejön egy-egy hívó a sekrestyébe vagy a plébániára és könnyek között köszöni meg a prédikációt, mert annak egy mondata világosságot gyújtott benne, utat mutatott számára egy nehéz problémájában. S mikor megkérdezi a pap, mi volt az a mondat, amellyel így megragadta a szívét, gyakran kiderül, hogy valamely mellékesen odavetett megjegyzésről van szó, amelyet a beszéd hevében fogalmazott meg. Az egyház mindenkor megbecsülte a nagy szónokait, soha nem szünt meg sürgetni papjait, hogy minél szebben és tökéletesebben fejezzék ki magukat. Mégis, aki csak szónoki remekmű keretében ágyazva hajlandó elfogadni Isten ígétét, olyan, mint aki nem hajlandó kenyérrel enni, hanem csupán kalácsot. Isten ígéje nem kalács, hanem kenyér. Úgy fogadjuk el, ahogy nekünk nyújtják. Higgye el, ha így közeledünk feléje, csakhamar rádöbbenünk, hogy ami első pillanatban nagyon szerénynek látszik, mindig rejt egy-egy olyan mondatot, üzenetet, amit ha megszívlelünk, egész héten át táplálni tudja lelkünket.